

2009

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Περιοδικά

• Ο ΜΕΝΤΩΡ, τόμος 22 (τεύχη 91-94), 2009.

«Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις
Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας»

- 260. ΕΦΗΣ ΣΑΠΟΥΝΑ ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, *Σύμπλεγμα Ήρακλῆ με λέοντα ἀπὸ τοὺς Ὠρεοὺς Ἰστιαίας.*
- 261. Ι. Α. ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, *Θέρος. Τὸ Μέγαρο Β καὶ τὸ πρόιμο ἱερό.*
- 262. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, *Ἡ ἑλληνικὴ αὐταπάτη τοῦ Λουδοβίγου Ross.*
- 263. VERONIKA MITSOPOULOS LEON, *Βραυρών. Die Tonstatuetten aus dem Heiligtum der Artemis. Die frühen Statuetten.*
- 264. ΜΥΡΤΙΑΝΗΣ ΑΧΕΙΜΑΣΤΟΥ ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ, *Ἡ Βλαχέρνα τῆς Ἄρτας. Τοιχογραφίες.*
- 265. ΓΕΩΡΓΙΑΣ Ε. ΜΑΛΟΥΧΟΥ, *Ἐφημερίς Ἀρχαιολογική. Εὔρετήρια περιόδου πρώτης 1837-1860 (ΑΡΜΑ 5).*

Εικόνα ἐξοφύλλου:

Ὁ πύργος στὸ Χοριό - Ἁγία Τριάδα Ἀρκεσίνης Ἄμοργου.
Γενικὴ ἀποψη τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου.

Τὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπεθυμίζει ὅτι ὁ χαρακτήρας τῶν δημοσιευομένων ἐκθέσεων τῶν ἀνασκαφῶν εἶναι προσωρινός. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διατηρεῖ τὸ δικαίωμα τῆς μελέτης καὶ τῆς ὀριστικῆς δημοσίευσης τῶν εὐρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν τῆς.

Ἀπαγορεύεται ἡ μερικὴ ἢ ὀλικὴ ἀναδημοσίευση χωρὶς τὴν ἄδεια τοῦ Συμβουλίου.

ΤΟ ΕΡΓΟΝ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 2009

TOMOΣ 56 (2009)

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία
Πανεπιστημίου 22, 106 72
FAX 210 3644996, τηλ. 210 3609689
secr@archetai.gr – www.archetai.gr

ISSN 0570-6211

Γενικὴ ἐπιμέλεια ἔκδοσης
Ἐλευθερία Κονδυλάκη Κόντου

ΤΟ ΕΡΓΟΝ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 2009

ΥΠΟ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

*Γενικοῦ Γραμματέως
τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας
Ἀκαδημαϊκοῦ*

ΑΘΗΝΑΙ 2010

Προοίμιον

Ἡ ἀπαισιοδοξία εἶναι ἐλάττωμα ὅταν ἐκδηλώνεται σὲ μιὰ χαρμόσυνη συγκέντρωση ὅπως ἡ δική μας σήμερα, δὲν μπορῶ ὅμως νὰ μὴ μνημονεύσω τὸ μέγα δυστύχημα ποὺ ἀφορᾷ τὸ φυσικὸ καὶ ἱστορικὸ τοπίο τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὸν χρόνο ποὺ πέρασε, δηλαδὴ τὴν πυρπόλησή της κατὰ τὸν Αὐγούστο. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἀρχαιολογίας ὅμως τὸ 2009 ὑπῆρξε εὐτυχές. Πέντε νέα μεγάλα μουσεῖα ἀνοίξαν καὶ ἔγιναν κοινὸ κτῆμα· μὲ τὰ τέσσερα ἔγιναν εὐρύτερα γνωστὰ καὶ προσιτὰ στοὺς εἰδικούς πληθὸς ἀρχαίων, ποὺ τὰ γνωρίζαμε μόνο ἀπὸ τὶς δημοσιεύσεις. Κάθε μουσεῖο εἶναι ἡ ἐπισφράγιση καὶ ἡ διαρκῆς ὑπόμνηση κόπων καὶ ἀγώνων γενεῶν ἀρχαιολόγων καὶ ἡ ἐξασφάλιση ἀπὸ τὴν καταστροφή καὶ τὴ λεηλασία μνημείων τοῦ παρελθόντος καὶ τῆς παραδόσεως. Καὶ τὰ Δημόσια Μουσεία ὅπως τὰ πέντε ποὺ μνημόνευσα δημιουργοῦνται μὲ τὸ ἔργο τῆς Ὑπηρεσίας καὶ γιὰ τὰ παλιότερα χρόνια μὲ τὸ ἔργο τῆς Ἑταιρείας. Εἶναι μακρότατος ὁ δρόμος ποὺ διήνυσαν ἡ Ὑπηρεσία καὶ ἡ Ἑταιρεία στὸν τομέα τῶν μουσείων. Ἡ ἀφετηρία του βρίσκεται 180 χρόνια πίσω μας, στίς τελευ-

ταῖες ἡμέρες τῆς Ἐπανάστασης, στὰ 1828, καὶ τῆς προσφο-
 ρᾶς ἀπὸ τὸν Ἰώσηπο Δούκα καὶ τὸν Βιάρο Καποδίστρια, τῶν
 πρώτων ἀρχαίων γιὰ τὸ μελλοντικὸ Μουσεῖο τοῦ Ἔθνους καὶ
 τὴν ἴδρυση, τὴν ἐπόμενη χρονιά ἀπὸ τὸν Καποδίστρια, τοῦ
 Ἐθνικοῦ Μουσείου τῆς Αἴγινας. Ἔως τὶς 27 Σεπτεμβρίου
 τοῦ 1831 τὸ πρῶτο αὐτὸ Ἐθνικὸ μουσεῖο εἶχε στεγαστεῖ στὸ
 Ὀρφανοτροφεῖο τῆς Αἴγινας, εἶχε μεγαλώσει καὶ εἶχε πλουτι-
 στεῖ. Ἡ κατόπιν ἱστορία του, ἡ διάλυσή του, ἡ κατεδάφιση
 στὶς μέρες μας τῶν στοῶν του, τῶν ἀγαματοστασιῶν, μοιά-
 ζει μὲ μυθιστόρημα. Ἦλθε ὅμως ἡ ὥρα νὰ ξαναγίνει, νὰ ἀνα-
 κτήσει τὴ μορφή του, ὡς ἐνδειξὴ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς Ἑλλη-
 νες ποὺ τὸ δημιούργησαν.

Κατὰ τὴ χρονιά ποὺ πέρασε ἀπὸ τοὺς ἐταίρους μας χάθη-
 κε ἡ Ἀγγέλα Χαραμῆ (†2 Ἰουλίου 2009) καὶ ὁ Χαράλαμπος
 Γιαμαλάκης (5 Μαρτίου 1928 - 22 Δεκεμβρίου 2009), για-
 τρὸς, ἐταῖρος μας ἀπὸ τὸ 1993, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε συμπαρα-
 στάτης τῆς Ἐταιρείας σὲ δύσκολες στιγμὲς καὶ προσέφερε
 τὴ βοήθεια τῆς ἐπιστήμης του σὲ ὅσους τὴν χρειάζονταν μὲ
 Ἱπποκράτεια ἀρετῆ. Στέλεχος τοῦ νοσοκομείου Μεταξᾶ
 ἐφάρμοσε τὴν κατ' οἶκον νοσηλεία. Ὁ ὁμώνυμος παπποῦς του
 ἦταν ἐπίσης γιατρός, ὅπως καὶ ὁ πατέρας του Στυλιανός
 (1899-1962), τοῦ ὁποῖου ἡ ἔξοχη συλλογὴ ἀρχαιοτήτων κο-
 σμεῖ σήμερα, ὡς ξεχωριστὴ ἐνότητα, τὸ μουσεῖο Ἡρακλείου.
 Ἀπὸ τοὺς φίλους ὁ Δημήτριος Τσάμης (1915-27 Μαΐου
 2009), δωρητὴς τῆς Ἐταιρείας (Ἔργον 2007, 11). Ὁ Δη-
 μήτριος Τσάμης ὑπῆρξε γενναιόδωρος καὶ πρὸς ἄλλα ἰδρύμα-
 τα· πρὸς τὸ Τελλόγλειον Ἰδρυμα Θεσσαλονίκης καὶ πρὸς τὴν
 Πινακοθήκη Ἀβέρωφ τοῦ Μετσόβου· χάρισε καὶ στὰ δύο με-
 γάλες πολύτιμες συλλογὲς ζωγραφικῆς καὶ χαρακτηριστικῆς, μὲ
 τὶς ὁποῖες πλουτίστηκε ὁ τόπος μας.

Προεξαγγελτικῶς μνημονεύω ὅτι κατὰ τὸ 2009 ἡ Ἐθνικὴ
 Τράπεζα προσέφερε στὴν Ἐταιρεία ἓνα μεγάλο χρηματικὸ

ποσόν για τήν σύνταξη τοῦ ἠλεκτρονικοῦ καταλόγου τῆς βιβλιοθήκης μας. Περισσότερα στόν Ἐπίλογο τῆς ἔκθεσής μου. Ἄρκοῦμαι, πρὸς στιγμήν, νά ἀπευθύνω πρὸς τόν τέως Πρόεδρο τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς κ. Τάκη Ἀράπογλου τίς θερμές εὐχαριστίες τοῦ Συμβουλίου καί τῶν ἐταίρων.

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Τὸ ἀναγνωστήριο.

Ἀνασκαφές

Στὸ Τσέπι Μαραθῶνος ἡ καθηγήτρια κυρία Μαρία Παντελίδου Γκόφα ἐρεύνησε κατὰ τὸ 2009 ἓναν τάφο τοῦ πρωτοελλαδικοῦ νεκροταφείου, τὸν 43. Εἶναι μεγάλος κτιστὸς λάκκος μὲ ἐπίμηκες πρόθυρο, ὃ ὁποῖος παρουσιάζει ἰδιοτυπίες στὴν κατασκευὴ του καὶ διαδοχικὲς ἐπισκευὲς καὶ ἀλλαγὰς ποὺ προφανῶς ἀπέβλεπαν στὴ βελτίωση τῆς χρήσης του (εἰκ. 1). Καλυπτόταν μὲ τρεῖς πλακοειδεῖς λίθους καὶ τέταρτος, μεταξὺ λάκκου καὶ τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου, σκέπαζε παιδικὸ τάφο μὲ ὅστὰ ἀπὸ ἀνακομιδῆ (εἰκ. 2).

Τὸ πλῆθος τῶν ὀστῶν μέσα στὸν λάκκο τοῦ τάφου ἦταν χωρισμένο σὲ ομάδες· μία τὴν ἀποτελοῦσαν ὅστὰ χωρὶς κρανία, ἡ δευτέρη εἶχε ὅστὰ, δύο κρανία ἐνηλίκων καὶ ἓνα νηπίου· στὴν τρίτη ομάδα τὰ κρανία ἦταν ἀνοιγμένα καὶ ὡς κτερίσματα βρέθηκαν μία πῆλινη πυξίδα, ποὺ περιεῖχε ὅστὰ νηπίου καὶ ἓνας λίθινος σκύφος (εἰκ. 3).

1. ΜΑΡΑΘΩΝ. ΤΣΕΠΙ

τάφος 43

1 Μαραθών. Τσέπι. Τάφος 43.

2 Μαραθών. Τσέπι. Τάφος 43.

3 Μαραθών. Τσέπι. Τάφος 43. Λίθινος σκύφος.

Στὰ κρανία παρατηρήθηκαν κακώσεις ὅπως τὸ σπάσιμό τους μὲ πέτρα, καὶ πολλὲς ὀπές πού εἶχαν γίνει μὲ κάποιο ὀξύ ἐργαλεῖο. Ἀπὸ ὅλα λείπουν οἱ κάτω γνάθοι πλὴν τοῦ τελευταίου κατὰ σειρὰν ταφῆς. Καὶ τὰ παιδικὰ ἐπίσης κρανία εἶχαν ὑποστῆ ἑπεμβάσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους.

Ὁ τελευταῖος πού τάφηκε στὸν λάκκο ἦταν συνεσταλμένος καὶ βρέθηκε μὲ τὴν κάτω γνάθο θρυμματισμένη, ἐπάνω μάλιστα στὸν σκελετό του βρέθηκαν τρία κρανία χωρὶς γνάθους καὶ κάτω ἀπὸ τὸν σκελετό λείψανα παλαιότερου νεκροῦ. Βαθύτερα βρέθηκαν σκελετοὶ ἄλλων τριῶν τουλάχιστον ἀτόμων τοποθετημένοι στὴν ἴδια στάση ἐπάνω σὲ ποταμίσιες κροκάλες καὶ σκεπασμένοι μὲ χαλίγια μεταξὺ τῶν ὁποίων ὄστρακα· ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἀνήκει στὴ Νεώτερη Νεολιθικὴ περίοδο.

Ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου 43 ἐπιβεβαιώνεται ὅτι τὸ νεκροταφεῖο ἔχει παλαιότερη καὶ νεώτερη περίοδο χρήσης καὶ ὅτι οἱ νεώτεροι κάτοικοι τῆς περιοχῆς τοῦ Τσέπι σέβονταν τοὺς παλαιότερους νεκρούς. Ἰδιαιτέρη φροντίδα ἔδειχναν γιὰ τὰ λείψανα τῶν νηπίων. Ἐπιβεβαιώνεται ἀκόμη ὅτι ἡ ἀπόσπαση τῆς κάτω γνάθου τῶν νεκρῶν ἦταν τήρηση ἐθίμου,

ὅπως σὲ ἔθιμο ὀφείλεται ἢ εὕρεση βοτσάλων ἐπάνω στοὺς κατώτερους σκελετούς. Τέλος μετὰ τὴν ταφή τοῦ τελευταίου νεκροῦ γιὰ νὰ ἐμποδισθεῖ ἢ ἐκ νέου χρῆση τοῦ τάφου μειώθηκε τὸ ἄνοιγμα τοῦ προθύρου καὶ γεμίστηκε μὲ μεγάλες πέτρες καὶ ἴσως κόπηκε καὶ ἡ κορυφή τῆς στήλης τοῦ τάφου καὶ κατασκευάστηκε δεύτερος περίβολος.

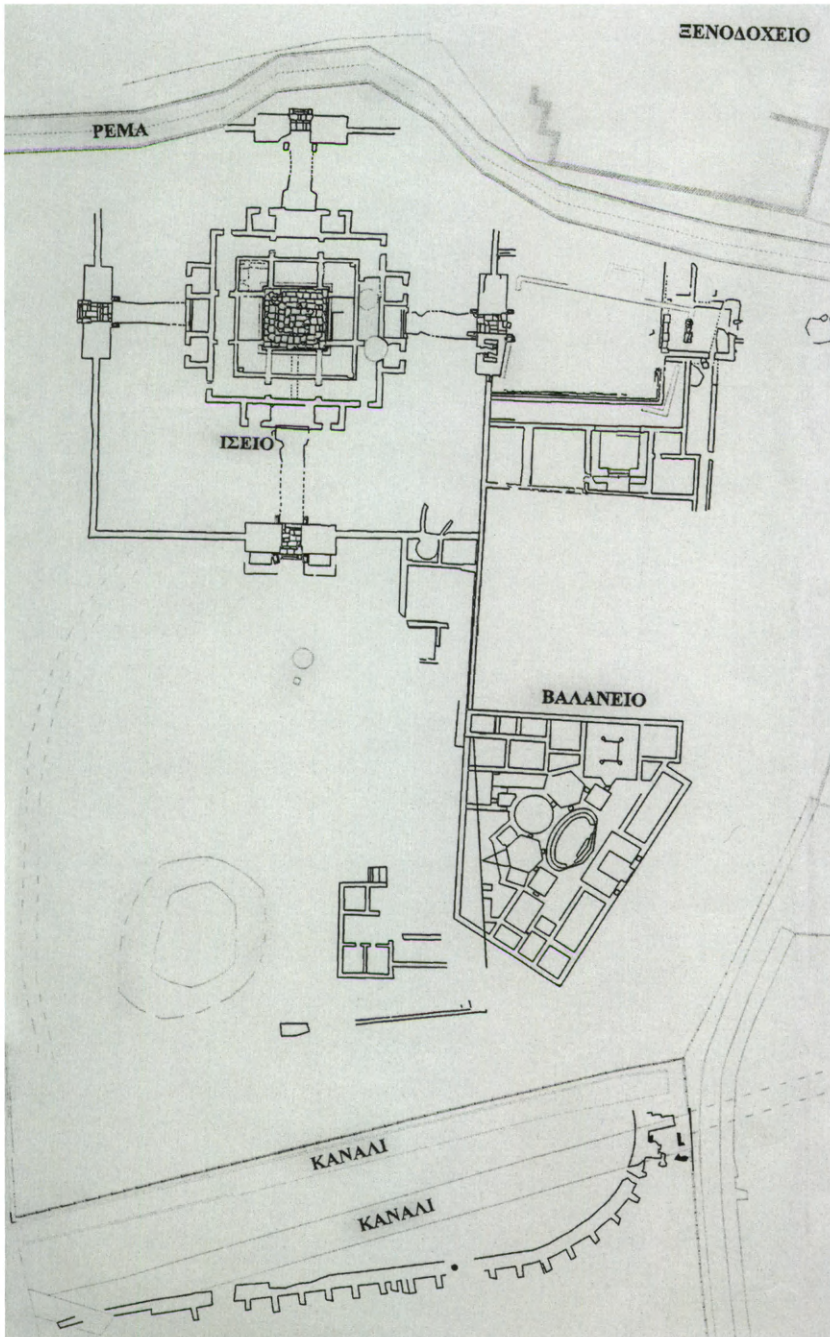
2. ΜΠΡΕΞΙΖΑ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

Ἱερό Κανώβου

Ἡ ἔρευνα τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἱεροῦ τοῦ Κανώβου στὸ μικρὸ ἔλος, ἢ Μπρεξίζα, τοῦ Μαραθῶνος περιλαμβάνεται ἀπὸ τὸ 2009 στὸ ἀνασκαφικὸ πρόγραμμα τῆς Ἑταιρείας καὶ διενεργεῖται ἀπὸ τὴν κυρία Ἰφιγένεια Δεκουλάκου (εἰκ. 4).

Τὸ ἱερό τοῦ Κανώβου ἀποκαλύφθηκε ἐξ αἰτίας οἰκοδομικῶν καὶ ἄλλων ἐργασιῶν τὸ 1968 καὶ ἐρευνήθηκε μερικῶς ἀπὸ τὸν τότε Ἐφορο Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς Ἀνδρέα Βαβρίτσα. Πλάι στὸ αἰγυπτιακὸ ἱερό, καὶ νότιά του, ἐρευνήθηκε πλήρως, τὸ 1974, ἀπὸ τὴν Ξένη Ἀραπογιάννη (ΑΕ 1993, 133-166), βαλανεῖο, σύγχρονο πρὸς τὸ ἱερό, τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦσε ἐξάρτημα. Λείψανα καὶ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ βαλανείου εἶχε ἐρευνησεῖ, τὸ 1789, ὁ Γάλλος πρόξενος στὴν Ἀθήνα Λουδοβίκος Fauvel, ὁ ὁποῖος βρῆκε ἐκεῖ τὶς προτομὲς τῶν αὐτοκρατόρων Λουκίου Βέρου καὶ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ τοῦ Ἡρώδου Ἀττικοῦ ποὺ σήμερα βρίσκονται, τοῦ Λουκίου Βέρου στὴ Μ. Βρετανία, στὸ μουσεῖο Ashmolean, οἱ ἄλλες δύο στὸ Λουβρο.

Τὸ 1843 βρέθηκε ἀπὸ τὸν Eduard Schaubert στὸν ἴδιο τόπο, δηλαδὴ στὰ ἐρείπια τῆς Μπρεξίζας, ἀντρικὸ ἄγαλμα

4 Μπρεζίζα Μαραθῶνος. Τοπογραφικὸ διάγραμμα τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ παρακειμένου βαλανείου.

᾽Οσίριδος αἰγυπτιακῆς τεχνοτροπίας πού σήμερα ἐκτίθεται στό Ἐθνικό Μουσεῖο. Τό 1968 βρέθηκαν ἄλλα δύο ἀγάλματα, ἓνα δεύτερο τοῦ ᾽Οσίριδος αἰγυπτιακῆς ἐπίσης τεχνοτροπίας καί τὸ κάτω μέρος ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ἀγάλματος τῆς Ἰσιδος. Κατὰ μία ἄποψη τὰ ἀντρικά ἀγάλματα εἰκονίζουν τὸν ᾽Αντίνοο, εὐνοούμενο τοῦ αὐτοκράτορος ᾽Αδριανοῦ, ὡς ᾽Οσιρι.

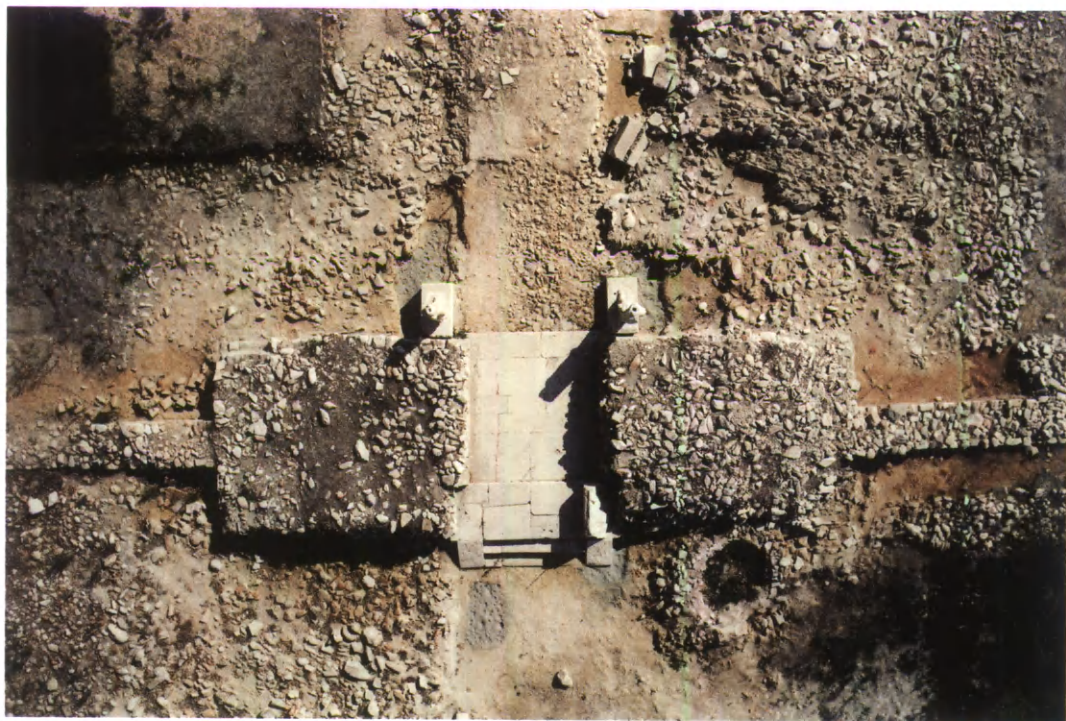
Ἡ σύντομη καί ἀτελής ἀνασκαφή τοῦ 1968 ἀποκάλυψε τὸ βόρειο τμήμα ἀρχαίου οἰκοδομήματος καί τὰ γλυπτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα ἔγινε λόγος. Τό 2001 ἄρχισε ἡ συμπληρωματικὴ ἔρευνα ἡ ὁποία ἔφερε στό φῶς ὁλόκληρο τὸ οἰκοδόμημα μὲ αὐλὴ ἐξωτερικά στὴν ἀνατολικὴ πλευρά, πού περιβάλλεται ἀπὸ στοῆς καί δωμάτια (εἰκ. 5). ᾽Ορθογώνιος, σχεδὸν τετράγωνος, περίβολος (60×64 μ.) περικλείει τὸ κεντρικὸ ἱερὸ οἰκοδόμημα ἐνῶ ἡ αὐλὴ εἶναι προσαρτημένη. Ὁ περίβολος ἔχει στό μέσον τῆς κάθε πλευρᾶς του εἴσοδο μορφῆς αἰγυπτιακῆς πύλης μὲ κατώφλι, θύρωμα καί ὑπέρθυρο ἀπὸ μάρμαρο. Τὸ ὑπέρθυρο φέρει ἀνάγλυφη παράσταση τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου πού περιβάλλεται ἀπὸ δύο φίδια. Εἶναι ὁ οὐραῖος τῶν Αἰγυπτίων ἢ βασιλίσκος τῶν ᾽Αρχαίων, σήμερα αἰγυπτιακὴ κόμπρα. ᾽Αριστερὰ καί δεξιὰ τοῦ ἀνοίγματος τῶν πυλῶν, ἐξωτερικά καί ἐσωτερικά, ὑπῆρχαν στημένα ἀπὸ ἓνα ἀντρικὸ καί ἓνα γυναικεῖο ἄγαλμα ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, αἰγυπτιακῆς τεχνοτροπίας. ᾽Απὸ τὰ δεκαῆξι ἀγάλματα πού ὑποθέτουμε ὅτι ἦταν στημένα στὶς πύλες τοῦ περιβόλου βρέθηκαν δύο τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς νότιας πύλης πού εἰκονίζουν τὸ ἓνα τὸν ᾽Οσιρι καί τὸ ἄλλο τὴν Ἰσιδα, ἐνῶ ἐξωτερικά βρέθηκε κεφάλι ἀγάλματος ᾽Οσίριδος μεγαλύτερο τοῦ κεφαλιοῦ τοῦ ἀγάλματος τοῦ ἐσωτερικοῦ καί πλίνθος μὲ τὰ πόδια ἀγάλματος τῆς Ἰσιδος. Στὴ δυτικὴ πύλη (εἰκ. 6) βρέθηκαν, πάλι στό ἐσωτερικό, δύο ἀγάλματα, τοῦ ᾽Οσίριδος καί τῆς Ἰσιδος. Στὴ βόρεια πύλη εἶχαν βρεθεῖ τὸ 1968, πιθανῶς στό ἐσωτερικό ἂν κρίνει κανεὶς

5 Μπρεζίλα Μαραθῶνος. Γενική ἄποψη ἀπὸ ἀέρος τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἱεροῦ.

ἀπὸ τὸ μέγεθος, πάλι δύο ἀγάλματα, τοῦ Ὁσίριδος καὶ τὸ ἐλλίπες τῆς Ἴσιδος. Στὴν ἀνατολική πύλη δὲν βρέθηκαν ἀγάλματα θεῶν παρὰ μόνον ἀκέφαλο ἄγαλμα ἱερέως. Ἀπομένει ἀκόμη τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ποῦ βρέθηκε τὸ 1843 τοῦ ὁποίου ἐνῶ ἡ προέλευση εἶναι βεβαία δὲν μπορεῖ νὰ ὀριστεῖ ὁ ἀκριβὴς τόπος ἴδρυσῆς του.

Ἀπὸ κάθε πύλη πλακόστρωτη μία δίοδος ἔφερε στὸ κέντρο τοῦ περιβόλου ποῦ τὸ κατελάμβανε ἄνδηρο· στὸ κέντρο καὶ αὐτοῦ βρίσκεται βαθμιδωτὴ κατασκευὴ ἀγνώστου προορισμοῦ. Κατὰ μία ὑπόθεση ἴσως ἀποτελοῦσε τὸ βάθρο ναῖσκου. Γύρω ἀπὸ τὸ ἄνδηρο διάδρομος πλ. 3 μ. περίπου καὶ χαμηλό-

6 Μπρεζίτζα Μαραθῶνος. Δυτικὸς πυλώνας τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἱεροῦ, ἀεροφωτογραφία.

τερος κατὰ 1.30 μ., στεγασμένος μὲ κεραμίδια, ἀποτελοῦσε τὸ τέρμα τῶν πλακοστρώτων διόδων. Ὁ διάδρομος φαίνεται ὅτι στὴν ἐσωτερικὴ του πλευρὰ ἔφερε ἰωνικὴ κιονοστοιχία ποὺ πατοῦσε στὸν τοῖχο τοῦ ἀνδῆρου. Ὅπως ὁ περίβολος ἔτσι καὶ ὁ διάδρομος εἶχε μνημειώδεις εἰσόδους σὲ κάθε πλευρὰ μὲ τέσσερις βαθμίδες ἐξωτερικῶς. Ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τῆς κάθε εἰσόδου ὑπῆρχε ἀπὸ ἓνα δωμάτιο.

Σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ δωμάτια τοῦ κεντρικοῦ κτηρίου βρέθηκε ἄγαλμα Ἰσιδος ποὺ φέρει τὸν χαρακτηριστικὸ ἰσιακὸ κόμβο καὶ μαζί βρέθηκε καὶ μία σφίγγα. Βρέθηκαν ἀκόμη γύρω στὰ 70 ὑπερμεγέθη λυχάρια μὲ τὶς ἀνάγλυφες προτομὲς τοῦ Σαράπιδος καὶ τῆς Ἰσιδος ποὺ φέρουν σημάδια χρήσεως (εἰκ. 7). Σὲ ἄλλο δωμάτιο βρέθηκαν τρεῖς ἀπεικονίσεις σὲ μάρμαρο τοῦ Ὄρου, τοῦ γερακιοῦ ποὺ ἦταν γιὸς τοῦ Ὀσίριδος καὶ τῆς

7 Μπρεξίτζα Μαραθῶ-
νος. Λύχνος μὲ τὶς προ-
τομὲς τοῦ Σαράπιδος
καὶ τῆς Ἰσιδος.

Ίσιδος. Τὰ γλυπτὰ δὲν ἐξαντλοῦνται ἐδῶ, γιατί στὸ κεντρικὸ δωμάτιο τῆς νότιας πλευρᾶς τῆς αὐλῆς βρέθηκε προτομὴ Πολυδευκίωνος (εἰκ. 8) καὶ τὸ χάλκινο κεφάλι γυναίκας ἰδεαλιστικῆς τεχνοτροπίας, πὺ φέρει διάδημα. Μαζὶ βρέθηκε καὶ χέρι χάλκινο πὺ ἀνήκει προφανῶς στὸ ἄγαλμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται καὶ τὸ κεφάλι. Ὅλα τὰ γλυπτὰ, ἐκεῖνα πὺ βρῆκε ὁ Fauvel τὸ 1789, ὁ Schaubert τὸ 1843, ὁ Ἀνδρέας Βαβρίτσας τὸ 1968 καὶ τὰ πολλὰ τῆς νέας ἀνασκαφῆς τῆς Ἰφιγένειας Δεκουλάκου, εἶναι σύγχρονα καὶ χρονολογοῦνται στὰ χρόνια τοῦ Ἡρώδου Ἀττικοῦ, δηλαδὴ στὸν 2ο μ.Χ. αἰῶνα.

8 Μπρεξίζα Μαραθῶνος. Προτομὴ Πολυδευκίωνος.

Κατὰ τὴ νέα ἀνασκαφὴ βρέθηκαν καὶ δύο ἀναθηματικὲς ἐπιγραφές χαραγμένες πάνω σὲ μαρμάρινες πλάκες, οἱ ὁποῖες ἴσως ἦσαν προσηλωμένες ἢ ἐντοιχισμένες κάπου στὸ κεντρικὸ οἰκοδόμημα. Ἡ μία ἀναφέρει λατρεία Σαράπιδος (εἰκ. 9) καὶ ἡ δεύτερη εἶναι ἀναθηματικὴ τοῦ Βιβουλίου Πολυδευκίωνος (εἰκ. 10), τοῦ γνωστοτάτου νεαροῦ μαθητῆ τοῦ Ἡρώδου Ἀττικοῦ.

9

9-10 Μπρεζίτζα Μαραθῶνος. Ἀναθηματικὲς ἐπιγραφές.

Στὸ συγκρότημα τῆς Μπρεξίτζας λατρεύονταν λοιπὸν αἰγυπτιακὲς θεότητες. Ἡ μόνη φιλολογικὴ μαρτυρία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τέτοιας λατρείας στὴν περιοχὴ τοῦ Μαραθῶνος εἶναι τοῦ Φιλοστράτου (*Βίοι Σοφιστῶν* 554) σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία εἶχε ὀρισθεῖ νὰ γίνῃ στὸ ἱερὸ τοῦ Κανώβου συνάντησις τοῦ Ἑρώδου Ἀττικοῦ μὲ τὸν Ἀγαθίωνα, τὸν ἐπονομαζόμενον Ἑρακλέα τοῦ Μαραθῶνος.

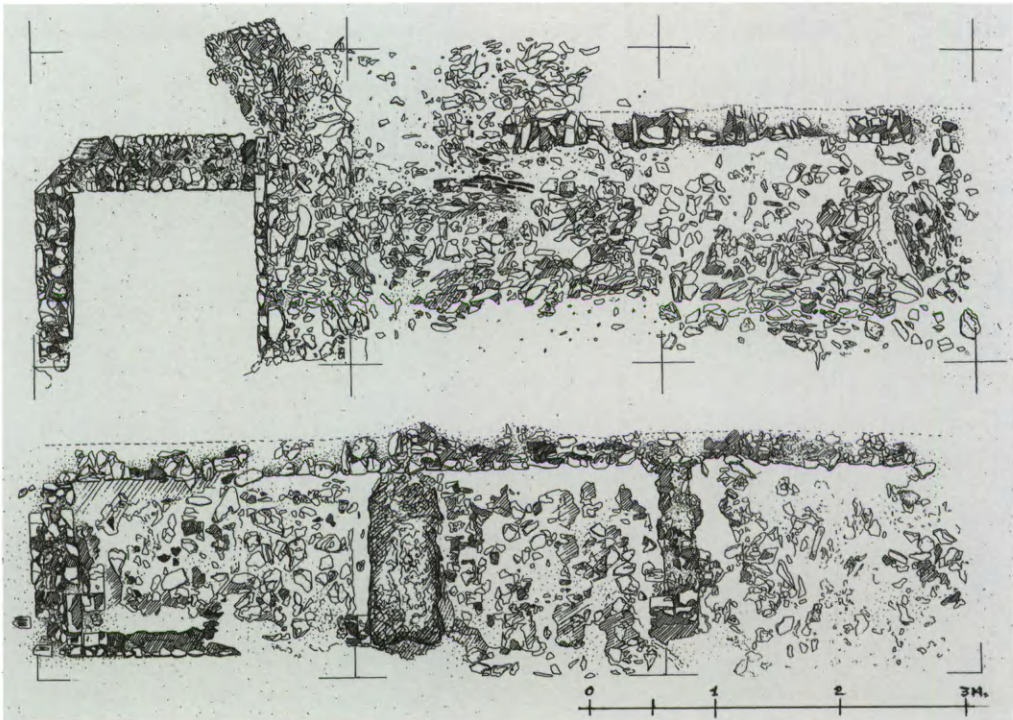
Ὁ Ἀγαθίων λοιπὸν, ὅταν κάποτε ὁ Ἑρώδης τοῦ ζήτησε νὰ γευματίσουν μαζί, τοῦ ἀπάντησε: αὔριον, ἀφιξομαί σοι κατὰ μεσημβριάν ἐς τὸ τοῦ Κανώβου ἱερόν. Ὁ Κάνωβος ἦταν ὁ κυβερνήτης τῆς ναυαρχίδας τοῦ Μενελάου ὅταν ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης γύριζε ἀπὸ τὴν Τροία καὶ πέθανε ἀπὸ δάγκωμα φιδιοῦ στὴν Αἴγυπτο καὶ ἐκεῖ τάφηκε ὅπου καὶ τοῦ ἀποδόθηκε λατρεία. Φυσικὰ τὸ ἱερὸ τῆς Μπρεξίτζας στέγαζε κυρίως ἄλλες θεότητες γιὰ τίς ὁποῖες σήμερα ὑπάρχουν ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες καὶ γλυπτὰ μνημεῖα: τὸν Ὅσιρι, τὴν Ἴσιδα, τὸν Ὄρο, τὸν Σάραπι. Ἡ ἀπόδοσις τοῦ ἱεροῦ στὸν Κάνωβο εἶναι μίᾳ ἀκόμη ἐκδήλωσις τοῦ Ἑρώδου Ἀττικοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπὸ κλασικισμὸ συνδύασε μὲ τοὺς αἰγυπτίους θεοὺς καὶ μιὰ μορφή ἀπὸ τὴν ἥρωικὴ ἐποχὴ τῶν Τρωικῶν.

Ἡ ἀπόδοσις τῆς κατασκευῆς τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ γειτονικοῦ του βαλανείου στὸν Ἑρώδη Ἀττικὸ φαίνεται αὐτονόητη καὶ προκύπτει ἀφ' ἑνὸς ἀπὸ τὴν καταγωγὴ τοῦ Ἑρώδου ἀπὸ τὸν Μαραθῶνα ὅπου εἶχε τὴ μεγάλη του ἔπαυλη, ἀπὸ τὴν ἐκεῖ συχνὴ καὶ παρατεταμένη παρουσία του καὶ ἀπὸ τὰ πολυάριθμα ἀναθήματά του, κυρίως ὅμως ἀπὸ τὰ γλυπτὰ ποὺ βρέθηκαν· τίς προτομὲς τῶν αὐτοκρατόρων Μάρκου Αὐρηλίου, Λουκίου Βέρου, τὴ δική του καὶ πρόσφατα τοῦ Πολυδευκίωνος. Ὅμοια σειρὰ προτομῶν εἶχε ἀφιερῶσει καὶ στὸν πολὺ κοντινὸ Ραμνούντα.

Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος πρέπει νὰ μνημονευθεῖ, ὅτι ὅταν τὸ 1962 κατασκευαζόταν ἡ Ἀμερικανικὴ βάση τῆς

Νέας Μάκρης, στον χώρο του ιερού και του βαλανείου ἐπρόκειτο νὰ γίνουν οἰκοδομήματα. Ἡ ἐπέμβαση τότε τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς ἀποσόβησε τὴν καταστροφή.

Κατὰ τὸ 2009 ἡ ἀνασκαφή στὴν Μπρεξίζα ἐπεκτάθηκε στὰ νοτιοδυτικὰ τοῦ συγκροτήματος πὺ περιγράφηκε, περιοχὴ ὅπου ὑπάρχει ἔντονη ἔξαρση τοῦ ἐδάφους ἀπεικονισμένη ἀπὸ τὸν Fauvel σὲ τοπογραφικὸ σχέδιο τῆς περιοχῆς τοῦ 1792. Ἡ ἔρευνα ἔφερε στὸ φῶς ἓνα νέο οἰκοδόμημα μὲ ἰσχυροὺς τοίχους πὺ δημιουργοῦν ἰδιαίτερους χώρους. Ἐνας ἀπὸ τοὺς χώρους φέρει ἐσωτερικὰ ὑδραυλικὸ κονίαμα. Πιθανῶς ἦταν δεξαμενὴ νεροῦ (εἰκ. 11-12). Δυτικῶς τῶν λειψάνων αὐτῶν ἀποκαλύφθηκαν τὰ λείψανα ἡμικυκλικῆς ἐξέδρας ἢ κόγχης καὶ μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

11 Μπρεξίζα Μαραθῶνος. Ἀνασκαφή 2009. Τμῆμα νέου οἰκοδομήματος.

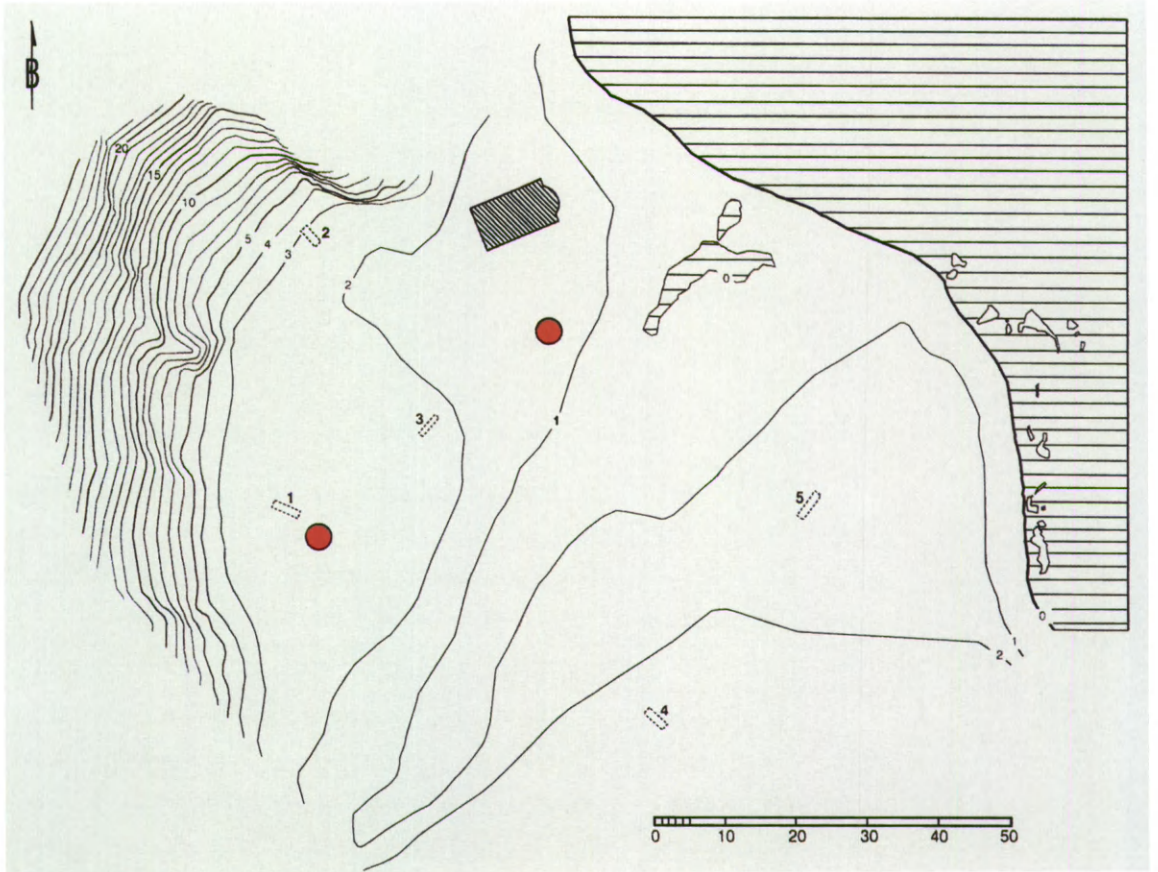

12 Μπρεζίζα Μαραθῶνος. Ἡ νέα ἀνασκαφή. Τμήμα νέου οἰκοδομήματος.

3. ΡΑΜΝΟΥΣ Στὸν Ραμνούντα ἔγινε ὑποθαλάσσια ἔρευνα στὸ ἀνατολικὸ καὶ τὸ δυτικὸ λιμάνι μὲ σκοπὸ τὴν ἀποσαφήνιση τῶν λιμενικῶν λεκανῶν, τὴ γεωμορφολογικὴ ἐξέλιξη τῶν παλαιοακτῶν καὶ τὴν ἀναπαράσταση τῆς παράκτιας ζώνης κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Τὶς ἐργασίες διηύθυναν οἱ καθηγητὲς κ. David Blackman καὶ Μιχαὴλ Δερμιτζάκης.

Οἱ ἔρευνες τοῦ 2009 ἔγιναν ὑπὸ δυσμενεῖς θαλάσσιες συνθῆκες γιατί οἱ μεγάλες βροχὲς ποὺ ἀκολούθησαν τὶς πυρ-

καριές τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Εὐβοίας εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴ συσσώρευση στὴ θάλασσα τοῦ νοτίου Εὐβοϊκοῦ στερεῶν ὑλῶν ποὺ ἐμπόδιζαν τὶς ὑποβρύχιες παρατηρήσεις. Παρὰ τὰ ἐμπόδια ποὺ ὑπῆρξαν ἔγιναν οἱ ἀναγκαῖες παρατηρήσεις, μετρήσεις καὶ λήψη γεωλογικῶν δειγμάτων ποὺ θὰ μᾶς διαφωτίσουν γιὰ τὴ μορφή τῶν δύο λιμανιῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα (εἰκ. 13).

13 Ραμνοῦς, δυτικὸ λιμάνι. Μὲ κόκκινο δηλώνεται ἡ θέση τῶν δειγματοληψιῶν.

4. ΣΚΑΛΑ ΩΡΩΠΟΥ

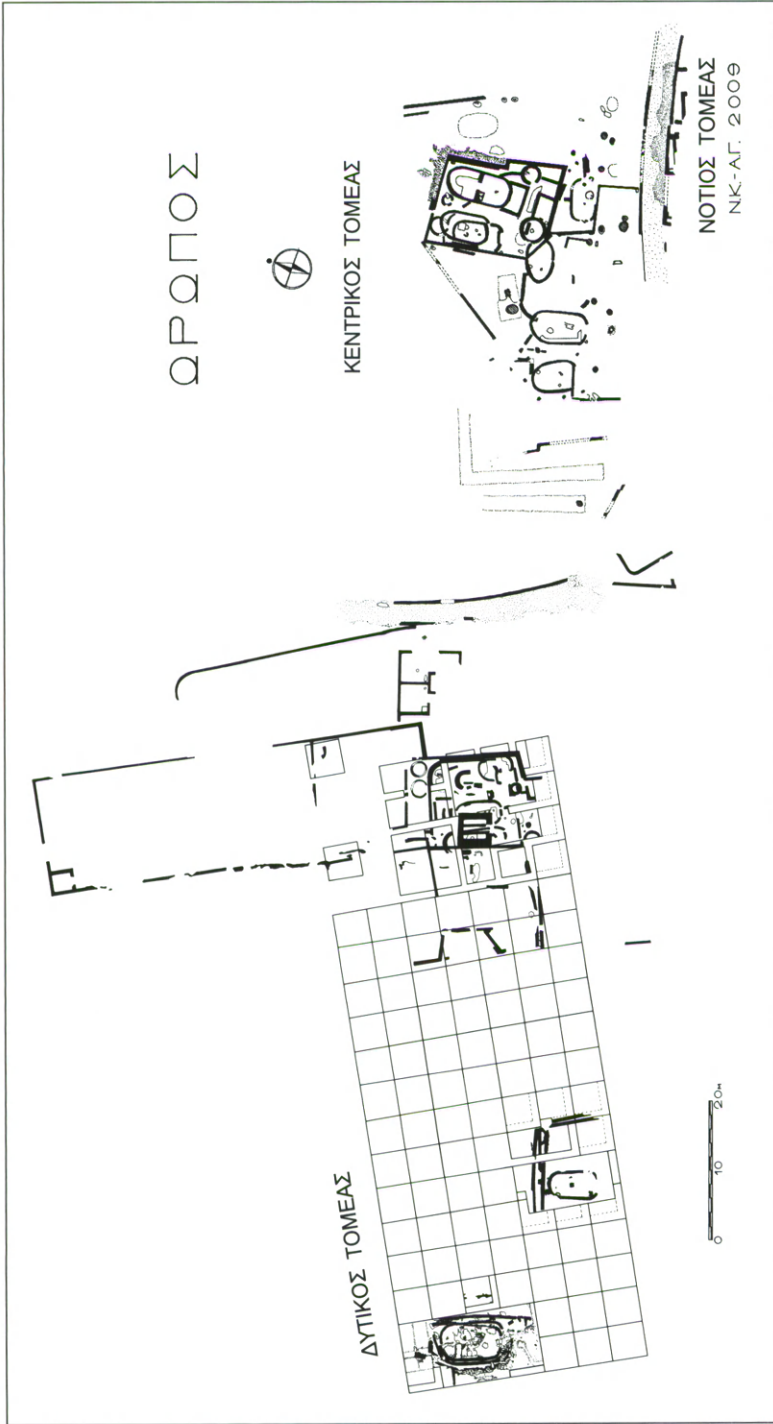
Στή Σκάλα Ὁρωποῦ ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Μαζαράκη Αἰνιᾶνος διενεργήθηκε ἀνασκαφὴ στὸν γεωμετρικὸ καὶ ἀρχαῖκὸ οἰκισμὸ πὺ βρίσκεται δυτικὰ τῆς σύγχρονης πόλης (εἰκ. 14). Ἡ ἀνασκαφὴ ἔγινε στὰ ἐλλειψοειδῆ οἰκοδομήματα ΛΔ καὶ ΛΕ τὰ ὁποῖα εἶχαν ἀποκαλυφθεῖ ἐν μέρει τὸ 2008 (*Ἔργον* 2008, 28) καὶ μὲ τις ἀνασκαφές τοῦ 2009 διασαφηνίστηκε ἡ οἰκοδομικὴ μορφή τους. Ἀξιόλογο εὕρημα ἦταν ἡ ταφὴ βρέφους μέσα σὲ χειροποίητη πρόχου πὺ εἶχε τοποθετηθεῖ ὀριζοντίως μὲ τὸ στόμιο πρὸς τὸν Νότο, τῶν τελευταίων χρόνων τῆς γεωμετρικῆς περιόδου. Ἡ ταφὴ αὐτὴ εἶναι ἓνα ἀκόμη παράδειγμα ἐνταφιασμοῦ νεογνῶν κοντὰ στὶς κατοικίες.

Τὰ κτήρια ΛΔ καὶ ΛΕ εἶναι κατασκευασμένα τὸ ἓνα κάτω ἀπὸ τὸ ἄλλο· διαπιστώθηκε ὅτι τὸ ΛΕ ἔχει μῆκος 9.50 μ. περιπίου, καὶ πλάτος 5.50 μ., παρουσιάζει προσθήκες καὶ ἀσυμμετρίας καὶ στὸ ἐσωτερικὸ του βρέθηκαν ἐπάλληλα δάπεδα καὶ θραυσμένα ἀγγεῖα τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. καθὼς καὶ ἀγνύθες, σφονδύλια καὶ χάνδρες.

Ἐνας μακρὺς τοῖχος ἀνατολικῶς τῆς ἀνασκαφῆς μῆκους ἔως τώρα 14.50 μ. θεωρεῖται ὡς περίβολος σύγχρονος μὲ τὸ ἐλλειψοειδὲς κτήριο ΛΣΤ καὶ παλαιότερος τοῦ ἐπίσης ἐλλειψοειδοῦς κτηρίου ΛΕ.

Τὸ ἐλλειψοειδὲς κτήριο ΛΔ ὑπέρκειται τοῦ ΛΕ, εἶναι νεώτερό του καὶ χρονολογεῖται στὴ μεταβατικὴ περίοδο μεταξὺ γεωμετρικῶν καὶ ἀρχαῖκῶν χρόνων. Ὁ ἀνασκαφεὺς διεπίστωσε ὅτι ὑπῆρχε δραστηριότητα στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κτηρίου καὶ κατὰ τὸν 6ο αἰ. π.Χ. ἀλλὰ ὅτι δὲν ὑπῆρχε στέγη καὶ ὅτι τὸ δάπεδο στρώθηκε μὲ ποικίλους σὲ μορφή καὶ μέγεθος λίθους.

Τὰ εὗρηματα ἀπὸ τὴ συμπληρωματικὴ ἔρευνα τοῦ 2009 ἦσαν παρόμοια μὲ ἐκεῖνα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 2008, πῆλινες ἀγνύθες, σφονδύλια, χάνδρες (*Ἔργον* 2008, 30).

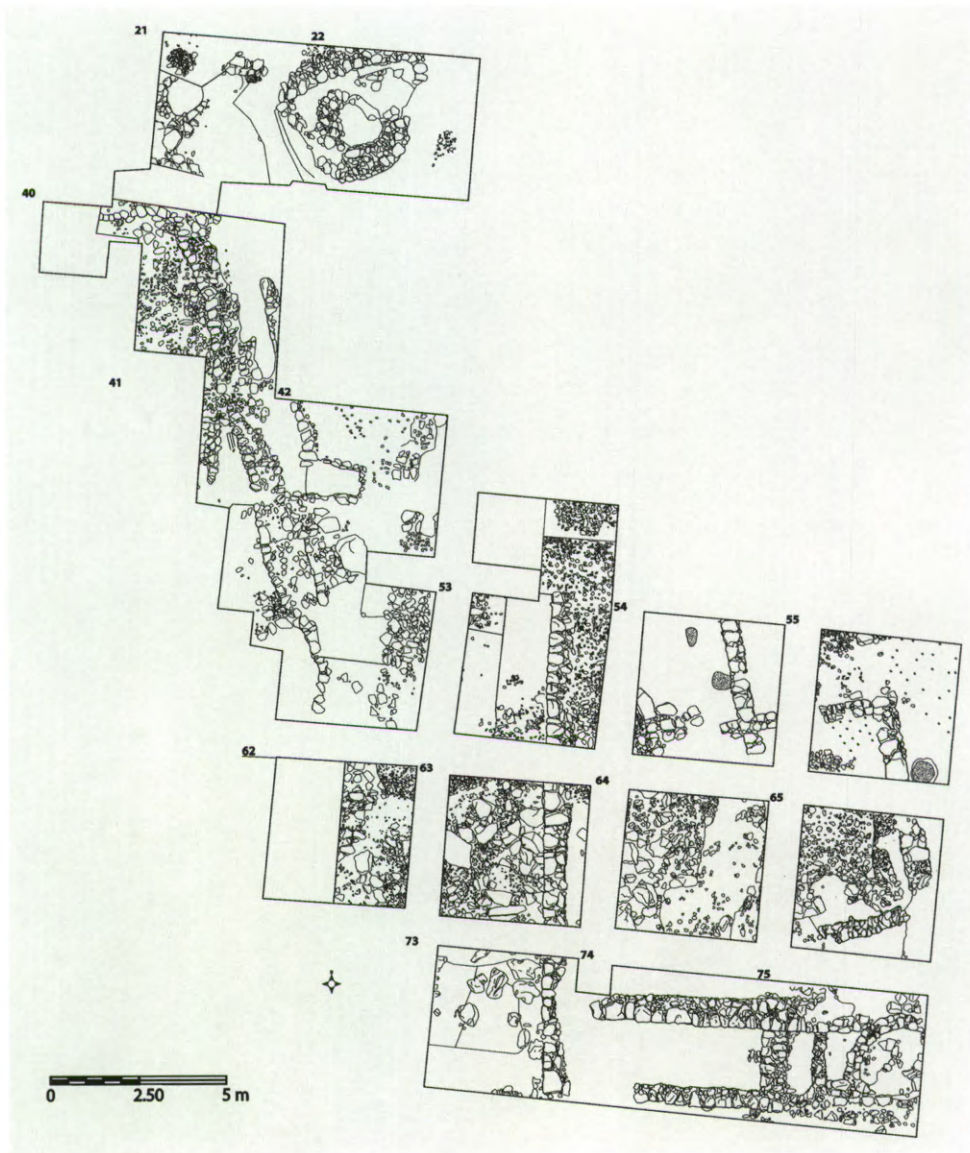
14 Σχάλα Ωρωπού. Τοπογραφικό διάγραμμα τῆς ἀνασκαφῆς.

Ὁ δυτικά τῶν δύο ἔλλειψοειδῶν κτηρίων τοῖχος θεωρεῖται με βεβαιότητα πλέον ὅτι προστάτεψε τὰ δύο κτήρια ἀπὸ τῆς πλημμύρας (εἰκ. 15). Τὸ ἀνατολικά του παρακείμενο ἀλλάκι χρησίμευε γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν νερῶν τῆς βροχῆς καὶ χρονολογεῖται, ἀπὸ τὴν κεραμεικὴ πού βρέθηκε στὸν πυθμένα του, στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο. Ὁ ἀνασκαφεὺς μάλιστα πιστεύει ὅτι κατὰ τὴν ἔναρξη κατασκευῆς τοῦ ἀγωγοῦ αὐτοῦ ἔγινε κάποια «θυσία θεμελίωσης», ὅπως συμπεραίνει ἀπὸ τὴν εὕρεση ἐκεῖ μικροῦ διάτρητου ἀγγείου τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., πού χρησίμευε γιὰ χοές.

15 Σκάλα Ἰρωποῦ. Κατασκευὴ T147 καὶ τμήμα βοτσαλωτοῦ δαπέδου (ἀρ.), τοῖχος ἀντιστήριξης T145 (μέσον) καὶ δυτικὸς τοῖχος ἔλλειψοειδοῦς κτηρίου ΛΔ (T144). Λήψη ἀπὸ τὸ Νότο.

Ἡ ἀνασκαφή στὴν Κάτω Πόλη τῶν Μυκηνῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Σπύρου Ἰακωβίδη καὶ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ καθηγητοῦ κ. Χριστοφίλη Μαγγίδη ἔγινε παραλλήλως μὲ τὴν γεωσκοπικὴ ἔρευνα τῆς περιοχῆς (εἰκ. 16).

16 Μυκῆνες. Κάτω Πόλη. Περιοχὴ πού ἐρευνήθηκε κατὰ τὸ 2009.

Ἡ ἀνασκαφή ἔγινε μὲ τὸ σύστημα τῶν τετραγώνων καὶ ἡ ἐπίχωση ἦταν πολὺ μικρὴ, 10-15 ἑκατοστά. Τὰ κτίσματα ποὺ ἀποκαλύφθηκαν ἀνήκουν στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ καὶ εἶναι προσανατολισμένα πρὸς τὸ θέατρο τῆς ἴδιας ἐποχῆς. Τὰ παλαιότερα οἰκοδομικὰ λείψανα, τῆς μυκηναϊκῆς καὶ γεωμετρικῆς ἐποχῆς, χωρίζονται ἀπὸ τὰ ὑπερκείμενα ἑλληνιστικὰ καὶ ἀρχαϊκὰ ἀπὸ παχὺ στρώμα καστανοκόκκινου χρώματος.

Στὸ ΒΔ ἄκρο τῆς ἀνασκαφῆς ἐρευνήθηκε κτίσμα μὲ παχεῖς τοίχους τὸ ὁποῖο ἀρχικῶς ἦταν κυκλικὸ καὶ ἀργότερα μὲ τὴν προσθήκη δύο πλευρικῶν τοίχων μεταβλήθηκε σὲ ἀψιδωτό. Στὸ ἐσωτερικὸ του βρέθηκαν πέτρες, ὠμές πλίθες, κεραμίδια καὶ ἑλληνιστικὰ ὄστρακα ποὺ χρονολογοῦν καὶ τὴ χρήση του ὡς δεξαμενῆς ἢ ὡς φρέατος. Πλαί καὶ δυτικὰ ὑπάρχει κοινὴ κυκλικὴ ἐστία κατασκευασμένη μὲ κοινούς λίθους, ἀπὸ τὴ χρήση τῆς ὁποίας σώθηκαν στάχτη, κάρβουνα, ὅστὰ ζῶων καὶ γύρω καμένα κουκούτσια ἀπὸ ἐλιές, μυκηναϊκὰ εἰδῶλια, ὄστρακα καὶ μικρὸς πῆλινος δίσκος. Ἀκόμη βρέθηκαν μεσοελλαδικὰ, γεωμετρικὰ καὶ ἀρχαϊκὰ ὄστρακα καὶ ἓνα κορινθιακὸ στὸ ὁποῖο εἰκονίζονται πάνθηρας καὶ ρόδακας (εἰκ. 17).

17 Ὄστρακο κορινθιακοῦ ρυθμοῦ.

18 Ζωόμορφο εἰδῶλιο.

Νοτίως τοῦ πηγαδιοῦ ἀποκαλύφθηκαν οἰκοδομικὰ λείψανα μὲ κυριότερο τοῖχο μήκους 12 μ. Πλάι του, ἀνατολικά, ἀποκαλύφθηκε γεωμετρικὸς τάφος τοῦ τέλους τοῦ 9ου π.Χ. αἰ., νεώτερος τοῦ τοίχου, δυτικὰ τοῦ ὁποῖου βρέθηκαν μυκηναϊκὰ ὄστρακα, θραύσματα εἰδωλίων, ἡμιτελὴς σφραγιδὸλίθος, λίθινα ἐργαλεῖα, δύο σιδερένιες αἰχμὲς βελῶν. Ἀκόμη δυτικότερα, σὲ βαθύτερο στρώμα, βρέθηκε κεραμεικὴ, μυκηναϊκὴ ἕως καὶ ἀρχαϊκὴ κυρίως ὅμως γεωμετρικὴ.

Στὸ κέντρο τῆς ἀνασκαφῆς δεσπόζει ἄλλος μακρὸς τοῖχος μήκους 15 μ. μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Β πρὸς Ν. Στὸ Β ἄκρο του φθάνει σὲ ὕψος 1.80 μ. καὶ εἶναι κατασκευασμένος μὲ ὄγκολίθους κατὰ τὴ δυτικὴ ὄψη του καὶ μικρότερους ἐσωτερικὰ (εἰκ. 19). Ἀπὸ τὰ ἀνασκαφικὰ στοιχεῖα προκύπτει ὅτι εἶναι μυκηναϊκός, ὅπως στὴ μυκηναϊκὴ ἐποχὴ χρονολογοῦνται μικροαντικείμενα (αἰχμὲς βελῶν, ἐργαλεῖα, πῆλινο πηνίο, εἰδῶλια καὶ σιδερένιο ἄγκιστρο) ποὺ βρέθηκαν ἐκατέρωθεν τοῦ τοίχου.

19 Μυκῆνες. Κάτω πόλη. Ἀριστερά, συνεχὴς ἐπιμήκης τοῖχος.

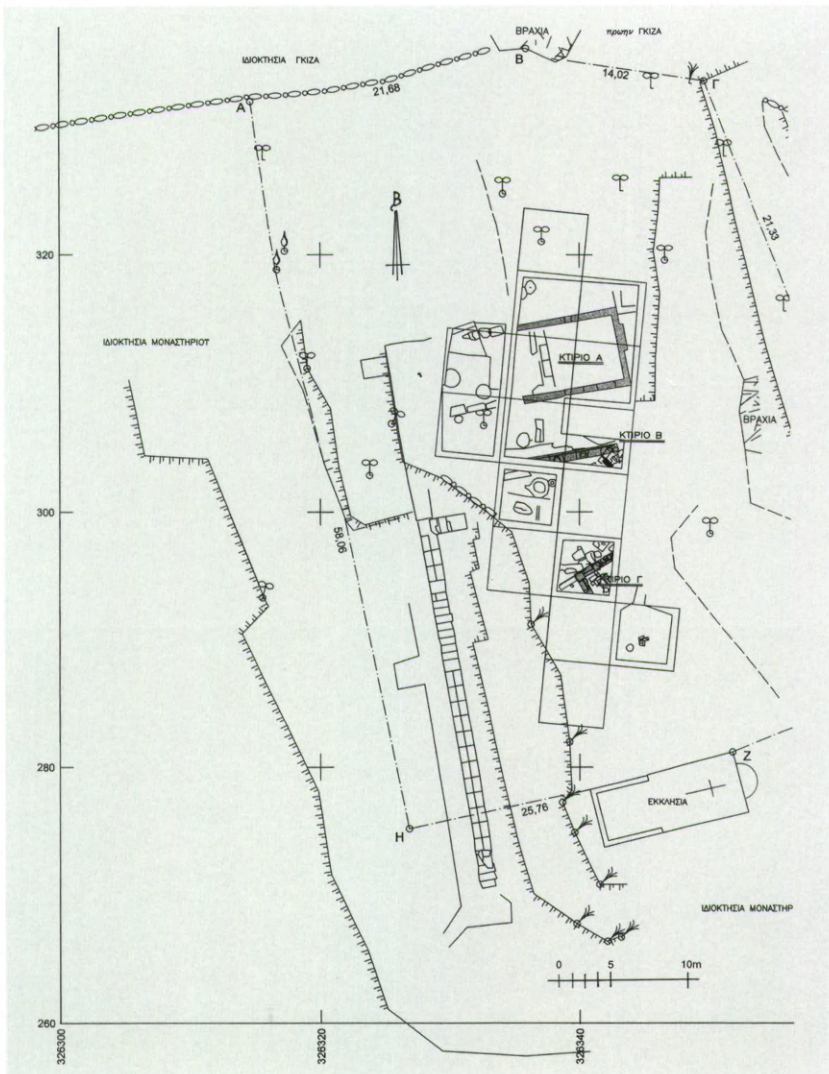
Στὸ νότιο τμήμα τῆς ἀνασκαφῆς συνεχίστηκε ἡ ἀποκάλυψη τοῦ μακρόστενου κτηρίου ποὺ ἔχει κατεύθυνση ἀπὸ Α πρὸς Δ. Τὸ μῆκος του εἶναι 10 μ., τὸ πλάτος 1.80 μ. καὶ μὲ τοῖχο χωρίζεται σὲ δύο ἄνισα δωμάτια. Στὸ δυτικό (1.80 × 5.50 μ.) βρέθηκαν θραύσματα ἐλεφαντίνων ἀντικειμένων καὶ ὅστὰ ζώων ἐνῶ στὸ ἀνατολικό, ποὺ χωρίστηκε σὲ δύο μικρότερους χώρους, βρέθηκαν λίθινα ἐργαλεῖα, λίθινα βλήματα σφενδόνης, ζωμόμορφο εἰδῶλιο (εἰκ. 18), θραύσματα πίθου καὶ μαγειρικῶν σκευῶν καὶ ὅστὰ ζώων. Ἡ κεραμεικὴ ποὺ βρέθηκε κατὰ τὴν ἔρευνα ἦταν κυρίως μυκηναϊκὴ ἀλλὰ καὶ κορινθιακὴ.

Πρὸς Β τοῦ ἐπιμήκους κτηρίου συνεχίστηκε ἡ παλαιότερη ἀνασκαφὴ καὶ ἀποκαλύφθηκαν τρία ἢ τέσσερα δωμάτια. Στὰ ἀνατολικά βρέθηκαν εἰδῶλια, μία χάνδρα, ὅστὰ ζώων καὶ κεραμεικὴ περισσότερων ἐποχῶν. Στὸ βορειότερο δωμάτιο βρέθηκαν κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο δύο παιδικὲς ταφές σὲ μικροὺς λάκκους. Στὸν ἕναν τάφο σκεπασμένο μὲ πλάκες εἶχε ταφεῖ παιδί 1-2 ἐτῶν κτερισμένο μὲ τέσσερις χάνδρες. Ὁ δεύτερος λάκκος εἶχε δύο σκελετοὺς βρεφῶν χωρὶς κτερίσματα.

Στὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 2009 στὴν Κάτω Πόλη, πλὴν τῶν οἰκοδομικῶν λειψάνων, βρέθηκαν θραύσματα μυκηναϊκῶν εἰδωλίων, ὄψιανός καὶ πυριτόλιθος, θραύσματα λιθίνων ἀγγείων, νομίσματα, μολύβδινα ἐλάσματα, σιδερένια καρφιά, αἰχμὲς βελῶν καὶ ἄγκιστρα, ἐλεφάντινα ἀντικείμενα, πήλινες ἀγνύθες, θραύσματα κονιαμάτων καὶ τοιχογραφιῶν, χρωστικὲς οὐσίες, ὅστὰ ζώων, ὄστρεα, πολλὴ κεραμεικὴ, κεραμίδια καὶ σπόροι δημητριακῶν, κουκούτσια σταφυλιῶν καὶ ἐλιῶν.

Ἡ ἔρευνα τοῦ 2009 συμπληρώθηκε μὲ τὴ γεωσκοπικὴ ἔρευνα μεγάλης ἔκτασης στὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ Χάβου. Ἐντοπίστηκαν οἱ τοῖχοι μεγάλου οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος τὸ ὁποῖο θὰ μᾶς ἀπασχολήσει στὸ μέλλον.

Μία από τις νέες ανασκαφές τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἶναι ἡ ἔρευνα τῶν μνημειακῶν καταλοίπων τῆς ἀρχαίας Θουρίας, πόλης τῆς δυτικῆς Μεσσηνίας στὴν κοιλάδα τοῦ Παμίσου, παλαιότερης τῆς Μεσσήνης πὺ βρίσκεται 10 χιλιόμετρα ΒΔ τῆς Καλαμάτας (εἰκ. 20). Τὸ ὄνομα Θουρία ἔχει καὶ σημερινὸ χωριὸ τῆς περιοχῆς.

20 Θουρία. Τοπογραφικὸ διάγραμμα τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἐρείπια ἢ λείψανα τῆς ἀρχαίας Θουρίας εἶχαν ἐπισημανθεῖ ἀπὸ παλαιὰ ἀλλὰ ἡ συστηματικὴ ἔρευνα γιὰ τὴν ἀποκάλυψη τῆς ἀρχαίας πόλης, πού εἶχε ζωὴ πολλῶν αἰώνων, ἄρχισε δοκιμαστικῶς τὸ 2007 ἀπὸ τὴν διευθύντρια τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Μεσσηνίας κυρία Ξένη Ἀραπογιάννη. Ἀπὸ τὴ χρονιά πού πέρασε ἡ ἀνασκαφὴ περιλαμβάνεται στὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα τῆς Ἑταιρείας. Ἡ θέση τῆς ἀνασκαφῆς ὀνομάζεται Παναγίτσα, ἀπὸ τὸ πλησίον ἐκκλησιάκι τῆς Παναγίας τῆς ἐποχῆς τῆς Φραγκοκρατίας, στοὺς τοίχους τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν ἀρχαῖα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Ἀφορμὴ γιὰ τὴν πρώτη ἀνασκαφὴ ὑπῆρξε ὁ ἐντοπισμὸς ἰσχυροῦ ἀναλήμματος (ἀναλημματικὸς τοῖχος 1) (εἰκ. 21) κατασκευασμένου ἀπὸ μεγάλες ἀσβεστολιθικὲς λιθοπλίνθους κατὰ παραλλαγὴ τοῦ πολυγωνικοῦ συστήματος, μήκους 14 μ. καὶ ὕψ. 3.10 μ. καὶ μὲ κατεύθυνση Β-Ν. Στὸ βόρειο ἄκρο του σχηματίζει γωνία καὶ συνεχίζεται ἀπὸ Α πρὸς Δ ἐπὶ 4 μ. Ὡς συνέχεια τοῦ νοτίου ἄκρου του ἀποκαλύφθηκε δεύτερο, νεώτερο, ἀνάλημα (ἀναλημματικὸς τοῖχος 2) (εἰκ. 22) κατασκευασμένο κατὰ τὸ ἰσοδομικὸ σύστημα. Ὁ δεύτερος αὐτὸς

21 Θουρία. Ἀναλημματικὸς τοῖχος 1, ἄποψη ἀπὸ δυτικά.

τοιχος, μεγαλοπρεπής και στιβαρός, έχει μήκος 30 μ. Ἀνάμεσα στους δύο τοίχους λίθινη κλίμακα ὀδηγοῦσε στὸ ἄνδρρο πὸ ὑποστήριζαν τὰ δύο ἀναλήμματα (εἰκ. 23).

22 Θουρία. Ἀναλημματικός τοίχος 2, ἄποψη ἀπὸ βόρεια.

23 Θουρία. Ἀποψη κλίμακας ἀπὸ νότια.

Στὸ βόρειο τμήμα τοῦ ἀνδῆρου ποῦ ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸν πολυγωνικὸ τοῖχο ἄρχισε ἡ ἔρευνα μεγάλου οἰκοδομήματος (κτῆριο Α) (εἰκ. 24) μὲ προσανατολισμὸ ἀπὸ Α πρὸς Δ καὶ κατασκευασμένου μὲ μεγάλες πωροπλίνθους κατὰ τὸ ἰσόδομο σύστημα. Ἀποκαλύφθηκαν οἱ τρεῖς πλευρὲς τοῦ πλὴν τῆς στενῆς δυτικῆς. Τὸ κτῆριο ἔχει ἀποκαλυφθεῖ σὲ μῆκος 7.15 μ., τὸ πλάτος τοῦ εἶναι 5 μ. καὶ σώζεται σὲ μέγιστο ὕψος 2.40 μ. Στεγαζόταν μὲ λακωνικὴ κεράμωση ἢ ὁποῖα βρέθηκε μέσα στὸ κτῆριο, ἐπάνω σὲ στρώμα στάχτης. Στὰ νεώτερα χρόνια γύρω ἀπὸ τὸ κτῆριο κατασκεύασαν μὲ κεραμίδια καὶ ἀσβεστοκονίαμα μικρὲς στέρνες γιὰ τὴν περισυλλογὴ νεροῦ.

24 Θουρία. Κτῆριο Α, ἄποψη ἀπὸ δυτικά.

Νότια τοῦ κτηρίου καὶ σὲ ἀπόσταση 5 μ. ἀποκαλύφθηκε δεύτερο (κτηρίο Β) (εἰκ. 25) μὲ ἰωνικὴ κιονοστοιχία, τῆς ὁποίας ὁ στυλοβάτης εἶναι φανερός σὲ μῆκος 10 μ. μὲ τοὺς κατώτερους σφονδύλους τριῶν κίωνων στῆ θέση τους. Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς κιονοστοιχίας ἀποκαλύφθηκε ἐπίσης στῆ θέση τῆς μονόλιθη παραστάδα ὕψ. 2.34 μ. καὶ πλάι τῆς τμήμα ἐπιστυλίου μῆκ. 2 μ. ὡς καὶ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (εἰκ. 26), γεισο μὲ γεισήποδες καὶ θραύσματα σφονδύλων κίωνων τὰ ὁποῖα σώζουν καὶ τὸ λεπτὸ λευκὸ κονίαμα ποὺ κάλυπτε τὴν ἐπιφάνειά τους. Τὸ κτήριο στεγαζόταν μὲ λακωνικὲς κεραμίδες

25 Θουρία. Κτήριο Β, στυλοβάτης ἰωνικῆς κιονοστοιχίας, ἄποψη ἀπὸ δυτικά.

26 Θουρία. Ἀποψη ἀπὸ δυτικὰ τῆς παραστάδας καὶ τῶν πεσμένων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

27 Θουρία. Τμῆμα κεράμου μετὰ τὴ σφραγίδα ΔΑΜΟΣΙΟΙ.

28 Θουρία. Ἀνθεματώδης ἀκροκέραμος ἀπὸ τὸ στρώμα καταστροφῆς τοῦ κτηρίου Β.

όρισμένες από τις οποίες φέρουν σφράγισμα με τή λέξη ΔΑΜΟΣΙΟΙ, ένδεικτικό τής χρήσης τοῦ κτηρίου (εἰκ. 27). Οἱ πῆλινοι ὀρθοκέραμοι τής στέγης ἔφεραν ἀνάγλυφα ἀνθέμια χρωματισμένα με ζωηρά χρώματα καὶ παρουσιάζουν παραλλαγές στις λεπτομέρειες τοῦ σχεδίου τους (εἰκ. 28). Ἐκ τῆν κεραμεικῆ τής ἀνασκαφῆς καὶ ἀπὸ ἄλλα στοιχεῖα τὸ κτήριο χρονολογεῖται στὸν 4ο π.Χ. αἰ.

Τρίτου κτηρίου ἡ ΒΑ γωνία (κτηρίο Γ) ἀποκαλύφθηκε νοτιότερα τοῦ δευτέρου (εἰκ. 29). Ἡ πρόσοψή του εἶναι μνημειώδης με εὐθυνητρία καὶ δύο βαθμίδες με ὑποτομές. Στὴν ἀνώτερη βαθμίδα βαίνει τοῖχος ἀπὸ ὀρθοστάτες πὸν διακόπτεται

29 Θουρία. Ἐκποψη κτηρίου Γ.

ἀπὸ δωρικούς ἡμικίονες ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ΒΔ γωνιακὸς φέρει ραβδώσεις κατὰ τὰ τρία τέταρτα. Καὶ αὐτοῦ τοῦ κτηρίου τὰ μέλη ἔφεραν λευκὸ κονίαμα. Τὸ ἐσωτερικὸ δάπεδο τοῦ κτηρίου ποὺ διατηρεῖται πλήρως ἀποτελεῖται ἀπὸ χαλίκια λευκά, μελανὰ καὶ κόκκινα ἐνῶ ἐπίσης χαλικόστρωτο δάπεδο σώζεται καὶ ἐξωτερικῶς.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κτηρίου βρέθηκε μία βάση ἀπὸ ἀσβεστόλιθο ($0.60 \times 0.82 \times 0.14$) μὲ κοιλότητα διαμ. 0.41 καὶ βάθ. 0.25 στὴν ὁποία θὰ τοποθετοῦσαν οἱ Ἀρχαῖοι κάποιον ἀντικείμενο. Πλάι στὴ βάση βρέθηκαν ὄρθιες δύο πλάκες ἀπὸ ἀσβεστόλιθο μὲ λεοντόποδα στὶς κάτω ἄκρες τους. Μὲ τρίτη πλάκα

30 Θουρία. Κτήριο Γ, στὸ ἐσωτερικὸ βάση τράπεζας προσφορῶν.

πού ἔφεραν οἱ δύο ὄρθιες σχηματιζόταν τράπεζα προσφορῶν, πού ἡ θέση της ἦταν μέσα σέ ἱερὸ οἰκοδόμημα (εἰκ. 30).

Ἐκτὸς τῶν εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ κτηρίου Α μνημονεύεται ἡ κεραμεικὴ κλασικῶν χρόνων πού βρέθηκε σέ θραύσματα καὶ τμῆμα ἀνάγλυφου πήλινου πλακιδίου μὲ παράσταση Ἀθηναῖς μὲ κράνος καὶ ἀσπίδα. Στις ἐπιχώσεις τοῦ κτηρίου Γ βρέθηκε μικρὸ ἀνάγλυφο μὲ παράσταση Σατύρου κατὰ μέτωπο (εἰκ. 31). Ἡ παράταξη τριῶν μνημειωδῶν οἰκοδομημάτων ἐπάνω σέ ἓνα ἄνδρo δηλώνει ὅτι ὁ τόπος ὅπου αὐτὰ βρίσκονται ἦταν δημόσιος καὶ συχναζόταν. Γιὰ τὴν ἀπόδοσή τους ὅμως σέ κάποια δημόσια ἢ θρησκευτικὴ χρῆση χρειάζεται περισσότερη ἔρευνα.

Γιὰ τὴ διενέργεια τῆς ἀνασκαφῆς προσέφερε σημαντικὸ ποσὸν ἡ καπνοβιομηχανία Καρέλια χάρις στὸ ἐνδιαφέρον τῆς κυρίας Βικτωρίας Καρέλια πρὸς τὴν ὁποία ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀπευθύνει θερμὲς εὐχαριστίες.

31 Μικρὸ ἀνάγλυφο Σατύρου.

7. ΜΕΣΣΗΝΗ

Στή Μεσσήνη οί ανασκαφικὲς ἐργασίες ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ καθηγητοῦ κ. Πέτρου Θέμελη συνεχίστηκαν στὸ θέατρο, στὴ βόρεια στοὰ τῆς ἀγορᾶς, στὸ μονόπτερο οἰκοδόμημα καὶ τὸ ἱερὸ τῆς Ἰθώμης.

θέατρο

Ἡ ἀνασκαφὴ στὸ ἀνατολικὸ ἀνάλημμα τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τὸ ἀποκάλυψε πλήρως μέχρι τῆς εὐθυντηρίας του. Τὸ ὕψος του εἶναι 5 μ. Ὁ προσορισμὸς του εἶναι διπλὸς γιατί ἀποτελεῖ καὶ τὸν βόρειο τοῖχο τῆς σκηνοθήκης τοῦ θεάτρου μήκους 30.80 μ. καὶ πλάτους 8.15 μ. (εἰκ. 32). Ἀπὸ τὸ νέο αὐτὸ οἰκοδόμημα, τὴ σκηνοθήκη, σώζεται ἀρκετὰ καὶ ὁ ἀνα-

32 Μεσσήνη. Βόρειος τοῖχος σκηνοθήκης.

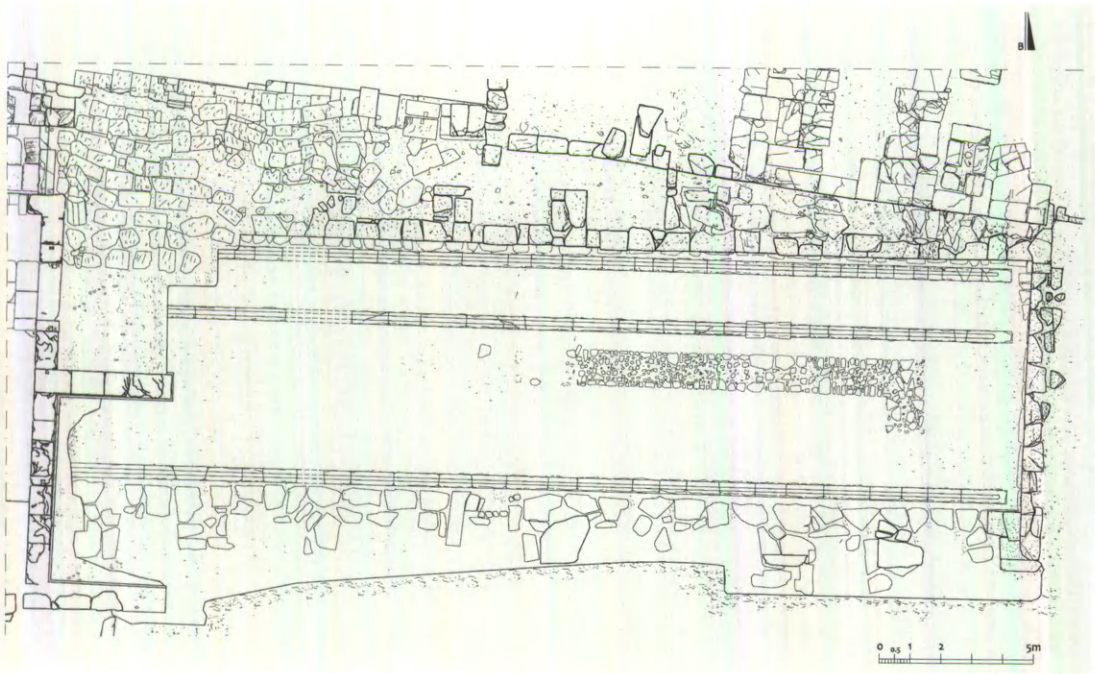
τολικός τοίχος (είκ. 33) ως και ἡ εὐθυντηρία τῆς νότιας μακρᾶς πλευρᾶς τῆς. Ἀποκαλύφθηκαν ἐπίσης στὸ δάπεδο τῆς σκηνοθήκης τρεῖς παράλληλες αὐλακες λαξευμένες σὲ ἀντίστοιχες σειρὲς λίθινων πλακῶν, οἱ ὁποῖες χρησίμευαν κατὰ τὸν ἀνασκαφέα γιὰ νὰ κυλοῦν οἱ τροχοὶ τῆς ξύλινης κινητῆς σκηνῆς ἕως τὴν ὀρχήστρα, κατὰ τὴν περίοδο ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. ἕως τὸν 1ο αἰ. μ.Χ. (είκ. 34-35). Ὁ ἀνασκαφεὺς μνημονεῦει ὑπαρξὴ σκηνοθήκης στὰ θέατρα τῆς Σπάρτης, τῆς Μεγαλόπολης καὶ τῆς Πομπηΐας. Πίσω ἀπὸ τὸν βόρειο τοῖχο τῆς σκηνοθήκης ἀποκαλύφθηκε κεκλιμένο ἐπίπεδο πὺ φέρει στὸ μεσαῖο διάζωμα τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου (είκ. 36).

33 Μεσσήνη. Ἀνατολικὸς τοῖχος σκηνοθήκης.

34 Μεσσήνη. Νότιος τοίχος σκηνοθήκης.

35 Κάτοψη τῆς σκηνοθήκης τοῦ θεάτρου τῆς ἀρχαίας Μεσσήνης.

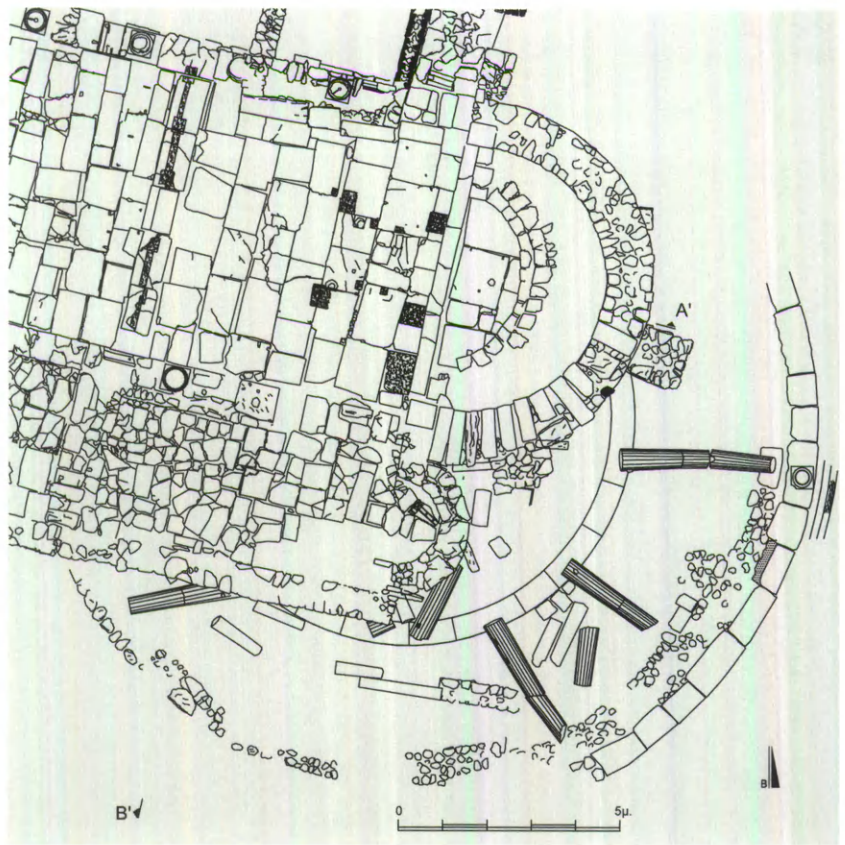
36 Μεσσήνη. Ράμπα θεάτρου.

37 Μεσσήνη. Στοά Μπαλοπούλου. Ύεροφωτογραφία.

Διαπιστώθηκε ακόμη ὅτι κατὰ τὰ βυζαντινὰ χρόνια, τὸν 10ο ἢ τὸν 11ο αἰ., τὸ ἀνατολικὸ ἀνάλημμα τοῦ θεάτρου κατεδαφίστηκε καὶ στίς κατασκευές τῶν Ἀρχαίων πού εἶχαν γίνει γιὰ τὴ θεμελίωση τοῦ κοίλου ἐγκαταστάθηκαν ἐργαστήρια καὶ ἀσβεστοκάμινο. Σὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς νέους χώρους εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικὸ βάση χάλκινου ἀνδριάντος ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐπιγραφή τοῦ βάθρου εἰκόνιζε Μεσσήνιο πυγμάχο, νικητὴ στὰ Πύθια καὶ τὰ Βασιλεῖα τῆς Λεβαδείας. Ἀνατολικῶς τοῦ θεάτρου βρίσκεται ἡ κρήνη Ἀρσινόη καὶ ἀκριβῶς πλάι της ἐκτείνεται στοὰ σχήματος Π μήκους 186 μ.

ἀγορὰ

38 Μεσσήνη. Κάτοψη κυκλικῶ οἰκοδομήματος.

πού ορίζει από Βορρά τὴν ἀγορὰ τῆς Μεσσήνης (εἰκ. 37). Κατὰ τὸ 2009 ἔγινε ἀνασκαφὴ στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς καὶ ἀποκαλύφθηκαν μέλη ἀπὸ τὶς ἐσωτερικὲς κορινθιακὲς κιονοστοιχίες καὶ βάθρα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὶς χαραγμένες πάνω τους ἐπιγραφές ἔφεραν χάλκινους ἀνδριάντες. Θραῦσμα ἀπὸ βάθρο σώζει τὴν ἀνάγλυφη παράσταση κράνους κωνικοῦ σχήματος. Ἀνατολικῶς τῆς ἀψίδας τῆς βασιλικῆς πού βρίσκεται στὴν περιοχὴ τοῦ θεάτρου, καὶ κατὰ μεγάλο μέρος κάτω ἀπὸ τὴν βασιλική, ἀποκαλύφθηκε στυλοβάτης κυκλικοῦ δωρικοῦ κτηρίου διαμέτρου 10 μ. καὶ πολλοὶ κίονες του πεσμένοι γύρω (εἰκ. 38-39). Ἐξωτερικῶς καὶ γύρω ἀπὸ τὸν στυλοβάτη καὶ σὲ ἀπόσταση σχεδὸν 4 μ. ἀλλὰ σὲ ὑψηλότερο ἐπίπεδο κατὰ 0.30 μ., ἀποκαλύφθηκε δεῦτερος ὁμόκεντρος κύκλος ἀπὸ ἀσβεστολιθικὲς πλάκες πού προέρχονται ἀπὸ παλαιότερα οἰκο-

μονόπτερο
οἰκοδόμημα

39 Μεσσήνη. Μονόπτερο οἰκοδόμημα.

δομήματα. Τὸ δάπεδο τοῦ χώρου ποὺ σχηματίζεται ἀνάμεσα στοὺς δύο κύκλους εἶναι ψηφιδωτό, στὸ ὁποῖο εἰκονίζονται παραστάσεις μὲ πολλὰ πρόσωπα μεγαλύτερα τοῦ φυσικοῦ φιλοτεχνημένα μὲ ψηφίδες ἀπὸ λίθους καὶ γυαλί διαφόρων χρωμάτων (εἰκ. 40). Οἱ μορφές φέρουν ἐπιγραφές μὲ μελανές ψηφίδες μὲ τὰ ὀνόματά τους καὶ μία ἀπὸ τὶς ἀντρικὲς μορφές ποὺ κρατᾷ ραβδί ὀνομάζεται Ἄττικός. Ὁ ἀνασκαφεὺς ὑποθέτει ὅτι εἶναι δυνατόν ἢ παράσταση τοῦ ἄντρα νὰ εἰκονίζει τὸν Ἄττικό, πατέρα τοῦ Ἡρώδου Ἄττικοῦ.

Δυτικὰ τοῦ κυκλικοῦ δωρικοῦ οἰκοδομήματος βρέθηκε ἐπίστεψη βάθρου ἀγάλματος στὴν ὁποία σώζεται ἐπιγραφή μὲ τὴν ὁποία τὸ ἄγαλμα ἀφιερώνεται ἀπὸ τοὺς λοχαγούς στὸν Δία Καπιτώλιο.

40 Μεσσήνη. Μονόπτερο οἰκοδόμημα, ψηφιδωτό.

Ἀνασκαφὴ ἔγινε καὶ στὸν σηκὸ τοῦ Ἱεροῦ 10 στὴν πλαγιὰ τῆς Ἰθώμης, στὸ ὁποῖο κατὰ ὑπόθεση τοῦ ἀνασκαφέως ἴσως λατρευόταν ἡ Εἰλειθυία καὶ οἱ Κουρήτες, ὅπου ἀποκαλύφθηκε βᾶθρο σχήματος πεσσῶ με τὸρμον στὴν ἄνω ἐπιφάνειά του γιὰ τὴ στερέωση ἀγάλματος. Περιφερικῶς στὸν σηκὸ ὑπάρχει λίθινο ράφι ὅπου οἱ πιστοὶ ἀπόθεταν τὶς προσφορὲς τους πρὸς τὴ θεότητα (εἰκ. 41). Τοῦτο θεωρεῖται ὡς στοιχεῖο πὸ δηλώνει τὴ χθόνια ὑπόσταση τῆς Εἰλειθυίας.

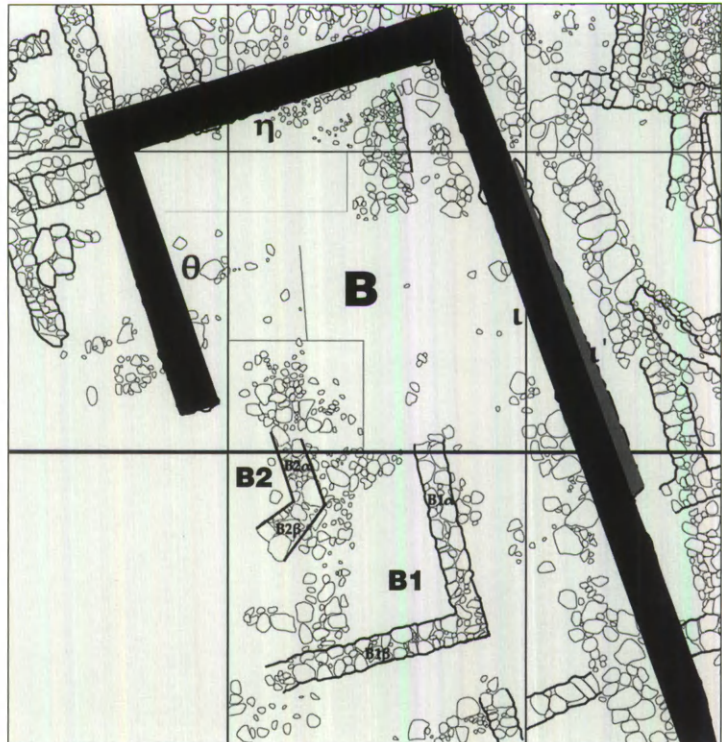
41 Μεσσήγη. Ἱερὸ 10. Λίθινο ράφι.

8. ΙΚΛΑΙΝΑ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Στήν Ίκλαινα Μεσσηνίας συνεχίστηκε ἡ ἀνασκαφή ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ καθηγητοῦ κ. Μιχαὴλ Κοσμόπουλου μὲ κύριο σκοπὸ τὴ διευκρίνηση ὀρισμένων ἀσαφειῶν στὰ ἀνεσκαμμένα καὶ τὴ χρονολόγησι τῶν κτισμάτων πού εἶχαν ἀποκαλυφθεῖ κατὰ τὸ 2008.

Ἡ ὀρθογώνια καὶ ἐπιμήκης Οἰκία Β (εἰκ. 42) κατασκευασμένη ἐπάνω σὲ λείψανα παλαιότερων κτισμάτων παρουσιάζει ἐπισκευές καὶ χρονολογεῖται στὴν ὙΕ ΙΙ ἢ ὙΕ ΙΙΑ1 περίοδο.

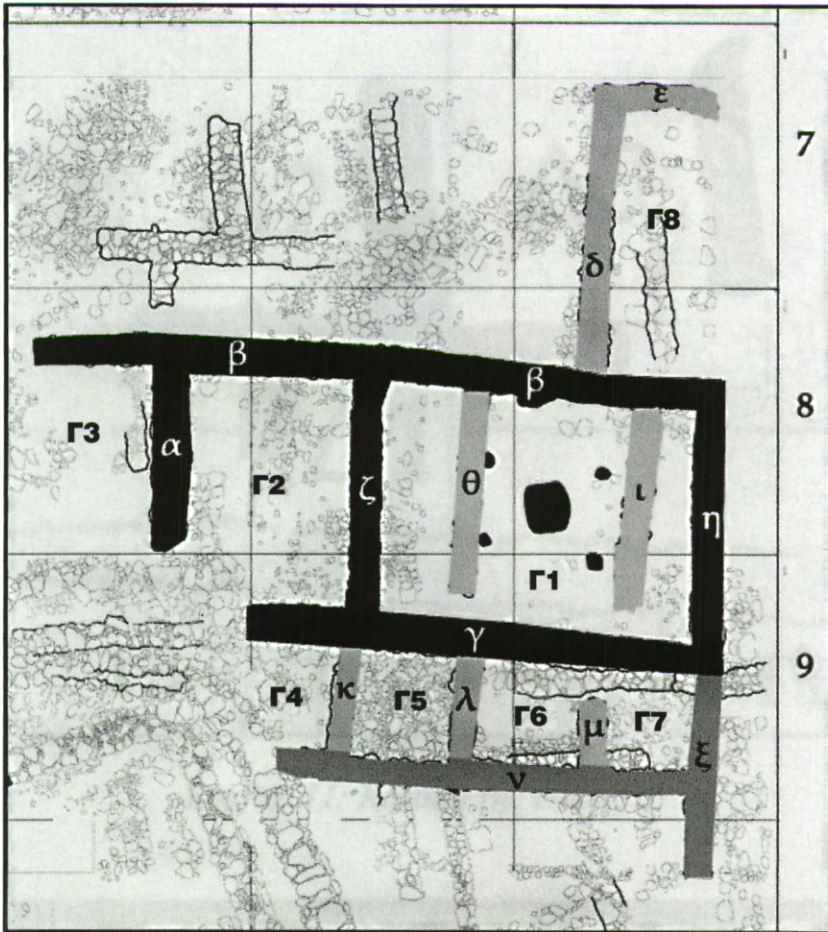
Ἡ Οἰκία Γ ἀποτελεῖται ἀπὸ περισσότερους χώρους καὶ εἶναι κατασκευασμένη σὲ δύο περιόδους (εἰκ. 43). Κατὰ τὴν πρώτη κατασκευάστηκαν τρία δωμάτια. Σὲ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ

42 Ίκλαινα Μεσσηνίας. Κάτοψη τῆς Οἰκίας Β.

ἀποκαλύφθηκε στο κέντρο ἐστία γύρω ἀπὸ τὴν ὁποία τέσσερις πλάκες χρησίμευαν γιὰ τὴ στήριξη ἰσάριθμων στύλων ποὺ κρατοῦσαν τὴ στέγη τοῦ δωματίου.

Κατὰ τὴ δεύτερη περίοδο κατασκευάστηκαν στὸ νότιο μέρος τῆς οἰκίας τέσσερα μικρὰ δωμάτια ποὺ φαίνεται πὼς χρησίμευαν ὡς ἀποθήκες. Στὸ ἐσωτερικὸ τους, ἐπάνω στὸ δάπεδο, βρέθηκαν πολλὰ ὄστρακα ἀγγείων διαφόρων σχημάτων ἀπὸ κύλικες, σκύφους, πίθους, ρυτὰ καὶ εἰδώλια καὶ μαζι

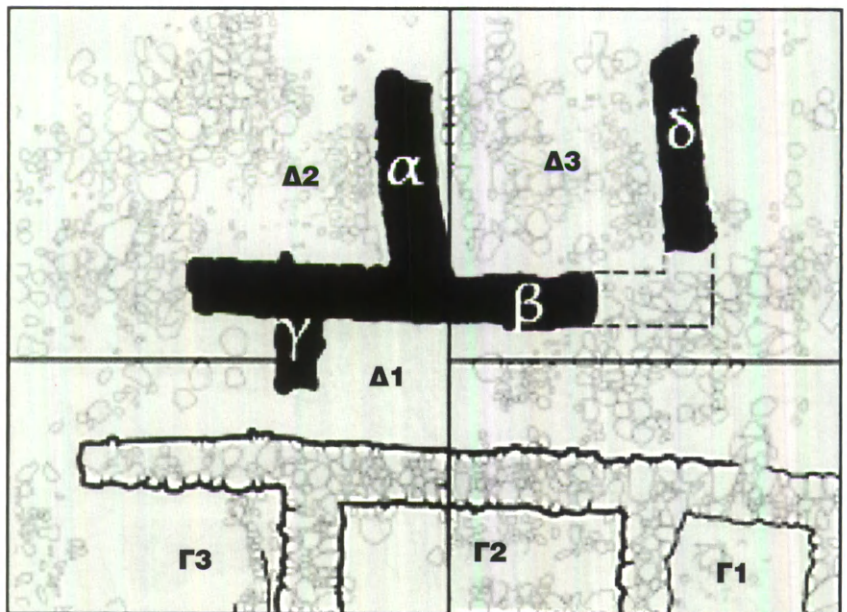

43 Ἰκλαίνα Μεσσηνίας. Κάτοψη τῆς Οἰκίας Γ.

ὁστὰ ζώων. Ὅλα τὰ δωμάτια ἔγιναν σὲ μικρὴ χρονικὴ ἀπό-
σταση τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ χρονολογοῦνται στὴν ὙΕ
ΠΙΑ2 ἢ τὴν ὙΕ ΠΙΒ περίοδο.

Ἡ Οἰκία Δ (εἰκ. 44) ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία δωμάτια σὲ
ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα βρέθηκαν ἄφθονα ὄστρακα καὶ εἰδώλια,
ἰδιαίτερα σ' ἓνα σημεῖο τοῦ στὸ βόρειο μέρος τοῦωματίου.
Ἡ κεραμεικὴ χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν ὙΕ ΠΙΑ1 ἕως τὴν ὙΕ
ΠΙΒ περίοδο.

Νέο εὑρημα εἶναι ἡ Οἰκία Ε ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο
δωμάτια ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐρευνήθηκε τὸ ἓνα καὶ χρονολογεῖται
στὴν ὙΕ ΠΙΑ2/ ΠΙΒ περίοδο. Ἀπὸ τὸ δωμάτιο αὐτὸ ἀρχίζει
κτιστὸς ἀγωγὸς πὺ φανερώνει ὅτι ὁ χῶρος πιθανῶς χρησί-
μευε ὡς ἐργαστήριον. Ἐκτὸς τοῦ ἀγωγοῦ αὐτοῦ, τοῦ ὁποῖου
ἔχει διαπιστωθεῖ τὸ μῆκος μέχρι 16 μέτρων, ὑπάρχουν καὶ

44 Ἰκλινα Μεσσηνίας. Κάτοψη τῆς Οἰκίας Δ.

ἄλλοι δύο, ἐπίσης κτιστοί, καὶ ἀκόμη ἓνας πήλινος μήκους 1 μέτρου (εἰκ. 45).

Ἐνας μακρὸς τοῖχος στὸ βόρειο μέρος τῆς ἀνασκαφῆς, ὁ ὁποῖος στὸ νότιο ἄκρο του γωνιάζει, πιθανῶς εἶναι περίβολος. Στὸ βόρειο ἄκρο του ὑπάρχει δωματίο ὅπου βρέθηκε κύπελλο καὶ δύο κύλικες. Οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου αὐτοῦ ἔχουν κτισθεῖ σὲ ἐπίχωση γεμάτη ὄστρακα τῆς ΥἚ ΙΙΑ1 καὶ 2. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίχωση βρέθηκε ἀποθέτης γεμάτος ὄστρακα καὶ καμένα ὄστα ζώων ὡς καὶ μεγάλος πίθος τοποθετημένος σὲ σκληρὸ ἔδαφος. Κοντὰ στὸν τοῖχο εἶχε βρεθεῖ τὸ 2008 κρανίο (Ἔργον 2008, 78-79) καὶ κατὰ τὸ 2009 ἀποκαλύφθηκε καὶ ὁ σκελετὸς ποὺ ἀνῆκε σὲ γυναίκα ἡλικίας 12-13 ἐτῶν. Ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολογικὴ ἐξέταση ἐπιβεβαιώθηκε ὅτι τὸ κορίτσι αὐτὸ ἔπασχε ἀπὸ ἀναιμία.

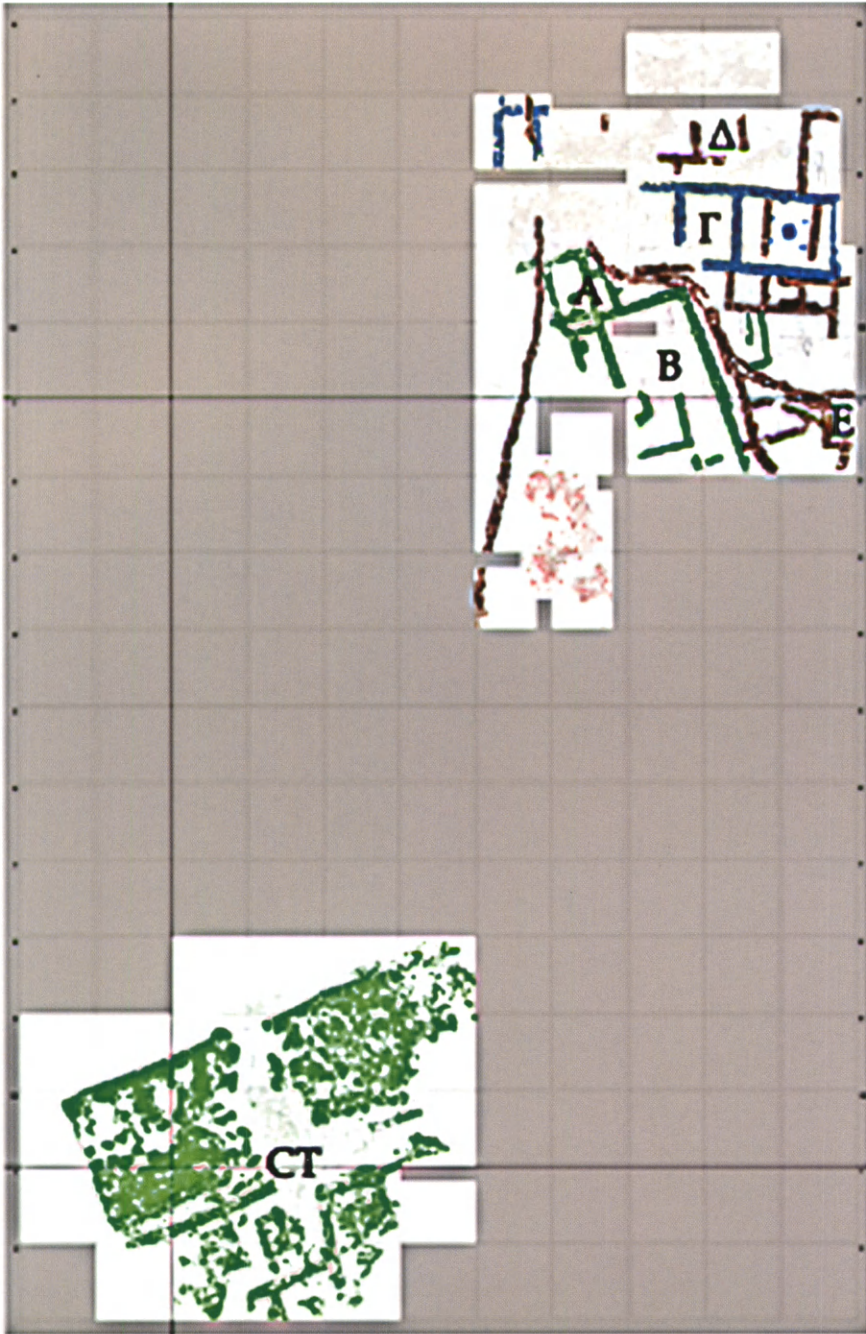
45 Ἰκλαίνα Μεσσηνίας. Ἀεροφωτογραφία τοῦ σημείου ἔνωσης τῶν ἀγωγῶν I καὶ II.

46 Ίκλαινα Μεσσηνίας. Τὸ Κυκλώπειο ἄνδρo ἀπὸ τὰ ἀνατολικά. Σημειώ-
νεται τὸ κατεστραμμένο ἀπὸ τὸν ἐκσκαφέα τμήμα.

47 Ίκλαινα Μεσσηνίας. Ἀποψη τῆς βόρειας πλευρᾶς τοῦ ἀνδῆρου ἀπὸ τὰ
βόρεια.

48 Ίκλαινα Μεσσηνίας. Κάτοψη τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων (ρόζι: φάση 1, πράσινο: φάση 2, μπλέ: φάση 3, καφέ: φάση 4).

Τύμβος στὸν χώρο τῆς ἀνασκαφῆς ἐρευνήθηκε καὶ ἀποκαλύφθηκε ἄνδρηρο πού σχηματίζεται ἀπὸ τοίχους κατὰ τὴν κυκλώπειο τοιχοδομία (εἰκ. 46). Τὸ ἄνδρηρο εἶναι ὀρθογώνιο 8×23 μ. καὶ ὁ βόρειος τοῖχος του παρουσιάζει δύο ὀδοντώσεις, πού ἔχουν παρατηρηθεῖ στὴν Πύλο, στὸν Γλᾶ καὶ στὴν Τίρυνθα (εἰκ. 47). Ἡ κεραμεικὴ πού ἀπέδωσε ἡ ἐπίχωση τοῦ ἀνδρήρου εἶναι τῶν ΥἼΕ χρόνων ἀλλὰ καὶ τοῦ 4ου καὶ 3ου αἰ. π.Χ.

Μέρος τῆς ἐπιφάνειας τοῦ ἀνδρήρου σώζει πλακόστρωτο 8×12 μ., ἴσως αὐλή. Στὴν αὐλὴ αὐτὴ ἔφθανε κανεὶς μὲ λιθόστρωτο κεκλιμένο ἐπίπεδο πλ. 5 μ. Βρέθηκαν ἀκόμη θεμέλια δωματίων, τουλάχιστον πέντε, κεραμεικὴ τῆς ΥἼΕ II-IIIΑ1 περιόδων καὶ θραύσματα τοιχογραφιῶν στὶς ὁποῖες εἰκονίζονταν κτήρια, γυναῖκες, πλοῖο μὲ ἄντρες, ὡς καὶ θραῦσμα πῆλινης τράπεζας προσφορῶν.

Τὰ ὅσα ἐρευνήθηκαν ἕως τώρα στὴν Ἰκλαινα σχηματίζουν ἓνα ἐκτεταμένο συγκρότημα πού καταστράφηκε στὸ τέλος τῆς ΥἼΕ IIIΒ περιόδου (εἰκ. 48).

9. ΑΝΔΡΟΣ ΣΤΡΟΦΙΛΑΣ

Νέα ἀνασκαφὴ τῆς Ἑταιρείας εἶναι ἐκείνη πού ἔγινε στὸν νεολιθικὸ οἰκισμό τοῦ Στρόφιλα, στὴ δυτικὴ ἀκτὴ τῆς Ἄνδρου (εἰκ. 49), ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῆς κυρίας Χριστίνας Τελεβάντου.

Ἡ ἔρευνα τοῦ οἰκισμοῦ εἶχε ἀρχίσει πρὶν ἀρκετὰ χρόνια ἀπὸ τὴν Ἐφορεία τῶν Ἀρχαιοτήτων Κυκλάδων καὶ τὰ ἀποτελέσματά της ἦσαν σημαντικά. Εἶχε ἀποκαλυφθεῖ τὸ τεῖχος τοῦ οἰκισμοῦ μὲ καμπύλους προμαχῶνες καὶ μὲ πύλη (εἰκ. 50).

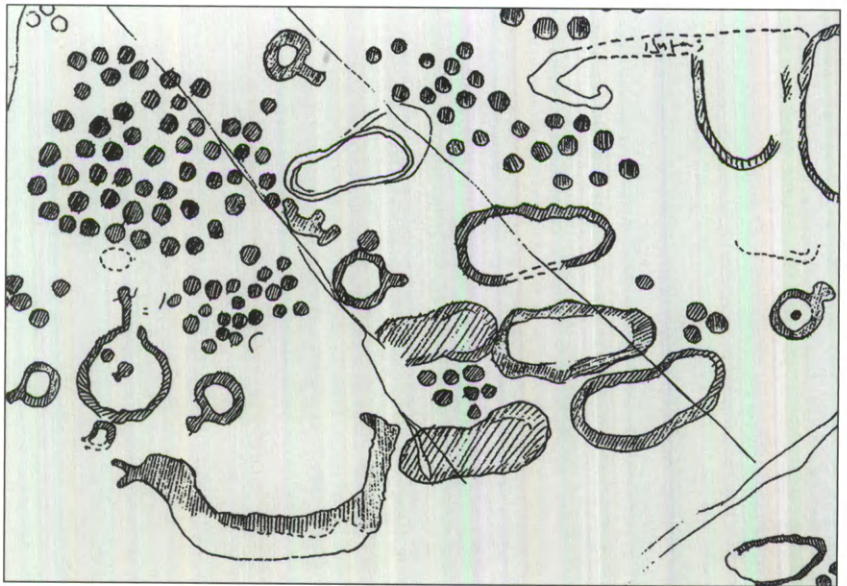
49 Ο χάρτης τῆς Ἄνδρου μὲ τὴ θέση τοῦ νεολιθικοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Στρόφιλα.

50 Ἄνδρος. Ἐπίπεδη βραχώδης ἐκταση στὸν Στρόφιλα, ὅπου ὁ νεολιθικός οἰκισμός. Τὰ βέλη δείχνουν τὸν χώρο τῶν βραχογραφιῶν βόρεια καὶ ἐξωτερικὰ τοῦ τεῖχους (2009).

Ὁ οἰκισμὸς ἔχει οἰκοδομηθεῖ σὲ ἐπίπεδη βραχῶδη ἔκταση κοντὰ στὴ θάλασσα καὶ περιλαμβάνει ὀρθογώνια καὶ ἀψιδωτὰ κτίσματα. Ἐνα πού θεωρεῖται ὡς ἱερό ἔχει ἔκταση $100 \mu^2$ σὲ δύο ἐπίπεδα. Τὸ μεγαλύτερο καὶ χαμηλότερο τμῆμα τῆς αἰθουσας ἔκτασης $70 \mu^2$ φέρει στὸ δάπεδο μεγάλη βραχογραφία (εἰκ. 51) στὴν ὁποία εἰκονίζονται ὀκτώσχημα καὶ δακτυλιόσχημα σχέδια πού φέρουν στὸν νοῦ τις ἀπεικονίσεις πελμάτων καὶ νεολιθικὰ εἰδώλια. Ἀκόμη στὴν ἴδια παράσταση βλέπουμε ἓνα ψάρι, πλοῖα, ζῶα καὶ ἓνα ὑδρόβιο πουλί.

Κατὰ τὴν παλαιότερη ἀνασκαφὴ εἶχαν βρεθεῖ πολλὰ κινητὰ ἀρχαῖα: πήλινα ἀγγεῖα λεπτότεχνα, τὰ περισσότερα καστανοκόκκινα μὲ στιλβωμένη τὴν ἐπιφάνειά τους (εἰκ. 52, 54), ἢ ἀδρότερα κατασκευασμένα γιὰ οἰκιακὴ χρῆση, ὅπως οἱ

51 Ἄνδρος. Στρόφιλας. Τμῆμα βραχογραφίας στὸ δάπεδο τοῦ Ἱεροῦ μὲ ἀπεικόνιση κοιλοτήτων σὲ σπειροειδῆ διάταξη, ὑδρόβιου πτηνοῦ, ὀκτώσχημων καὶ δακτυλιόσχημων («ring idols») θεμάτων.

χύτρες και τὰ πιθάρια (εἰκ. 53). Βρέθηκαν ἀκόμη μικροαντικείμενα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ὅπως αἰχμές βελῶν καὶ δοράτων ἀπὸ ὄψιανό, κοσμήματα (εἰκ. 56), εἰδώλια (εἰκ. 55), ἐγχειρίδιο (εἰκ. 57), πόρπες, τριχολαβίδες καὶ σουβλιά.

52-57. Ἄνδρος Στρόφιλας: 52 Εὐρύστομη πρόχους. 53 Μεγάλος πίθος.

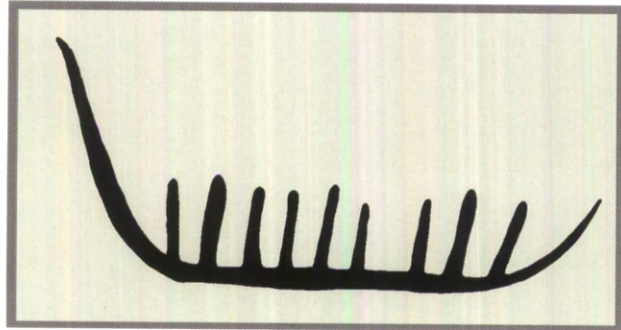
54 Φιάλη.

55 Λίθινο εἰδώλιο.

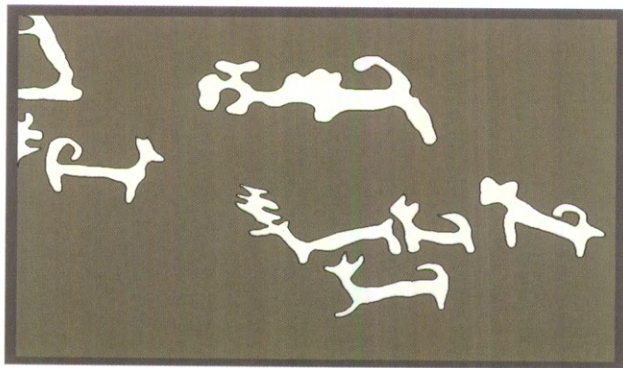

56 Λίθινο δακτυλιόσχημο περίπτο («ring idol»). 57 Χάλκινο ἐγχειρίδιο.

Ὁ οἰκισμὸς τοῦ Στρόφιλα ἔχει ἓνα ἰδιαίτερο στοιχεῖο, τὶς πολ-
 λές βραχογραφίες πού ἔχουν χαραχθεῖ στήν ἐξωτερική ὄψη τοῦ
 τείχους πού τὸν προστατεύει καὶ ὅπου κυριαρχεῖ ἡ παράσταση
 πλοίων (εἰκ. 58). Ἄλλὰ καὶ στὰ βράχια, κοντὰ στὸ τείχος,
 ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ σὲ ἔκταση 220 μ² πολλές βραχογραφίες οἱ
 ὁποῖες εἰκονίζουσι πλοῖα, τουλάχιστον 23, καὶ σκηνές κυνηγιῶ
 στὶς ὁποῖες βλέπουμε ἄγρια ζῶα ἐναντίον ἐλαφιῶν (εἰκ. 59).
 Δὲν λείπουν τὸ ὀκτώσχημο σχέδιο καὶ τὸ δακτυλιόσχημο πού
 περιβάλλονται καὶ μὲ ἄλλα σχέδια τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν ἀκόμη
 ἀναγνωριστεῖ.

58 Ἄνδρος, Στρόφιλας. Σχέδιο βραχογραφίας πλοίου σὲ λίθο τῆς ἐξωτερικῆς
 ὄψης τοῦ τείχους.

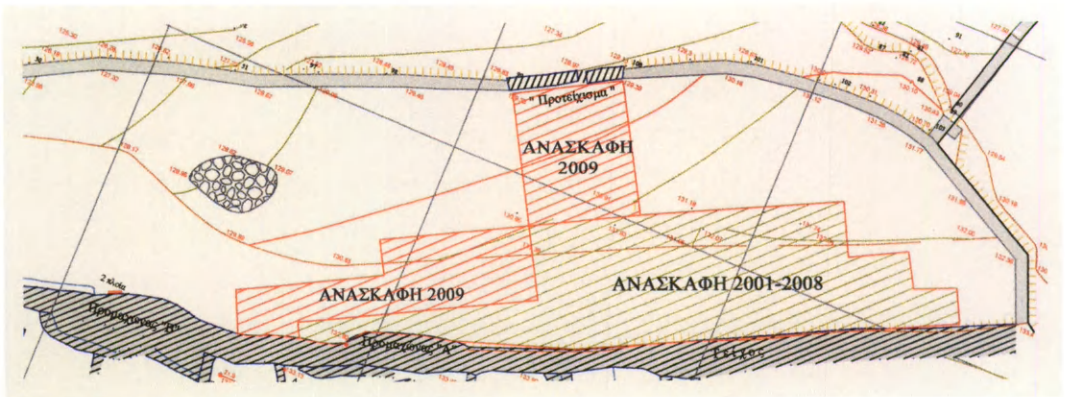

59 Ἄνδρος, Στρόφιλας. Τμῆμα βραχογραφίας ἔξω ἀπὸ τὸ τείχος μὲ ἀπεικί-
 νιση ἄγριων σαρκοβόρων ζώων πού κυνηγοῦν ἐλάφι.

Ἀπὸ τὴν κεραμεικὴ πού βρέθηκε στὴν ἀνασκαφὴ καὶ τὰ ἄλλα εὐρήματα ἢ ἀκμὴ τοῦ οἰκισμοῦ χρονολογεῖται στὴν τελευταία νεολιθικὴ περίοδο (4500 - 3200 π.Χ.). Τὸ τμήμα τοῦ ἱεροῦ συχνάζόταν, ὅπως δείχνει λίγη κεραμεικὴ, καὶ κατὰ τὴν πρῶ-
μη πρωτοκυκλαδικὴ I περίοδο.

60 Ἄνδρος. Στρόφιλας. Ἡ περιοχή τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 2009, βόρεια τοῦ τείχους.

61 Ἄνδρος. Στρόφιλας. Ἡ ἔκταση τῶν βραχογραφιῶν βόρεια καὶ ἐξωτερικὰ τοῦ τείχους.

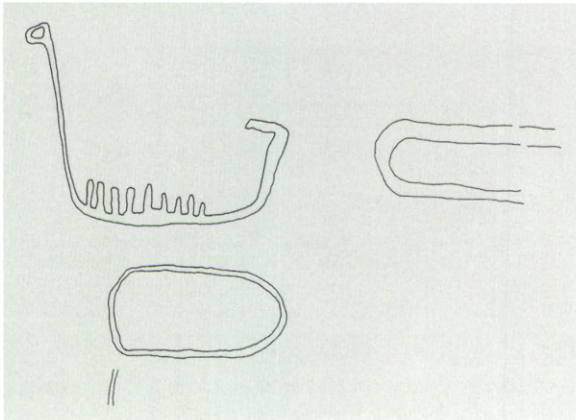
Κατὰ τὸ 2009 ἡ ἀνασκαφὴ ἐκτάθηκε ἔξω τοῦ προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ καὶ βορείως, μεταξὺ τείχους καὶ προτειχίσματος (εἰκ. 60). Μὲ τὴν ἀφαίρεση τῶν ἐπιχώσεων ἀποκαλύφθηκε ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐντελῶς βραχώδους ἐδάφους (εἰκ. 61). Στὰ τμήματα τῶν βράχων τὰ ἐπίπεδα καὶ λειᾶ βρέθηκαν πάλι ἄφθονα βραχογραφήματα τὰ ὁποῖα εἰκονίζουν γνωστὰ θέματα: πλοῖα (εἰκ. 62), ζῶα, συστάδες μικρῶν κοιλοτήτων, σχέδια ὀκτώσχημα, πιθανῶς πέλματα, τὸ γνωστὸ δακτυλιόσχημο καὶ ἄλλα ἀκόμη ἀταύτιστα. "Ἐνα χάραγμα πλοίου παρουσιάζει ἐξαιρετικὰ ἀνυψωμένη πλώρη στὴν ἄκρη τῆς ὁποίας τριγωνικὸ βύθισμα ἐρμηνεύεται, πιθανῶς, ὡς σημαία." Ἄνω καὶ κάτω τοῦ πλοίου τὸν χῶρο κοσμοῦν τὰ λεγόμενα ὀκτώσχημα σχήματα. Πολὺ κοντὰ στὴν παράσταση αὐτὴ εἰκονίζονται δύο ἐλάφια (εἰκ. 63). Ἡ ἰδιαίτερη σημασία ὀρισμένων ἀνεικονικῶν σχημάτων, ὅπως τὸ ὀκτώσχημο, οἱ συστάδες ἀπὸ μικρὲς κοιλοτήτες ἢ τὸ τρίγωνο, φαίνεται ἀπὸ τὴ συχνότητα μὲ τὴν ὁποία ἐπαναλαμβάνονται (εἰκ. 64).

Ἡ κεραμεικὴ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου χρονολογεῖται καὶ αὐτὴ στὴν τελευταία νεολιθικὴ περίοδο καὶ ἡ ποιότητος τῶν ὀστράκων εἶναι λεπτότεχνη μὲ κόκκινη στιλβωτὴ διακόσμηση ἢ ἀδρότερη χονδροειδῆς, οἰκιακῆς χρήσης, μὲ ἐγχάρακτη σχοινοειδῆ διακόσμηση τεθλασμένης γραμμῆς. Καὶ οἱ βραχογραφίες ἀνήκουν στὴν ἴδια χρονολογικὴ περίοδο.

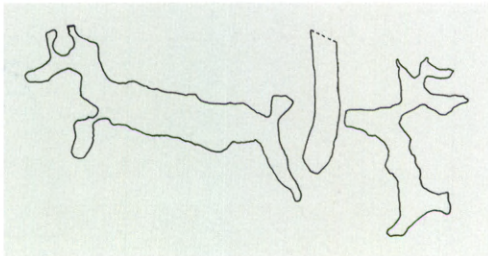
Βρέθηκαν ἐκτὸς τῆς κεραμεικῆς ὀστὰ καὶ ὄστρεα, μερικὰ ἐπεξεργασμένα καὶ λειασμένα, ὄψιανὸς σὲ πυρῆνες καὶ ἐπεξεργασμένος, ὅπως αἰχμὴ βέλους, αἰχμὴ ἀπὸ πυριτόλιθο, μικρὸ λίθινο περίαπτο, ἀποφύσεις λαβῶν ἀγγείων, χάλκινη στριφτὴ βελόνα μὲ τετράγωνο κεφάλι καὶ λίθινος πέλεκυς.

Ἡ πυκνότης τῶν βραχογραφιῶν καὶ τὰ θέματα ποὺ εἰκονίζονται μαρτυροῦν ὅτι ὁ χῶρος ὅπου αὐτὲς ἐκτείνονται εἶχε

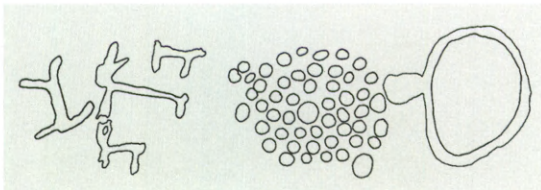
κάποια ειδική σημασία για εκείνους που τις χάραξαν, δηλαδή θρησκευτική σημασία. Η συνέχιση τῆς ἀνασκαφῆς πιστεύεται ὅτι θὰ διαφωτίσει τὸ ζήτημα.

62 Ἄνδρος. Στρόφιλας. Τμῆμα βραχογραφίας ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος μὲ ἀπεικόνιση πλοίου καὶ πιθανῶς ἀνθρώπινου πέλματος.

63 Ἄνδρος. Στρόφιλας. Τμῆμα βραχογραφίας ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος μὲ ἀπεικόνιση ζώων (ἐλαφιῶν).

64 Ἄνδρος. Στρόφιλας. Τμῆμα βραχογραφίας ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος μὲ ἀπεικόνιση ζώων, μικρῶν κοιλοτήτων σὲ πυκνὴ σπειροειδῆ διάταξη, καὶ μεγάλου δαχτυλιόσχημου θέματος.

10. ΣΥΡΟΣ.
ΧΑΛΑΝΔΡΙΑΝΗ

Στὸν λόφο Καστρί τῆς Χαλανδριανῆς Σύρου (εἰκ. 65) συνεχίστηκε ἡ ἀνασκαφή ὑπὸ τῆ διεύθυνση τῆς Διευθυντρίας τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Κυκλάδων κυρίας Μαρίζας Μαρθάρη.

Ἡ ἔρευνα ἔγινε ἐσωτερικῶς τοῦ ἡμικυκλικοῦ τείχους τῆς κορυφῆς καὶ στὴ ΝΑ ἄκρη του (εἰκ. 66). Τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς ἦταν κεραμεικὴ πού πλουτίζει τὰ εἶδη καὶ τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων πού μεταχειρίζονταν οἱ κάτοικοι τοῦ ὄχρου αὐτοῦ οἰκισμοῦ καὶ βοηθεῖ στὴν ἀκριβέστερη χρονολόγησή του. Μεγάλος ἦταν ὁ ἀριθμὸς τῶν θραυσμάτων ἀπὸ σφαιρικὲς πυξίδες μὲ ἐγγάρακτη καὶ ἐμπίεστη διακόσμηση καὶ ἰδιότυπο εἶναι τμῆμα μελανοῦ στιλβωτοῦ σκεύους, τὸ ὁποῖο φαίνεται ὅτι τὸ ἀποτελοῦσαν τέσσερις σφαιρικὲς πυξίδες συνδεδεμένες μεταξύ τους. Ὁ τύπος αὐτὸς δὲν εἶναι ἄγνωστος ἀλλὰ ἔχει βρεθεῖ ἕως τώρα κυρίως σὲ τάφους ὡς κτέρισμα.

65 Σύρος. Τὸ ὕψωμα τοῦ Καστρίου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ὄροπέδιο τῆς Χαλανδριανῆς.

Ἄλλο σχῆμα ἀγγείου πὸν βρέθηκε στὴν ἀνασκαφὴ εἶναι οἱ μελανοὶ στιλβωτοὶ κρατηρίσκοι μὲ συνήθως ἔντυπο καὶ ἐγγάρια διάκοσμο. Ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ ἀγγείου βρίσκεται ἐπίσης σὲ τάφους, μάλιστα στὸ πλησίον νεκροταφείου τῆς Χαλανδριανῆς, πὸν ἕως τώρα χρονολογοῦνται γενικῶς στὴν πρώιμη περίοδο τῆς πρωτοχαλκῆς II ἐποχῆς. Ἴσως ὅμως πρέπει νὰ ἀναθεωρηθεῖ ἡ χρονολόγησις αὐτὴ γιὰ τοὺς τάφους πὸν ἔχουν ὡς μόνο κτέρισμα τὸν κρατηρίσκο, καὶ νὰ χρονολογηθοῦν στὴν περίοδο πὸν χρονολογεῖται τὸ Καστρί, δηλαδὴ στὴν τελευταία περίοδο τῆς Πρωτοχαλκῆς II ἐποχῆς.

Τῆς οἰκιακῆς κεραμεικῆς ἔχουμε καὶ ἄλλα σχήματα, ὅπως σφαιρικὰ ἀγγεῖα σὲ ἀρκετοὺς τύπους, πρόχους μὲ στενὸ καὶ ὑψηλὸ κυλινδρικό λαιμὸ καὶ ἄφθονα θραύσματα πιθοειδῶν ἀγγείων πὸν ὁ διάκοσμός τους εἶναι εἴτε πλαστικὸς εἴτε ἐμπόστος καὶ παρουσιάζει ποικιλία.

66 Σύρος. Καστρί, περιοχή τοῦ κυρίως τείχους μὲ τοὺς πεταλόσχημους πύργους.

Ἐνὸς ἀκόμη σκεύους, μιᾶς λεκανοειδοῦς ἐστίας πού οἱ Ἀρχαῖοι κατασκεύαζαν μέσα σέ κοιλότητα τοῦ ἐδάφους, ἀνακτῆθηκε μεγάλο μέρος (εἰκ. 67). Αὐτοῦ τοῦ εἴδους σκεύη ἔχουν βρεθεῖ στὸν Σκάρκο τῆς Ἰου καὶ στὸ Ἀκρωτήρι Θήρας.

Ἀπὸ τὴν ἕως τώρα ἔρευνα στὸ Καστρί προκύπτει ὅτι ὁ φαινομενικὰ ἄτακτος οἰκισμὸς ὑπακούει σὲ ὀρισμένους κανόνες. Διαιρεῖται σὲ οἰκοδομικὰ τετράγωνα ἢ νησίδες (εἰκ. 68), μὲ δρόμους στενοὺς καὶ βαθμιδωτοὺς, τὰ οἰκήματα ἔχουν συνήθως κοινὲς μεσοτοιχίες καὶ τὰ μεμονωμένα εἶναι μακρόστενα καὶ προσκολλημένα στὸ βόρειο τεῖχος κατὰ τὸ μῆκος τους. Τὸ σχῆμα τῶν χώρων εἶναι ὀρθογώνιο ἢ τραπεζιόσχημο καὶ οἱ

67 Σύρος. Χαλανδριανή. Τμῆμα λεκανοειδοῦς ἐστίας πού κατασκευάστηκε ἀπευθείας σὲ κοιλότητα τοῦ δαπέδου.

ἐξωτερικὲς γωνίες συχνὰ εἶναι στρογγυλεμένες γιὰ λόγους κυκλοφοριακούς. Συχνὰ οἱ χώροι σχηματίζουν μεταξύ τους γωνία καὶ δὲν οἰκοδομοῦνται κατὰ παράταξιν. Τείχος καὶ σπία εἶναι κτισμένα κατὰ τὸν ἴδιο ρυθμὸ μὲ μικρὲς καὶ λεπτὲς πλάκες μαρμάρου. Τὰ περισσότερα οἰκήματα εἶχαν αὐτὴ εἴτε δική τους εἴτε τὴν μοιράζονταν μὲ ἄλλα καὶ σὲ τρεῖς ἀπὸ τοὺς χώρους τοῦ οἰκισμοῦ βρέθηκαν λείψανα ἐστίας πού τὴν ἀποτελοῦσαν δύο κατακόρυφες πλάκες ἐπάνω σὲ τρίτη ὀριζόντια.

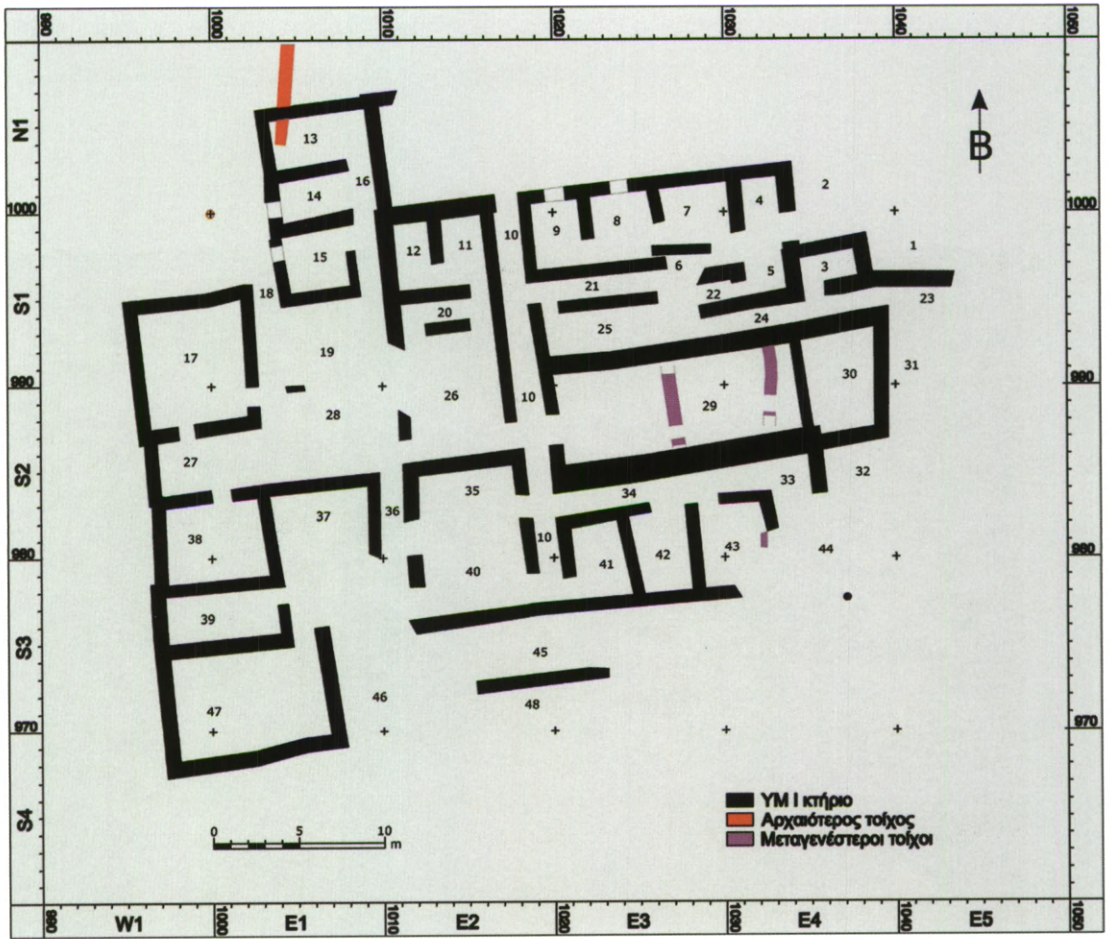
68 Σύρος. Καστρί, δρόμος ἀνάμεσα σὲ δύο οἰκοδομικὲς νησίδες.

11. ΖΩΜΙΝΘΟΣ

Στὴ Ζώμινθο τῆς Κρήτης (εἰκ. 69) ἀνασκαφὴ τοῦ Κεντρικοῦ Κτηρίου ἀπὸ τὸν Ἔφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων ἐ.τ. κ. Γιάννη Σακελλάρᾳκη ἔγινε σὲ τρία σημεῖα: στοὺς χώρους 14 καὶ 15, τοὺς χώρους 19 καὶ 28, στὸν χῶρο 29 καὶ στὸ κατεστραμμένο ἀπὸ τυμβωρύχους ΝΑ τμήμα τοῦ Κεντρικοῦ Κτηρίου (εἰκ. 70).

69 Ζώμινθος. Γενικὴ ἀποψη ἀπὸ ἀέρος τῆς ἀνασκαφῆς.

70 Ζώμινθος. Κάτοψη τοῦ λεγόμενου Κεντρικοῦ Κτηρίου.

Κεντρικό Κτήριο

Στους χώρους 14 και 15 (εἰκ. 71) με σκοπὸ τὴν τακτοποίηση τμημάτων τοῦ τοίχου ποὺ τοὺς χώριζε, κλονισμένο ἐπικίνδυνα ἀπὸ σεισμό, ἔγινε ἔρευνα τῶν ἐπιχώσεων καὶ τῶν χαλασμάτων τοῦ τοίχου καὶ βρέθηκαν ἀρκετὰ ἀγγεῖα ποικίλων σχημάτων· μικρότατα κωνικά κύπελλα ποὺ προέρχονται ἴσως ἀπὸ τὸν ὑπεράνω ὄροφο τοῦ χώρου 15, λίγαι τριπτήρες, 12 κύπελλα καὶ ἓνα προχοῖδιο. Τοῦ μεσότοιχου ἀποκαλύφθηκε στὴ θέση του τὸ κατώτερο μέρος.

Ἡ ἔρευνα στὸν χώρο 19 ἀποκάλυψε ὅτι οἱ σωροὶ τῶν μεγάλων λίθων καὶ πλακῶν περιορίζεται στὸ ἀνατολικὸ τμήμα. Ἀπὸ τὴν ποσότητα τῶν λίθων καὶ ἀπὸ τὴ θέση τους προκύπτει ὅτι ἴσως ἐκεῖ ὑπῆρχε κλιμακοστάσιο ποὺ ὀδηγοῦσε στὸν ὄροφο.

71 Ζώμινθος. Ὁ κινημένος μεσότοιχος τῶν χώρων 14 καὶ 15 ἀπὸ Β.

Στὸν συνεχόμενο χώρῳ 28 βρέθηκε στὸ ΝΑ τμήμα του ποσότης ἀγγείων: ἕνδεκα κύπελλα, τὰ περισσότερα ἄωτα κωνικά, ἕνας ἀμφορέας καὶ ἕνα ἀγγεῖο καδόςχημο. Βρέθηκε ἀκόμη ἕνα καρδιόσχημο χάλκινο περίαπτο πού συνάπτεται, ἐξ αἰτίας τῆς θέσης πού βρέθηκε, με δύο χάνδρες ἀπὸ σάρδιο καὶ ἀγάτη (εἰκ. 72), εὐρήματα τῆς προηγουμένης περιόδου, μία χάλκινη περόνη, ἕνα τμήμα ὀρείας κρυστάλλου (εἰκ. 73) καὶ ἕνα θραῦσμα βάσης ἀγγείου με ἀποτύπωμα ψάθας.

Στὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ χώρου 28 ἀποκαλύφθηκαν πλάκες δαπέδου ἀπὸ τὸν ὄροφο, σχιστόλιθοι, λίγα ἄωτα κωνικά κύπελλα, θραῦσμα χύτρας καὶ ἕνα τριβεῖο.

Τὸ ΝΑ ἄκρο τοῦ Κεντρικοῦ Κτηρίου, κατεστραμμένο ἀπὸ τυμβωρύχους, ἐρευνήθηκε με ἐπιτυχία ἂν καὶ οἱ περισσότερες τομές πού ἔγιναν ἐκεῖ ἀπέδωσαν μόνον ὅστὰ ζώων, κάρβουνα καὶ ἕνα καλαθίσκο. Σὲ δύο τομές ὅμως βορειότερα, στὸν χώρῳ

72 Χάνδρες ἀπὸ ἀγάτη καὶ σάρδιο.

73 Τμήμα ὀρείας κρυστάλλου.

74 Χάλκινη αἰχμή βέλους.

29, βρέθηκαν στο ανατολικό τμήμα του τοίχου νεώτερος και χάλκινη αἰχμή βέλους (εἰκ. 74) καὶ σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο σειρά μεγάλων πλακῶν ποὺ ἀνήκουν σὲ τοῖχο ἢ πλακόστρωτο καὶ ἀκόμη δύο ἄωτα κωνικά κύπελλα καὶ θραύσματα ἀπὸ τουλάχιστον 6 καρποδόχες. Νεώτερος τοῖχος βρέθηκε καὶ στὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ χώρου 29.

Κουρουπητός

Στὴν περιοχὴ τῆς Ζωμίνθου, στὴ θέση Κουρουπητός, ἐρευνηθήκε σπηλαιώδης τάφος τῶν ΥΜ ΠΙΑ2 χρόνων, ὁ δεύτερος προϊστορικῶν χρόνων ποὺ ἀνακαλύπτεται στὸν Ψηλορείτη. Στὸν τάφο εἶχαν ταφεῖ τρία τουλάχιστον πρόσωπα, ἀλλὰ τὸ ὄλον εἶχε διαταραχθεῖ ἀπὸ τὴν πτώση τῆς στέγης τοῦ σπηλαίου καὶ ἀπὸ τὴ χρήση του ἀπὸ βοσκούς. Ἡ κεραμεικὴ ποὺ βρέθηκε ἦταν ἄφθονη: μέρη ἀπὸ τὶς πλευρὲς καὶ τὸ κάλυμμα διακοσμημένης σαρκοφάγου, ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, πρόχοι, ἄωτα κωνικά κύπελλα, φωλεόσχημο καὶ πιθοειδὲς ἀγγεῖο, τὰ πόδια μιᾶς κύλικος καὶ μιᾶς χύτρας, συρμάτινο περιβραχιόνιο, περόνη, κρίκος δακτυλιδίου καὶ σφονδύλιο ἀπὸ στεατίτη.

Σὲ λάκκο, κάτω ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου βρέθηκαν τὰ ἀγγεῖα (εἰκ. 75) καὶ τὰ μικροαντικείμενα, βρέθηκαν χάλκινα ἀντικείμενα: ἓνα μαχαίρι, μία λόγχη, τρία χάλκινα ἀγγεῖα καὶ δύο μόνωτα κύπελλα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα ἔχει πόδι. Ὁ ἀνασκαφεὺς πιστεύει ὅτι τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ ἀποτέθηκαν στὸν λάκκο κατὰ τὴ διάρκεια ἐπιτάφιας τελετῆς πρὶν ἀπὸ τὴν τοποθέτηση τῆς σαρκοφάγου στὴ θέση τῆς ἀφοῦ καλύφθηκαν

75 Ἀγγεῖα ἀπὸ τὸν τάφο στὸ Κουρουπητό.

μὲ μεγάλους λίθους. Ὁ τάφος ἀποδίδεται σὲ Ἀχαιὸ πολεμιστή, κάτι πρωτοφανὲς στὴν περιοχή τοῦ Ψηλορείτη.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ζωμίνθου ἀπέκτησε δική της ἱστοσελίδα (www.zominthos.net) καὶ περιλαμβάνεται στὶς interactive digs τῆς ἱστοσελίδας τοῦ περιοδικοῦ *Archaeology*.

Συντήρηση και μελέτη μνημείων

ΚΑΛΛΙΘΕΑ
ΠΑΤΡΩΝ

Συντήρηση και μελέτη εύρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς Καλλιθέας Πατρῶν ἔγινε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Ἀθανάσιο Παπαδόπουλο.

ΝΤΙΚΙΛΙ ΤΑΣ

Συστηματικὴ μελέτη τῶν εύρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Ντικιλί Τὰς ἔγινε ἀπὸ τὴν κυρία Χάιδω Κουκούλη Χρυσανθάκη, τὸν κ. Pascal Darque καὶ τοὺς συνεργάτες τους.

ΑΚΡΩΤΗΡΙ
ΘΗΡΑΣ

Στὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Ἀκρωτηρίου Θήρας κατὰ τὸ 2009, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ καθηγητοῦ κ. Χρίστου Ντούμα ἔγιναν ἐργασίες συντήρησης καὶ ἀποκατάστασης μεγάλων τοιχογραφιῶν (σύνθεση μεγάλων σπειρῶν καὶ ζωφόρος σπειρῶν) ὡς καὶ συντήρηση καὶ μελέτη τῆς κεραμεικῆς.

ΣΥΜΗ
ΒΙΑΝΝΟΥ

Στὴ Σύμη Βιάννου, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῆς Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων ἑ.τ. κυρίας Ἀγγελικῆς Λεμπέση ἔγινε μελέτη γιὰ τὴ μελλοντικὴ δημοσίευση τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἱεροῦ, τῆς κεραμεικῆς, τῶν πηλίνων τελετουργικῶν κυπέλλων «κοινωνίας» τῆς νεοανακτορικῆς περιόδου, τῶν λιθίνων τελετουργικῶν σκευῶν καὶ ἀγγείων καὶ ἀποκατάσταση τοίχου τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου U ποὺ εἶχε καταρρεύσει τὸ 2005.

Τὸ 2009 ὁλοκληρώθηκαν οἱ ἐργασίες διαμόρφωσης τοῦ χώρου τοῦ ὑστεροκλασσικοῦ πύργου στὸ Χωριό-Ἁγία Τριάδα Ἀρκεσίνης Ἀμοργοῦ (Ἔργον 2006, 60-64 καὶ 2008, 92-97) (εἰκ. 76).

ΑΜΟΡΓΟΣ

Ἐπίγραμμα
 Ὁ πύργος
 στὸ Χωριό-Ἁγ. Τριάδα
 Ἀρκεσίνης

Κατὰ τὸ 2009 ἀποκαταστάθηκε πλήρως ἡ ἀγορασθεῖσα τὸ 2008 ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία ἡμερειπωμένη ἀγροικία (εἰκ. 77). Ἡ κατοικία διαμορφώθηκε σὲ φυλάκιο, ἐκδοτήριο εἰσιτηρίων καὶ ἄλλο ἐνημέρωσης τῶν ἐπισκεπτῶν καὶ οἱ σταῦλοι μετασκευάστηκαν σὲ χώρους ὑγιεινῆς.

Γιὰ τὴ διευκόλυνση πρόσβασης τῶν ἐπισκεπτῶν στὸν πύργο καὶ στὸ ἐπισκευασμένο κτηριακὸ συγκρότημα καὶ γιὰ

76 Ὁ πύργος στὸ Χωριό-Ἁγία Τριάδα Ἀρκεσίνης Ἀμοργοῦ. Γενικὴ ἀποψη τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου.

τὴν προστασία τῶν ἀρχαίων οἰκοδομικῶν καταλοίπων ὀριοθετήθηκε μονοπάτι μέσα στὸ βραχῶδες χωράφι, ὅπου ὑπάρχουν ἀρχαῖα ἀπομεινάρια δρόμων καὶ ὁ διαχωριστικὸς τοῖχος μὲ τὸν ἐνεπίγραφο βράχο πὺ ὄριζε τὰ σύνορα τῆς οἰκίας καὶ τῶν ἀγρῶν. Τὴν ἐπίσκεψη στὸν ἐσωτερικὸ χῶρο τῆς ὀχυρᾶς οἰκίας στὴν αὐτὴ διευκολύνει νέα κλίμακα ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ὑπερυψωμένη θύρα. Τὰ ἐκτὸς τοῦ μνημείου ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντα οἰκοδομικὰ κατάλοιπα διαφόρων ἐποχῶν, καθὼς καὶ μεγάλα τμήματα ἀρχαίων τοίχων πὺ σώθηκαν κάτω ἀπὸ τὸ νεώτερο κτηριακὸ συγκρότημα, παρέχουν μιὰν εἰκόνα τῶν μικρῶν, ταπεινῶν κατοικιῶν κοντὰ στὴν πολυτελεῆ

77 Ὁ πύργος στὸ Χωριό-Ἄγ. Τριάδα Ἀρκεσίνης Ἀμοργοῦ. Ἐποψη τοῦ πύργου, τῶν πρὸ αὐτοῦ οἰκοδομικῶν καταλοίπων καὶ τῆς νεωτέρων χρόνων ἀγροικίας.

ὄχυρά οἰκία καὶ πιστοποιοῦν τὴ συνεχὴ κατοίκηση· ἐνδεικτικὴ μαρτυρία ἀποτελοῦν τὰ χρηστικά σκεύη ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων ποὺ ἐκτίθενται σὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς χώρους τῆς ἐπισκευασμένης νεώτερης κατοικίας.

Στοὺς ἐπισκέπτες διανέμεται τὸ πλούσια εἰκονογραφημένο ἐνημερωτικὸ ἔντυπο ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 2009 καὶ ἀναφέρεται ἐν συντομίᾳ στὸ ἱστορικό, στὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν (1993-2009), στὴ χρονολόγηση καὶ στὸν προορισμὸ τοῦ πύργου.

Μελέτη τῶν εὐρημάτων τῆς παλαιᾶς μεγάλης ἀνασκαφῆς τῆς Ζάκρου ἔγινε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Λευτέρη Πλάτωνα καὶ τοὺς συνεργάτες του.

ZAKPOS

Τῆς κεραμεικῆς ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο τῆς Ζάκρου τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1966 (Νότιος Ἐργαστηριακὸς Τομέας καὶ Ἀνατολικὴ πτέρυγα τοῦ ἀνακτορικοῦ συγκροτήματος) ποὺ χρονολογεῖται στὴν ὙΜ Ιβ περίοδο καὶ παρουσιάζει πολὺ μικρὴ ποσότητα (5%) διακοσμημένων ἀγγείων. Ἀντιθέτως ἡ κεραμεικὴ ἀπὸ τὴν ἐπίχωση τῆς «Δεξαμενῆς Καθαρμῶν» τῆς Ἀνατολικῆς πτέρυγας (δωμάτιο LVIII) παρουσιάζει μεγάλο ἀριθμὸ διακοσμημένων ὄστράκων.

Τῆς κεραμεικῆς ἀπὸ τὰ τεχνητά «Ἐνδῆρα τῆς πλαγίᾳς τοῦ λόφου τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου» στὴν ὁποία ὑπάρχουν καὶ ὄστρακα τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

Τῆς κεραμεικῆς ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν Οἰκία Α Hogarth καὶ τὸ δυτικὰ τῆς οἰκοδόμημα μὲ χαρακτηριστικὰ τὰ κωνικὰ κύπελλα, κυάθους καὶ λοπάδες.

78 Ζάκρος. Τρίωτη τριποδική χύτρα με επιμήκη προστατευτικά εξάρματα κάτω από τις λαβές.

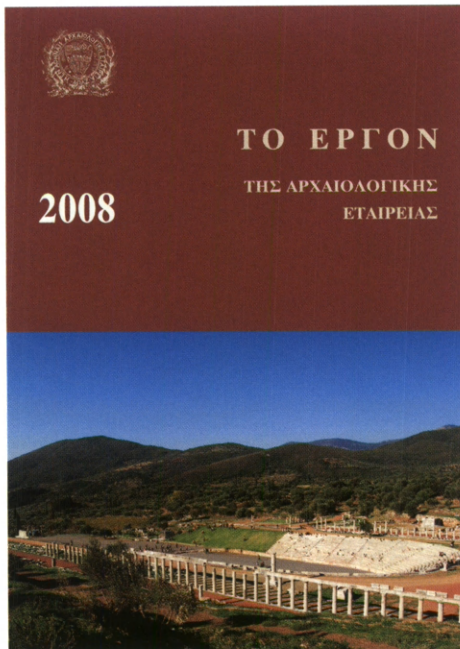
79 Ζάκρος. Μεγάλο χάλκινο πριόνι από τὸ ανάκτορο μετὰ τὴ συντήρησή του.

Ὁλοκληρώθηκε ἡ συντήρηση τῶν εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1980. Ἐσχωρίζουν ἡμισφαιρικός κύαθος διακοσμημένος με σπεῖρες καὶ εὐρεία χύτρα με τρεῖς λαβές (εἰκ. 78) καὶ με πρόσθετα ἐπιμήκη γλωσσοειδῆ εξάρματα κάτω ἀπὸ τίς λαβές γιὰ νὰ προστατεύουν ἐκεῖνον πού τὴν κρατοῦσε ἀπὸ τὴ φωτιά. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει θραῦσμα παλαιοανακτορικοῦ ἀγγείου με παράσταση ἐρωδιῶν καὶ λαβὴ πρόχου με σφράγισμα πού εἰκονίζει αἶγαγρο καὶ ἀδιάγνωστο τετράποδο ζῶο.

Συντηρήθηκαν ἐπίσης χάλκινα εὐρήματα, ὅπως μικρὰ ἐργαλεῖα, μεγάλη πρόχους καὶ ἓνα μακρὸ χάλκινο πριόνι (εἰκ. 79).

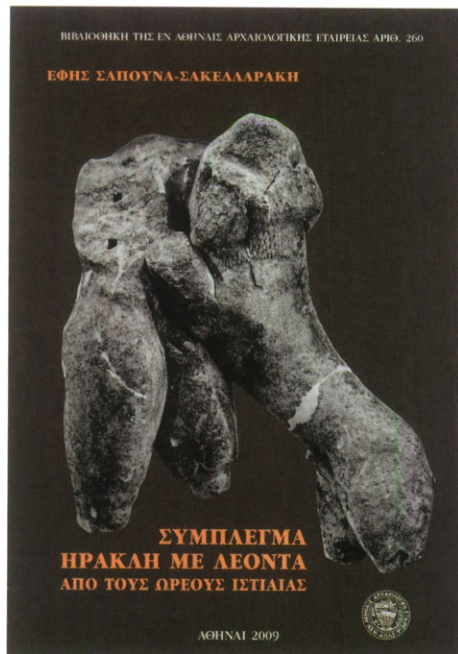
Δημοσιεύματα

Ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις τοῦ 2009 μνημονεύω πρῶτα τὸν τόμο τοῦ Ἔργου 2008 ποὺ παραλάβατε πέρυσι κατὰ τὴν ἐτήσια ἔκθεση τοῦ Ἔργου μας.

Τοῦ Μέντορος πού συμπλήρωσε τὸ 2009 τὰ 22 του χρόνια ἐκδόθηκαν τέσσερα τεύχη. Σὲ αὐτὰ δημοσιεύτηκαν, πλὴν πολλῶν καὶ ἀξιολόγων ἄλλων κειμένων, ἡ πληρέστερη ἕως τώρα βιογραφία καὶ ἐργογραφία τοῦ Χρήστου Τσουντα καὶ σημαντικὲς ἀρχαιοδιφικὲς μελέτες: γιὰ τὸν λησμονημένο λόγιο Γεώργιο Παγίδα καὶ γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ Τσουντα στὸ Πανεπιστήμιο.

Ἡ σειρά τῆς «Βιβλιοθήκης» πλουτίστηκε μὲ πέντε νέα βιβλία. Τὸ πρῶτο εἶναι ἡ μονογραφία τῆς κυρίας Ἐφης Σαπουναῖ Σακελλαράκη, Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων ἐ.τ. μὲ τίτλο Σύμπλεγμα Ἡρακλῆ με λέοντα ἀπὸ τοὺς Ὁρεοὺς Ἰστιαίας καὶ ὑπότιτλο «Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ἀρχαϊκῆς πλαστικῆς τῆς Εὐβοίας» (BAE ἀρ. 260).

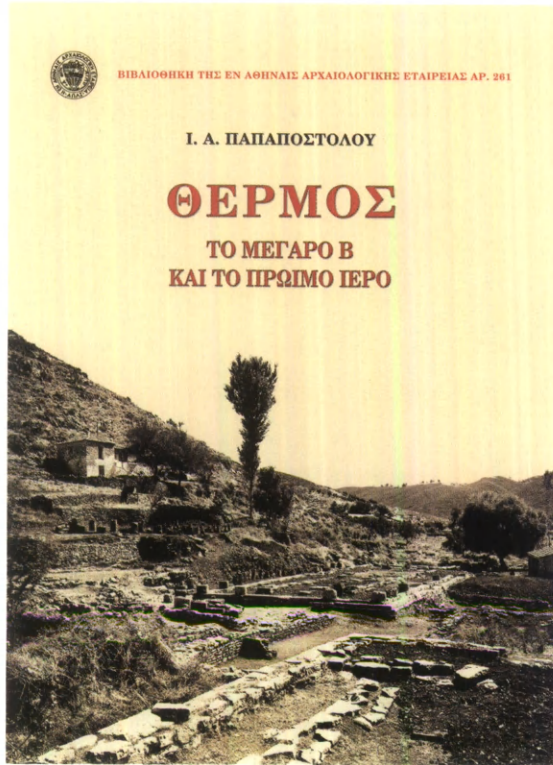

Ἡ κυρία Σακελλαράκη δημοσιεύει διεξοδικὰ ἓνα γλυπτό σύμπλεγμα τοῦ Ἡρακλῆ πού παλεύει μὲ τὸ λιοντάρι τῆς Νεμέας. Τὸ χρονολογεῖ στὸ δεύτερο τέταρτο τοῦ βου π.Χ. αἰώνα καὶ τὸ θεωρεῖ ἔργο γλύπτη ἀπὸ τῆ Νάξο.

Τὸ γλυπτό βρέθηκε τὸ 1992 σὲ χωράφι τῆς περιοχῆς τοῦ Νέου Πύργου Ὁρεῶν καὶ περιῆλθε στὴν Ὑπηρεσία ἔπειτα ἀπὸ ἀγώνα μὲ τὴν Τοπικὴ Αὐτοδιοίκηση. Ἡ κυρία Σακελλαράκη διενήργησε συστηματικὴ ἀνασκαφὴ στὸν τόπο εὔρεσης τοῦ γλυπτοῦ καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἐκτίθενται στὰ πρῶτα κεφάλαια τοῦ βιβλίου. Σὲ ἄλλα κεφάλαια πραγματεύεται γιὰ τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὴ σχέση του μὲ τὸ νερὸ καὶ τὰ θερμὰ λουτρά, γιὰ τὰ ἀρχαῖα γλυπτὰ πού ἔχουν βρεθεῖ στὴν Εὐβοία, γιὰ γλυπτὰ συμπλέγματα πού ἀπαντοῦν στὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ καὶ εἰδικὰ γιὰ τὸ θέμα τοῦ Ἡρακλῆ μὲ τὸ λιοντάρι τῆς Νεμέας, θέμα τολμηρὸ γιὰ τὴν τεχνικὴ του καὶ ἀγαπητὸ στοὺς γλύπτες. Ἐχοντας ὡς κέντρο τὸ νέο εὔρημα ἐξετάζει τὴ θέση του στὴν ἀρχαϊκὴ γλυπτικὴ καὶ τὴ σχέση τοῦ λιονταριοῦ μὲ ἄλλα λιοντάρια καὶ σφίγγες τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς καὶ τὸ κατατάσσει σὲ κυκλαδικὸ ἔργαστήριο.

Τὸ σύμπλεγμα παρουσιάζει καὶ κάτι ὄχι πολὺ συνηθισμένο. Στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ σώματος τοῦ λιονταριοῦ ὑπάρχει χαραγμένη, σὲ εὐβοϊκὸ ἀλφάβητο, ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὴν ὁποία γράφεται Κυλίων ἀνέθηκεν. Τὸ νέο ἀπόκτημα τῆς ἀρχαϊκῆς πλαστικῆς ἦταν ἀφιέρωμα σὲ κάποια θεότητα πού λατρευόταν στὸν χῶρο τῆς εὔρεσης τοῦ γλυπτοῦ.

Ὁ Θέρμος τῆς Αἰτωλίας ἐρευνήθηκε παλαιότερα ἀπὸ τὸν Γεώργιο Σωτηριάδη κατὰ τὴν περίοδο 1897 ἕως τὸ 1908, ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Ρωμαῖο ἀπὸ τὸ 1912 ἕως τὸ 1932 μὲ διακοπές, καὶ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ καὶ Σύμβουλο τῆς Ἐταιρείας κ. Ἰωάννη Παπαποστόλου ἀπὸ τὸ 1983 ἕως τὸ 2003

μέ διακοπές. Ο κ. Παπαποστόλου προκαταρκτικῶς ἔχει ἤδη δώσει μιὰ πολύτιμη σύνοψη τῶν πορισμάτων τῶν ἐρευνῶν του, πού δημοσιεύτηκε στὸ Ἔργον τοῦ 2006, καὶ μιὰ δεύ-
τερη ἐκτενέστερη καὶ συνολικότερη στὸ τεῦχος 88 (Ἰούνιος 2008) τοῦ Μέντορος μὲ τὴν ὁποία ἐκθέτει πολὺ σύντομα τὰ πορίσματα τῶν πολυετῶν ἐρευνῶν του, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν πλέον τὴ βάση τῆς μελέτης τοῦ Θέρμου.

Ο κ. Παπαποστόλου συμπλήρωσε τὶς μελέτες του αὐτὲς μὲ τὴν ἐκδοσὴ ἑνὸς τόμου μεγάλου σχήματος 380 σελίδων καὶ 118 πινάκων μὲ τίτλο Θέρμος. Τὸ μέγαρο Β καὶ τὸ πρῶιμο ἱερό (BAE ἀρ. 261). Τώρα πλέον δὲν ὑπάρχει περιθώριο γιὰ

υποθέσεις και συλλογισμούς, τουλάχιστον όχι πριν κανείς ανατρέψει επιστημονικώς και με βάση νέα στοιχεία, τὰ ὅσα ἀποκάλυψε ἡ νεώτερη ἀνασκαφή ἢ ὁποῖα ἔγινε στὰ βαθύτερα στρώματα τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τὸ 1992 καὶ ἔδωσε νέα συμπεράσματα γιὰ τὴν πρῶμη μνημειακὴ καὶ ἱστορικὴ ἐξέλιξη τοῦ Θέρμου, πολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ κέντρου τῆς Αἰτωλικῆς Συμπολιτείας.

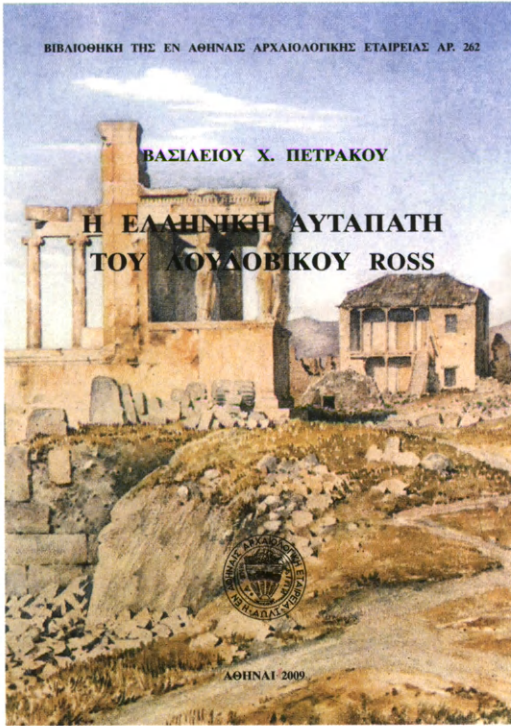
Ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀκμαίας προϊστορικῆς ἐγκατάστασης ἀνάγεται τὸ ἀργότερο στὴ Μεσοελλαδικὴ Ἐποχὴ ἀποδεικνύεται τώρα ἀνασκαφικῶς, ἐνῶ ἀναγνωρίζονται στὸν οἰκισμό τῆς ὙΕ ἐποχῆς πολλὰ στοιχεῖα τῆς μεσοελλαδικῆς παράδοσης. Προσδιορίσθηκε ὁ χρόνος τῆς τελικῆς καταστροφῆς τοῦ οἰκισμοῦ αὐτοῦ κατὰ τὸν 11ο αἰ., ἡ δὲ μετάβαση ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου στὴν Πρῶμη Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου ἐμφανίζεται τώρα στὸ περιφερειακὸ κέντρο τοῦ Θέρμου μὲ συνοχὴ καὶ εὐκρίνεια ὥστε νὰ προσφέρεται παράδειγμα πρῶμης ἱστορικῆς ἐξέλιξης γιὰ σύγκριση μὲ ἄλλα παρεμφερῆ κέντρα.

Τὸ μέγαρο Β τοῦ Θέρμου εἶχε ἀποκατασταθεῖ ἀπὸ τοὺς μελετητὲς ὡς καμπυλόσχημο κτήριο, καὶ εἶχε χρονολογηθεῖ ἀπὸ τὴ Μυκηναϊκὴ Ἐποχὴ ἕως τοὺς ὕστερους Γεωμετρικοὺς χρόνους. Ἀκόμη εἶχε θεωρηθεῖ ὅτι ἀρχικῶς ἦταν κατοικία τοπικοῦ ἀρχοντα καὶ ἀργότερα ναός. Ἡ νέα ἀνασκαφή ἔδειξε ὅμως ὅτι ἦταν ὀρθογώνιο κτήριο, ὅτι εἶχε κτισθεῖ τὸν 11ο αἰ. ὡς ἔδρα τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ ὡς χῶρος συγκεντρώσεων καὶ καταστράφηκε πρὸς τὰ τέλη τοῦ 9ου αἰ. χωρὶς νὰ μετατραπῆ σὲ ναό. Στὴ θέση του ἰδρύθηκε κατόπιν μεγάλος βωμὸς τέφρας γιὰ ὀλόκαυστες θυσίες. Οἱ πλάκες ποὺ εἶχαν θεωρηθεῖ βάσεις ἐλλειψοειδοῦς περιστυλίου τοῦ μεγάρου Β ἀποδείχθηκε ὅτι τοποθετήθηκαν μετὰ ἀπὸ τὴν καταστροφή τοῦ κτηρίου καὶ προφανῶς ἀνήκουν σὲ περίβολο τοῦ τεμένους.

Οἱ παλαιοὶ μελετητὲς ἔκριναν ὅτι ὁ πρῶμος ἀρχαϊκὸς ναὸς διαδέχτηκε ἀμέσως τὸ μέγαρο Β. Κατὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ προσέφερε ἡ νέα ἀνασκαφὴ τοῦ κ. Παπαποστόλου μεσολάβησε μακρὰ περίοδος (8ος-7ος αἰ.) χωρὶς μεγάλο λατρευτικὸ κτήριο. Ὁ βωμὸς τέφρας, ὁ περίβολος καὶ ἄλλα κατάλοιπα λατρείας (βόθροι θυσιῶν, «μελανὸ στρώμα» ἀργὸς ἱερὸς λίθος) ἐρμηνεύονται ὡς στοιχεῖα σύνθετης λατρείας καὶ διαφοροποίησης τῶν τελετουργιῶν, κατὰ τὸν 8ο καὶ κυρίως τὸν 7ο αἰ., γιὰ θεοὺς καὶ δαίμονες. Μὲ τὰ νέα ἀνασκαφικὰ δεδομένα καὶ τὴ γραπτὴ παράδοση ἀποκαθίσταται ἡ ἀρχαιότητα τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος στὸν Θέρμο. Ὅρισμένα εὐρήματα ὅπως οἱ σφηκωτῆρες τῶν μαλλιῶν ἐρμηνεύονται ὡς τεκμήριο εὐρείας τέλεσης ἐορτῶν ἐνηλικίωσης. Ὑποστηρίζεται ἀκόμη ὅτι ἡ πρῶμη εἰσαγωγή τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος στὸν Θέρμο δὲν συνδέθηκε μὲ ἡγεμόνα διεκδικητὴ μυθικῆς καταγωγῆς γιὰ νὰ νομιμοποιηθοῦν ἀπαιτήσεις ἐξουσίας, ἀλλὰ ἦταν ἐπιδίωξη περισσότερων ἰσότιμων κοινοτήτων γιὰ νὰ προαχθεῖ ὁ ἐθνοτικὸς προσδιορισμὸς τῶν Αἰτωλῶν. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Θέρμος λείπει ἀπὸ τὸν Κατάλογο τῶν νεῶν. Ἡ λειτουργία τοῦ ἱεροῦ ἤδη ἀπὸ τὸν 8ο αἰ. θὰ συντελοῦσε στὴν προαγωγή τῆς συνοχῆς τῶν ομάδων καὶ ὁ αὐτοπροσδιορισμὸς τῶν Αἰτωλῶν θὰ εἶχε ὡς συνέπεια τὴν προαγωγή τοῦ Θέρμου ὡς ὑπερτοπικοῦ ἱεροῦ καὶ ὡς χώρου ἀγορῶν καὶ πανηγύρεων.

Ἡ στρωματογραφικὴ συνέχεια ἀπὸ τὴ Μέση Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ἕως τὸν ὕστερο 7ο αἰ. ἔδειξε ἀδιάλειπτη ἐξέλιξη τὴν ὁποία διαρθρώνουν τρεῖς μεγάλες τομέες:

Ἡ πρώτη εἶναι στὸ τέλος τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς Ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου μὲ τὴν καταστροφή τοῦ ὕστεροελλαδικοῦ οἰκισμοῦ καὶ τὴν κατασκευὴ τοῦ μεγάρου Β, ὅταν παρατηρεῖται ἀλλαγὴ πολιτισμικοῦ προσανατολισμοῦ ἀπὸ τὸν Νότο πρὸς τὸν Βορρά.

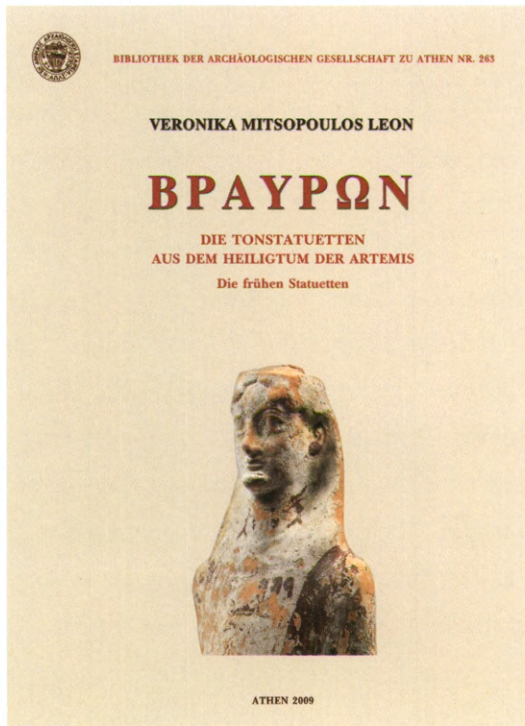

Ἡ δεύτερη στὴν ἀρχὴ τοῦ 8ου αἰ. μὲ τὴν ἴδρυση γιὰ πρώτη φορὰ τεμένους, τὴ λειτουργία βωμοῦ τέφρας, βόθρων θυσιῶν καὶ τὴν κατασκευὴ περιβόλου. Ἡ τρίτη στὸ τέλος τοῦ 7ου αἰ., ὅταν ἀρχίζει ἡ οἰκοδόμηση μνημειωδῶν λατρευτικῶν κτηρίων, ναῶν, καὶ ἡ λατρεία γίνεται εὐρύτερα κοινοτική. Τὸ νέο βιβλίο τοῦ κ. Παπαποστόλου προσφέρει πολλὰ στοιχεῖα καὶ συμπεράσματα καὶ ἀποτελεῖ ἕναυσμα γιὰ νέες μελέτες.

Τὸ βιβλίο τοῦ ὁμιλοῦντος Ἡ ἑλληνικὴ αὐταπάτη τοῦ Λουδοβίκου Ross (BAE ἀρ. 262) ἀποτελεῖ τὴ χρονολογικὴ ἔκθεση γιὰ τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας τῆς περιόδου 1833-1863, βασισμένη σὲ δημο-

σιεύματα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς καὶ στὰ ἔγγραφα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας πού βρίσκονται στὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους καὶ στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία. Κύρια πρόσωπα τῆς περιόδου ἦσαν ὁ Λουδοβίκος Ross γιὰ τὰ χρόνια 1834-1836 καὶ ὁ Κυριακὸς Πιττάκης γιὰ τὰ χρόνια 1836-1863. Στὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου, τὸ χρονογραφικὸ, περιγράφονται οἱ ἀτελέσφορες προσπάθειες γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, οἱ ἀντιλήψεις τῶν δύο προσώπων πού μνημόνευσα καθὼς καὶ τῶν πολιτικῶν γιὰ τὴν ἐπιστήμη. Ἀπὸ τὰ ἔγγραφα πού παρατίθενται, καὶ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου, φαίνονται οἱ ἀνεδαφικὲς ἀπόψεις τῶν ἐκπροσώπων τοῦ νέου κράτους γιὰ τὴν ἐπιστήμη, ἀπόψεις πού ἀποτελοῦσαν ὀπισθοδρόμηση, συγκριτικὰ μὲ τις ἀπόψεις τοῦ Ἀνδρέα Μουστοξύδη πρώτου Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων ἐπὶ Καποδίστρια (1829-1832). Μὲ βάση τὰ ἀδιάφευστα δημόσια ἔγγραφα ἐξιστορεῖται ἡ σύγκρουση Λουδοβίκου Ross καὶ Κυριακοῦ Πιττάκη καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ της αἰτία, ὁ τρόπος διεξαγωγῆς τῆς ὑπηρεσίας, ἡ παραίτηση τοῦ Ross ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς Ὑπηρεσίας. Ὁ Ross παρὰ τὴν ἐξαιρετικὴ ἐπιστημονικὴ παιδεία του καὶ τὴ γνώση τῆς νέας ἑλληνικῆς δὲν κατάλαβε ὅτι λίγα χρόνια πρὶν, μιὰ ἄλλη αὐτὰπάτη, τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια, εἶχε φέρει στὴν καταστροφὴ τὸν Κυβερνήτη. Τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο τοῦ 1831 δὲν εἶχε ἐκλείψει, ὑπῆρχε καὶ ἔδρασε, μὲ ἄλλον τρόπο, ἐναντίον του.

Στὸ βιβλίο ἐξιστορεῖται ἀκόμη ἡ σύντομη πορεία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς, πού ἰδρύθηκε γιὰ νὰ ἀναπληρώσει τὸ ἐπιστημονικὸ κενὸ πού δημιούργησε ἡ παραίτηση τοῦ Ross καὶ ἀκόμη ἡ περιπέτεια τῆς ἔκδοσης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἡ ὁποία τὴ χρονιά πού μᾶς ἔρχεται, τὸ 2011, θὰ συμπληρώσει 150 χρόνια ἔκδοσης, ἐπίτευγμα μοναδικὸ γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ σπάνιο γιὰ τὸν κόσμο.

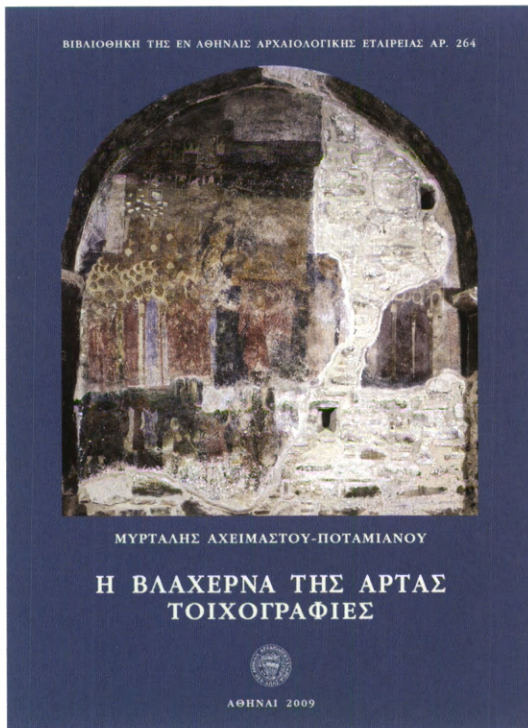
Ἡ μεγάλη καὶ σημαντικότερη γιὰ τὴν τοπογραφία, τὴ λατρεία καὶ τὴν τέχνη τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς ἀνασκαφὴ τῆς Βραυρῶνος ἄρχισε τὸ 1948 καὶ τερματίστηκε ἀπότομα τὸ 1963 μὲ τὸν θάνατο τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Κ. Παπαδημητρίου, Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς ἕως τὸ 1958, Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων καὶ Γενικοῦ Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως ἕως τὸ 1963.

Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἔτυχε τῆς συστηματικῆς δημοσίευσης ποὺ ἀπαιτοῦν τὰ θαυμάσια εὐρήματά της ἐξ αἰτίας τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου Παπαδημητρίου στίς 11 Ἀπριλίου τοῦ 1963 καὶ τῆς τροπῆς τῶν συνεργατῶν τῆς ἀνασκαφῆς πρὸς ἄλλα ἔργα.

Ὡς παλαιὸς συνεργάτης τοῦ Ἰωάννου Παπαδημητρίου ἀλλὰ ὄχι στὴν ἀνασκαφή, κατέβαλα προσπάθειες γιὰ τὴ συμπλήρωση τῆς μεγάλης ἔλλειψης. Ὅρισμένοι ἀνταποκρίθηκαν ἐμπράκτως καὶ πρώτη ἡ κυρία Βερόνικα Μητσοπούλου Leon, ἡ ὁποία συνέταξε τὸν τόμο τῆς δημοσίευσης τῶν πηλίνων εἰδωλίων ποὺ βρέθηκαν κατὰ τὴν ἔρευνα τοῦ ἱεροῦ καὶ ὁ ὁποῖος ἐκδόθηκε μὲ τὸν τίτλο *Βραυρῶν. Die Tonstatuetten aus dem Heiligtum der Artemis. Die frühen Statuetten* (Βραυρῶν. Τὰ πρόιμα πῆλινα εἰδώλια ἀπὸ τὸ ἱερό τῆς Ἀρτέμιδος, ΒΑΕ ἀρ. 263).

Στὸ ἱερό τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Βραυρῶνος εἶχε βρεθεῖ μέγα πλῆθος πηλίνων εἰδωλίων διαφόρων ἐποχῶν καὶ ποικίλων μορφῶν. Ἡ κυρία Μητσοπούλου Leon τὰ μελέτησε ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν, τὰ κατέταξε καὶ μᾶς παρουσιάζει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συστηματικῆς μελέτης της.

Στὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου ἡ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὰ γενικὰ ζητήματα περὶ τῶν εἰδωλίων, τοὺς τύπους καὶ τὴ χρονολογικὴ τους διαδοχὴ, τὴ σημασία τους γιὰ τὴ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος, τὴν τεχνικὴ τῆς κατασκευῆς τους, τὶς σχέσεις τῆς Βραυρῶνος μὲ τὴν Ἀθήνα, δηλαδὴ τὸ ἄστυ. Στὸ δεύτερο μέρος, τὸ ἐκτενέστερο, πραγματεύεται ἡ συγγραφεὺς τοὺς διαφόρους τύπους εἰδωλίων, τὰ χειροποίητα, ἵππεις, ἔνθρονες καὶ ἰστάμενες μορφές, ἰστάμενα καὶ καθήμενα σανιδόμορφα εἰδώλια, προτομές, τὰ γυναικεῖα εἰδώλια ἀνάλογα μὲ τὴν ἐνδυμασία ἢ τὴ στάση τους, ἢ ἀκόμη ἐκεῖνα ποὺ φέρουν καὶ σύμβολα καὶ τὶς ποικίλες παραλλαγές τους καὶ τέλος τὰ εἰδώλια ζώων. Στὸ τρίτο μέρος ἡ κυρία Μητσοπούλου Leon πραγματεύεται τὰ ζητήματα τῶν δημοσιεύσεων τῶν εἰδωλίων, τοὺς τόπους εὔρεσης καὶ συναφῆ θέματα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὶς ἐκθέσεις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Ἰωάννου Παπαδημητρίου. Ἀκολουθεῖ ἑλληνικὴ καὶ γερμανικὴ περίληψη, λεπτομερῆς βιβλιογραφία, εὔρετῆριο καὶ 112 πίνακες εἰκόνων μὲ τοὺς

ὁποίους συμπληρώνεται ἡ συστηματικὴ παρουσίαση τῶν εἰδω-
 λίων τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ παραδίδεται στὴ γνώση
 ὅλων μας ἓνα σημαντικὸ μέρος τῶν εὐρημάτων τῆς ἀνασκα-
 φῆς του.

Ἐνὸς μεγάλου καὶ σημαντικοῦ μνημείου τῆς βυζαντινῆς
 μας παραδόσεως, τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς τῆς Βλαχέρνας
 κοντὰ στὴν Ἄρτα, δημοσιεύτηκαν οἱ τοιχογραφίες ἀπὸ τὴν
 Ἐφορο τῶν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, Διευθύντρια τοῦ Βυ-
 ζαντινοῦ καὶ Χριστιανικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἑ.τ. κυρία Μυρ-
 τάλη Ἀχειμάστου. Τὸ βιβλίον ἔχει τὸν τίτλον *Ἡ Βλαχέρνα τῆς
 Ἄρτας. Τοιχογραφίες* (ΒΑΕ ἀρ. 264).

Ἡ μονὴ τῆς Βλαχέρνας, στὸ χωριὸ Βλαχέρνα τῆς Ἄρτας, κοντὰ στὸν Ἄραχθο, ὑπῆρξε σπουδαῖο ἀνδρικό στὴν ἀρχὴ καὶ κατόπιν γυναικεῖο μοναστήρι τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου καὶ μνημονεύεται γιὰ πρώτη φορὰ κατὰ τὸ διάστημα 1225/1230. Ὁ ναὸς τῆς μονῆς, τὸ καθολικό, τρίκλιτη τρουλαία βασιλικὴ μὲ νάρθηκα καὶ στοές, χρησίμευε καὶ ὡς τόπος ταφῆς τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς σαρκοφάγους ποὺ σώθηκαν καὶ ἀπὸ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές. Ὁ ναὸς μαρτυρεῖ πολλές οἰκοδομικὲς ἐπεμβάσεις καὶ τροποποιήσεις τοῦ ἀρχικοῦ του σχεδίου καὶ κοσμεῖται, ὅπως καὶ ὁ νάρθηκας, μὲ τοιχογραφίες ποὺ ἔγιναν κυρίως γνωστὲς σχετικῶς πρόσφατα, κατὰ τὴν περίοδο 1975-1977.

Ἡ ἐκκλησία εἶναι κατάγραφη, καὶ οἱ τοιχογραφίες ἔχουν εἰκονογραφικὴ καὶ τεχνοτροπικὴ σχέση μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ παράδοση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μαρτυροῦν ἐξαίρετο ζωγράφο ποὺ διηύθυνε τὴν εἰκονογράφηση καὶ οἰκονομικὴ ἄνεση κατὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ ἔργου. Τὰ θέματα τῶν τοιχογραφιῶν ὑπακούουν σὲ πρόγραμμα σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο καθορίζεται ἡ θέση τῆς κάθε μορφῆς. Ἡ κυρία Ἀχειμάστου περιγράφει συστηματικὰ τὶς μορφές, μᾶς ὑπενθυμίζει ἀνάλογες παραστάσεις σὲ ἄλλες ἐκκλησίες τῆς Ἑλλάδος ἢ ἄλλων ὀρθοδόξων τόπων, ἢ σὲ μικρογραφίες χειρογράφων καὶ μᾶς προσφέρει πλήρεις περιγραφές καὶ τεχνοτροπικὲς ἀναλύσεις τῶν τοιχογραφιῶν.

Εἶναι μεγάλος ὁ ἀριθμὸς τῶν τοιχογραφιῶν καὶ ποικίλα τὰ θέματά τους, ποὺ εἰκονογραφοῦν τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἡ κρίση τοῦ Πιλάτου, ὁ ἐμπαιγμὸς τοῦ Ἰησοῦ, ἡ προσευχὴ τοῦ Ἰησοῦ στὴ Γεθσημανῆ, ἡ προδοσία τοῦ Χριστοῦ, τὸ Χαίρετε ποὺ ἐπεξηγεῖται μὲ τὴν ἐπιγραφὴ Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς διδοὺς τὸ χαῖρε ταῖς μυροφόραις, ἡ ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ καὶ πλῆθος ἄλλων, σὲ πρωτότυπους εἰκονογραφικοὺς τύπους. Παράλληλα πολλὲς εἶναι οἱ εἰκονογραφήσεις τῆς Παναγίας,

τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ἀγίων καὶ τῶν προπατόρων τοῦ Ἰησοῦ βασιλέων Σολομῶντος καὶ Ἐζεκία.

Τὸ καλλιτεχνικὸ σύνολο ποὺ μᾶς γίνεται γνωστὸ μὲ τὸ βιβλίον τῆς κυρίας Ἀχειμάστου ἀποτελεῖ μεστή εἰκονογραφικὴ σύνθεση ἐξαιρετικῆς τέχνης, μνημειακῆς καὶ ἐπίσημης, ποὺ μαρτυρεῖ τὴν παράδοση τῶν Κομνηνῶν καὶ τὸ ἀναγεννητικὸ πνεῦμα τῆς τέχνης τοῦ 13ου αἰῶνα τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ βιβλίον μετὰ τὴν εἰσαγωγή χωρίζεται σὲ δύο κύρια μέρη. Στὸ πρῶτον γίνεται πραγμάτευση τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ Ἱεροῦ καὶ στὸ δεύτερον τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ νάρθηκα. Καὶ στὰ δύο μέρη ἐξετάζεται ἐνδελεχῶς τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα, ἡ εἰκονογραφία, ἡ τεχνοτροπία, τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα, ἡ ἐρμηνεία καὶ ἡ χρονολόγησις.

Ἀκολουθοῦν ἡ συστηματικὴ βιβλιογραφία, ἡ περίληψις, τὸ εἰκονογραφικὸ εὔρετήριον καὶ οἱ πίνακες εἰκόνων ποὺ συνοδεύουν τὸ κείμενον τοῦ νέου βιβλίου μὲ τὸ ὁποῖον μᾶς γίνεται ἐπιστημονικῶς γνωστὸ ἓνα σπουδαῖον καλλιτεχνικὸ μνημεῖον τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Μορφωτική Δράση

Ἡ «Σχολή Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης» λειτούργησε γιὰ εἰκοστὴ χρονιά ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῆς Συμβούλου κυρίας Ντόρας Βασιλικοῦ ἀπὸ 4 Νοεμβρίου 2009 μέχρι 17 Μαρτίου 2010. Τὰ 17 δῶρα μαθήματα τῆς περιόδου εἶχαν τὸν γενικὸ τίτλο «Ἡ ἀρχαιολογία τῆς Ἀθήνας καὶ τὰ νεώτερα πορίσματα» καὶ διδάχτηκαν ἀπὸ μέλη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, Ἕλληνες καὶ ξένους καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ διακεκριμένους ἀρχαιολόγους. Ἡ παράδοση τῶν μαθημάτων ἔγινε κατὰ τὴν ἐξῆς χρονολογικὴ σειρά:

ΕΥΓΕΝΙΑ ΒΙΚΕΛΑ, Καθηγήτρια τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου, 4, 11, 18 Νοεμβρίου 2009: Ἀρχαία Ἀθήνα: Ἱστορία καὶ μνημεῖα.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΝΤΗΣ, Προϊστάμενος τῆς Α' Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων, 25 Νοεμβρίου, 2 Δεκεμβρίου 2009: Νεώτερες ἔρευνες καὶ ἐργασίες ἀποκατάστασης καὶ ἀνάδειξης τῶν μνημείων στὴ βόρεια καὶ νότια κλιτὴ τῆς Ἀκρόπολης • Οἱ δυτικοὶ λόφοι καὶ οἱ ἀρχαιολογικοὶ χώροι στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς Ἀκρόπολης ὑπὸ τὸ φῶς τῶν νέων ἐρευνῶν.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΤΑΝΟΥΛΑΣ, Ἀρχιτέκτων ὙΠΠΟ, 9 Δεκεμβρίου 2009: *Τὰ Προπύλαια τῆς ἀθηναϊκῆς Ἀκρόπολης καὶ ἡ περιοχή τους.*

JUTTA STROSZECK, Διευθύντρια τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κεραμεικοῦ, 16 Δεκεμβρίου 2009: *Ὁ Κεραμεικὸς τῆς Ἀθήνας. Ἱστορία τῆς ἀνασκαφῆς, τοπογραφία, ἀρχιτεκτονικά μνημεῖα, ἐξέλιξη τῆς νεκρόπολης.*

ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΟΚΚΟΡΟΥ ΑΛΕΥΡΑ, Καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 13, 20 Ἰανουαρίου 2010: *Εἰσαγωγή στὴν ἀρχαϊκὴ ἀττικὴ γλυπτικὴ • Ἐπιτύμβια μνημεῖα τῶν ἀρχαϊκῶν καὶ τῶν πρώιμων κλασικῶν χρόνων.*

ΠΑΥΛΙΝΑ ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗ, Καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης, 27 Ἰανουαρίου 2010: *Ἀττικά ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα τῶν ὄριμων καὶ ὕστερων κλασικῶν χρόνων.*

JOHN MCK CAMP II, Διευθυντὴς τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀγορᾶς, 3, 10 Φεβρουαρίου 2010: *Οἱ ἀνασκαφές τῆς Ἀγορᾶς • Σχέδια τοῦ Edward Dodwell τῆς Ἀθήνας τοῦ 1805.*

ΟΛΓΑ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, Ἀρχαιολόγος ὙΠΠΟ, 17 Φεβρουαρίου 2010: *Νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν τοπογραφία τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας ὕστερα ἀπὸ τίς μεγάλες ἀνασκαφικὲς ἔρευνες στὸ κέντρο τῆς πόλης.*

ΕΥΤΥΧΙΑ ΛΥΓΚΟΥΡΗ, Προϊσταμένη τῆς ΚΣΤ' Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων, 24 Φεβρουαρίου 2010: *Θεμιστόκλειος περίβολος, ἀρχαῖα γυμνάσια, παναθηναϊκὸ στάδιο. Συμπεράσματα ἀπὸ τίς τελευταῖες ἔρευνες.*

ΙΩΑΝΝΑ ΔΡΑΚΩΤΟΥ, Προϊσταμένη τῆς Β' Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων, 3 Μαρτίου 2010: *Νεώτερες ἀνασκαφές ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος στὴ Δυτικὴ Ἀθήνα.*

ΕΥΓΕΝΙΑ ΒΙΚΕΛΑ, Καθηγήτρια τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου, 10 Μαρτίου 2010: *Τὰ μικρὰ ἱερά τῆς Ἀθήνας.*

ΘΕΟΔΟΣΙΑ ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ ΤΙΒΕΡΙΟΥ, Καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 17 Μαρτίου 2010: *Εἰσαγωγή στὴ*

ρωμαϊκή τέχνη. Τὰ ρωμαϊκὰ ἐκθέματα τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

Σὲ συνάφεια μὲ τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τῆς Σχολῆς ἔγιναν στὴν Ἑταιρεία οἱ ἀκόλουθες εἰδικές ὁμιλίες:

HERMANN KIENAST, τ. Διευθυντῆς Β' τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ἀ.μ. τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 25 Ἰανουαρίου 2010: Ὁ πύργος τῶν ἀνέμων, ἓνα πασίγνωστο ἄγνωστο μνημεῖο.

ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ ΜΠΡΕΚΟΥΛΑΚΗ, Ἀρχαιολόγος-Ἐρευνήτρια ΚΕΡΑ/ΕΙΕ, 1 Φεβρουαρίου 2010: Οἱ ζωγραφιστές στῆλες τῆς Δημητριάδος. Ἡ χρήση τοῦ χρώματος.

ΑΛΙΚΗ ΜΟΥΣΤΑΚΑ, Καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 8 Φεβρουαρίου 2010: Οἱ κοῦροι τοῦ Σουνίου καὶ τὸ ζήτημα τῆς ταύτισης τῶν σουνιακῶν ἱερῶν.

ΕΦΗ ΜΠΑΖΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ ΒΑΛΑΒΑΝΗ, Ἀρχαιολόγος ὙΠΠΟ, 1 Μαρτίου 2010: Ὁ λοιμὸς τῆς Ἀθήνας τοῦ 430-426 π.Χ. ἀρχαιολογικὴ τεκμηρίωση.

Ἐπίλογος

Γιὰ χώρες ὅπως ἡ Ἑλλάδα ὅπου τὸ κάθε ποτάμι καὶ βουνό, κάθε πεδιάδα, εἶναι δεμένα μὲ μύθους, παραδόσεις καὶ ιστορικά γεγονότα, ἡ φυσικὴ μορφή τοῦ τόπου ἔχει τὴν ἴδια ἀξία μὲ τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Ἄν ἡ καταστροφὴ τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν γλυπτῶν του ἀπὸ τὸν Μοροζίνι καὶ τὸν Ἔλγιν εἶναι ἀνεπανόρθωτη ἀπώλεια γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, τὴν ἴδια μεγάλη σημασία ἔχει καὶ ἡ ἐξαφάνιση τοῦ Ἴλισοῦ καὶ τοῦ τοπίου τῆς Ἀθήνας. Θεωροῦμε, καὶ δίκαια, τὴν τυμβωρυχία ὡς ἔγκλημα καὶ ὅταν μπορούμε τιμωροῦμε τοὺς τυμβωρύχους καὶ τοὺς ἀρχαιοκαπήλους. Ποτὲ ὅμως δὲν τιμωρήθηκε κάποιος ποὺ κακοποίησε τὴ μορφή τοῦ τόπου μας. Καὶ ἡ πυρκαγιὰ τῆς Ἀττικῆς τὸ 2009, τῆς Πελοποννήσου τὸ 2007, ξεχάστηκαν καὶ ἔσβησαν ἀπὸ τὴ μνήμη μας. Ἀντίθετα τὸν Ἰμπραήμ πού ἔκανε μικρότερες καταστροφές στὴ φυσικὴ μορφή τῆς Πελοποννήσου τὸν θυμόμαστε ὅλοι μὲ ἀποστροφή.

Ὡς πρὸς τὰ ἀρχαῖα ἡ πυρκαγιὰ τῆς Ἀττικῆς ἀπειλήσε μόνο τὸν Ραμνούντα ἐνῶ τὸ 2007 εἶχε κάψει τὴν Ὀλυμπία.

Ἡ εἶδηση ὅτι ἡ Νομαρχία Ἀθηνῶν διέθεσε 6.000.000€ γιὰ τὴν ἀναστήλωση τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου ἔγινε δεκτὴ μὲ ἐνθουσιασμὸ ἀπὸ τὸν πολὺ κόσμο, ἴσως γιὰ τὴν πραγματικὴ ἔννοια τῆς δωρεᾶς κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸν ὄρο ἀναστήλωση. Τὸ Διονυσιακὸ θέατρο δὲν ἐπιδέχεται ἀναστήλωση καὶ οὔτε τὴν χρειάζεται. Ἡ μορφή στὴν ὁποία μᾶς σώθηκε δὲν μπορεῖ νὰ βελτιωθεῖ γιὰ τὸ ὅσα μεμονωμένα μέλη τοῦ ὑπάρχουν σκορπισμένα δὲν εἶναι γνωστὸ σὲ ποιὸ σημεῖο τοῦ θεάτρου ἀνήκουν γιὰ νὰ τοποθετηθοῦν στὴ θέση τους. Τὸ θέατρο εἶναι ἓνα μνημεῖο ἱστορικὸ καὶ μποροῦμε νὰ τὸ βλέπουμε καὶ νὰ τὸ μελετοῦμε ὅσο ἐπιθυμοῦμε. Τὴ μορφή του περίπου τὴν γνωρίζουμε. Ἔχει περιγραφεῖ σὲ πλήθος μελετῶν διαπρεπῶν εἰδικῶν. Ὅταν ὅμως θελήσουμε νὰ τὸ ἀποκαταστήσουμε στὸν χῶρο, δηλαδὴ νὰ τὸ κάνουμε πάλι ἄρτιο, τὸ κοῖλο τουλάχιστον, ὅπως ἦταν στὴν ἀρχαιότητα, τότε θὰ κατασκευάσουμε ἓνα δικό μας θέατρο, τοῦ 21ου αἰῶνα καὶ ὄχι τὸ ἀρχαῖο, τὸ ὁποῖο γνωρίζουμε μόνο στὴν ἔκταση πού μᾶς ἔχει διασωθεῖ. Ἀνακατασκευασμένο τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου θὰ εἶναι μιὰ ἀκόμη προσθήκη στὶς σκηνογραφίες τῆς ὁδοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου.

Ἀλλὰ ὅπως διαπιστώνουμε, ὁ πλοῦτος πού διατίθεται γιὰ τὰ μνημεῖα δὲν συμβαδίζει μὲ τὴν ὀρθὴ σκέψη. Τὸ ὑπέρογκο ποσὸ πού δίδεται γιὰ τὴν ἀνακατασκευὴ τοῦ θεάτρου μπορεῖ νὰ θεραπεύσει μιὰ μεγάλη ἔλλειψη τῆς Ὑπηρεσίας· νὰ γίνε μὲ τὰ χρήματα αὐτὰ τὸ Μουσεῖο τῶν Ἀθηνῶν γιὰ νὰ ἔλθουν στὸ φῶς ὅσα ἀρχαῖα ἐπὶ μισὸ αἰῶνα ἀποκάλυψε ἡ ἔρευνα τῆς ἀρχαίας πόλης καὶ εἶναι ἀκόμη ἀπρόσιτα στὴ μελέτη καὶ τὴ δημοσίευση. Δὲν μᾶς κατηγορεῖ κανεὶς γιὰ τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου δὲν ἀνακατασκευάζεται· εἶναι κειμήλιο καὶ τὸ διατηροῦμε ὅπως μᾶς παραδόθηκε. Μᾶς κατηγοροῦν ὅμως γιὰ τὰ ἄφαντα ἀρχαῖα πού ἐδῶ καὶ χρόνια βρέθηκαν στὴν Ἀθήνα, γιὰ τὰ γλυπτὰ, τὶς ἐπιγραφές, τὰ ἀγγεῖα καὶ δὲν τὰ βλέπει

κάνεις. Μᾶς κατηγοροῦν διότι τὰ κρατοῦμε ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη. Ἄλλὰ τὰ ἄπειρα αὐτὰ ἀρχαῖα θέλουν συντήρηση, κατάταξη, καταγραφή καὶ μελέτη. Θέλουν τόπο κατάλληλο γιὰ νὰ φυλαχθοῦν πού δὲν ὑπάρχει. Ἄς σκεφθοῦμε λοιπόν· τί μᾶς χρειάζεται; Ἐνα ἀνακατασκευασμένο θέατρο ἢ τὸ μουσεῖο τῶν Ἀθηνῶν; Ἐκεῖ χρειάζεται ἡ κρίση τῆς Πολιτείας, ἀνεπηρέαστη ἀπὸ σκόπιμες προγονοπληξίες μὲ τίς ὁποῖες προβάλλεται τὸ δῆθεν ἐνδιαφέρον ὀρισμένων κύκλων, πού ἔμειναν βουβοὶ ὅμως ὅταν καταστρέφονταν μνημεῖα τῆς παράδοσης καὶ στοιχεῖα τῆς ἐπιστήμης.

Οἱ ἀνακατασκευὲς μνημείων, μάλιστα τῶν κλασικῶν χρόνων, πού ξεκινοῦν μὲ τὸν ἀπατηλὸ τίτλο τῆς ἀναστήλωσης, ἔχουν πλέον περισσέψει. Καιρὸς εἶναι νὰ ἀκούσει ἡ Πολιτεία τὴ γνώμη ἐκείνων πού ἔχοντας ἀφιερῶσι τὴ ζωὴ τους στὴν προστασία καὶ τὴ μελέτη τῶν μνημείων καὶ τῆς παράδοσης μποροῦν νὰ συμβουλέψουν ὀρθά, γιὰτὶ δὲν ἐξαρτῶνται οὔτε ἀπὸ σκοπιμότητες οὔτε προσδοκοῦν προσωπικὸ ὄφελος.

Δὲν εἶναι γνωστὸ ἢ, τουλάχιστον, εἶναι ξεχασμένο, πὼς τὸ πρῶτο ἀρχαῖο θέατρο πού χρησιμοποιήθηκε στὴ Νέα Ἑλλάδα εἶναι τοῦ Ἄργους, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1829, ὅταν ἔγινε ἡ Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῶν Πληρεξουσίων τοῦ Ἔθνους. Ὁ Καποδίστριας ὄρισε ὡς τόπο συνεδριάσεων «τὸ παλαιὸν θέατρον τῆς πόλεως - - τὸ ὁποῖον κατὰ διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως ἐξεχώσθη καὶ διορθόνεται» (Γεν. Ἐφημ. 47, 3 Ἰουλίου 1829). Στις 11 Ἰουλίου ἔγινε ἡ ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐθνικῆς Συνέλευσης μὲ τὴν παρουσία τοῦ Καποδίστρια, τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Νικηταρά, τοῦ Μιαούλη. Οἱ πληρεξούσιοι τοῦ Ἔθνους τῆς Νέας Ἑλλάδος, καὶ οἱ θρυλικὸι ὀπλαρχηγοί, καπετάνιοι καὶ ναυμάχοι ἀρκέστηκαν σὲ ἓνα ἐρείπιο θεάτρου.

Πέντε, νέα ἢ ἀνανεωμένα, μουσεῖα ἀποκτήσαμε κατὰ τὸ 2009, ὅλα σημαντικὰ. Τὰ περισσότερα ὅμως ἔμειναν σχεδὸν ἀπαρατήρητα, γιὰτὶ τὰ ἐκάλυψε ὁ θόρυβος γιὰ τὸ νέο μουσεῖο

Ἀκρόπολης πού μετατόπισε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φιλαρχαίων. Τὰ τέσσερα, Νικόπολης, Καλαμάτας, Πατρῶν καὶ Βραυρῶνος ὁ κόσμος τὰ ἐπισκέπτεται γιὰ νὰ ἰδεῖ τὰ ἀρχαῖα πού στεγάζουν. Τὸ νέο μουσεῖο τῆς Ἀκρόπολης τὸ ἐπισκέπτονται γιὰ νὰ ἰδοῦν τὸ κτήριο.

Τὸ μουσεῖο τῆς Νικόπολης νέο, ἐκτεταμένο, στὸν δρόμο Πρέβεζας-Ἰωαννίνων, στεγάζει τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές τῆς Νικόπολης πού ἄρχισε τὸ 1913 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Φιλαδελφέα. Οἱ ἔρευνες συνεχίζονται ἕως σήμερα ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία μὲ τὴν Ἐπιτροπὴ μνημείων Νικοπόλεως.

Τὸ νέο μουσεῖο τῆς Πάτρας νέο καὶ μεγάλοπρεπο στεγάζει εὐρήματα ἀπὸ τὴν Πάτρα καὶ ἀπὸ ὀλόκληρη τὴν Ἀχαΐα. Ἐκεῖνο πού κυριαρχεῖ στὴν ἔκθεση εἶναι τὰ θαυμάσια ψηφιδωτὰ ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν ἀρχαίων Πατρῶν καὶ οἱ τμηματικὲς ἀναπαραστάσεις μερῶν αὐτῶν τῶν σπιτιῶν.

Τὸ νέο μουσεῖο τῆς Καλαμάτας μᾶς προσφέρει διπλὴ ὠφέλεια. Ἡ πρώτη καὶ κύρια εἶναι ὅτι βλέπουμε πλέον τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὶς πολλὲς καὶ σημαντικὲς ἀνασκαφές πού ἔχουν γίνεи στὴ Μεσσηνία. Προϊστορικὰ καὶ κλασικὰ εὐρήματα, ψηφιδωτὰ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, νομίσματα, ἀρχιτεκτονικὰ καὶ ἄλλα τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς συνθέτουν τὸ νέο μουσεῖο πού μᾶς δίνει τὴν εἰκόνα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς μεσαιωνικῆς Μεσσηνίας.

Ἡ δεύτερη ὠφέλεια πού προσφέρει τὸ νέο μουσεῖο τῆς Καλαμάτας εἶναι τὸ κτήριό του· εἶναι ἡ παλιὰ δημοτικὴ ἀγορὰ τῆς πόλης πού εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ μετὰ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1986. Ἀρχαία καὶ νέα παράδοση ἔχουν συνδυαστεῖ.

Τοῦ μουσείου τῆς Βραυρῶνος, ἔργο τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Κ. Παπαδημητρίου, ἔγινε νέα ἔκθεση μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ριζικῆς ἐπισκευῆς τοῦ κτηρίου. Τὸ μουσεῖο εἶχε σχεδιαστεῖ γιὰ τὴν ἔκθεση τῶν εὐρημάτων μόνο τοῦ ἱεροῦ τῆς

Ἄρτεμιδος ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς στέγασε καὶ ἀρχαῖα ἀπὸ ἄλλες περιοχῆς τῆς Ἀττικῆς, κυρίως τῆς Μερέντας καὶ τῆς Ἀναβύσσου. Ἡ νέα ἔκθεση τῶν ἀρχαίων τοῦ μουσείου ἀναδεικνύει τὰ παλαιὰ εὐρήματα καὶ μᾶς προσφέρει καὶ νέα, ἄγνωστα, ἀπὸ τὶς ἀνασκαφῆς πού ἐγίναν στὰ 40 χρόνια πού μᾶς χωρίζουν ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκθεση. Συνδυασμένο τὸ μουσεῖο μὲ τὸ παρακείμενο ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἀποτελεῖ κέντρο ἐπιστημονικὸ γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς.

Τὸ νέο μουσεῖο τῆς Ἀκρόπολης σᾶς εἶναι γνωστό. Προκάλεσε τὸν θαυμασμό μιᾶς μεγάλης μερίδας τῶν ἐπισκεπτῶν καὶ τὴν ἀντίθεση μιᾶς ἄλλης ἐξ ἴσου σημαντικῆς. Ἐὰν εἶχε κτισθεῖ σὲ ἄλλο τόπο οἱ ἀντιρρήσεις θὰ ἦταν λιγότερες καὶ ὄχι οὐσιαστικές. Θὰ περιορίζονταν στὴν ἀρχιτεκτονικὴ μορφή του καὶ στὸν τρόπο τῆς ἔκθεσης τῶν ἀρχαίων. Κτίστηκε ὅμως ἐπάνω σὲ μία ἀρχαία συνοικία τῆς Ἀθήνας, σὲ ἐλάχιστη ἀπόσταση ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα καὶ ἀλλοίωσε τὴ μορφή ἐνὸς ἱστορικοῦ κτηρίου τῆς Ἀθήνας, τοῦ ὀθωνικοῦ στρατιωτικοῦ νοσοκομείου. Γιὰ νὰ κατασκευασθεῖ τὸ νέο μουσεῖο παραβιάστηκαν θεμελιώδεις δεοντολογικοὶ κανόνες τῆς Ὑπηρεσίας, ἐκείνης πού γνώρισα καὶ ἔζησα ἐγώ. Παραβιάστηκαν κανόνες ἐπιστημονικοί, αἰσθητικοὶ καὶ κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Τὸ νέο μουσεῖο ὅμως ὑπάρχει καὶ θὰ ὑπάρχει καὶ μετὰ ἀπὸ μᾶς. Ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὸν χαρακτήρα του, ὅπως τὸν διαμόρφωσαν, ἀποτελεῖ ἐπιθετικὸ παράγοντα τῆς μοναδικῆς αὐτῆς περιοχῆς πού τὸ ἀντικρίζει, δηλαδὴ τῆς νότιας κλιτύος τῆς Ἀκρόπολης. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ εἶναι ὁ ζωτικὸς χῶρος τοῦ νέου μουσείου στὸν ὁποῖο θέλει νὰ ἐπεκταθεῖ, ἔστω καὶ ὀπτικῶς, καὶ τοῦτο εἶναι ἤδη ἀπὸ καιρὸ φανερό.

Γυρίζοντας στὸ παρελθὸν σᾶς θυμίζω πὼς τὸ πρῶτο μουσεῖο τῆς Ἀκρόπολης, τοῦ 1835, ἦταν ἓνα διώροφο τουρκικὸ σπίτι ἀνάμεσα στὸ Ἐρέχθειο καὶ στὸν Παρθενῶνα. Δημιουργὸς τοῦ μουσείου ἦταν ὁ Λουδοβῆκος Ross. Τὸ ἐπισκέ-

φθηκαν πρίγκιπες, βασιλείς, αγωνιστές και κατεδαφίστηκε το 1878.

Φέτος τὸν Σεπτέμβριο ἡ Ἑλλάδα, ἡ Ἀθήνα, ἐορτάζει μιὰ μεγάλη ἐπέτειο τῆς ἱστορίας της, τὴν πάροδο 2500 χρόνων ἀπὸ τὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνος τοῦ 490 π.Χ. Κατὰ τὴν προηγούμενη ἐπέτειο, τῶν 2000 χρόνων, τὸ 1510, ὁ τόπος μας βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὴ βενετσιάνικη καὶ τὴν ὀθωμανικὴ κυριαρχία. Ὑποθέτω ὅμως ὅτι οἱ τότε κάτοικοι τῆς Ἀθήνας δὲν θὰ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ θέμα.

Τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, οἱ μάχες κυρίως, συνδέονται μὲ τοὺς τόπους ὅπου αὐτὲς ἔγιναν. Γι' αὐτὸ οἱ λαοὶ διατηροῦν ὅσο εἶναι δυνατὸν τὴν ἱστορικὴ μορφή τῶν πεδίων τῶν μαχῶν. Λέγοντας ἱστορικὴ ἐννοῶ ἐκείνη πού εἶχαν οἱ τόποι ὅταν ἔγινε κάποια σημαντικὴ μάχη μὲ συνέπειες γιὰ τὴ μελλοντικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ ὁποία ἔμεινε στὴ μνήμη τους παρὰ τὴν πάροδο τῶν γενεῶν.

Τὸ πεδίου τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος δὲν ὑπάρχει πλέον. Αὐτό, ἡ ἐξαφάνισή του, συντελέστηκε μέσα σὲ τούτη τὴ δεκαετία καὶ οἱ αὐτουργοὶ εἶναι γνωστοί. Παρὰ ταῦτα σχεδιάζεται κάποιος ἐορτασμὸς τῆς ἐπετείου τῶν 2500 χρόνων. Δὲν εἶναι γνωστὸ ἀκόμη ποιοὶ θὰ τὸν κάνουν ἀλλὰ ἤδη ὑπάρχει ὀλοκληρωμένη πρόταση ἀπὸ τὸν Πρόεδρο τῆς Ἑνωσῆς Ξενοδόχων Ἀθηνῶν - Ἀττικῆς, ὁ ὁποῖος ζητεῖ «τὴ σύνδεση τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκρόπολης μὲ τὸ τουριστικὸ προϊόν τῆς Ἀττικῆς καὶ τὴν τουριστικὴ προώθηση τῆς Ἀθήνας σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο, μὲ ἀφορμὴ τὴ συμπλήρωση, τὸ 2010, 2500 χρόνων ἀπὸ τὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνα» (*Ἡ Καθημερινή*, Οἰκονομία, Σάββατο 28 Νοεμβρίου 2009, σ. 6). Νομίζω πὼς ἡ τουριστικὴ αὐτὴ γραμμὴ ἀντιπροσωπεύει πλήρως τὸ νόημα τοῦ ἐορτασμοῦ γιὰ τὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνος καὶ ἐκφράζει τὴ σημερινὴ πνευματικὴ τῆς σημασία γιὰ τοὺς Ἕλληνες.

Ἔχει παρατηρηθεῖ, ἤδη ἀπὸ τὸν 19ο αἰώνα, ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία δὲν προσελκύει δωρεὰς παρὰ τὸ ὅτι τὸ ἔργο της εἶναι ἐθνικόν, μόνιμο καὶ μόνο ὠφέλεια προκαλεῖ, ἔργο πὺ ἀπλώνεται στὸν ἐπιστημονικὸ κόσμον ὅλης τῆς Γῆς. Ἴσως εἶναι φυσικὸ οἱ δωρητὲς νὰ στρέφονται πρὸς τὰ φιλανθρωπικὰ ἔργα πὺ προσφέρουν ἄμεση βοήθεια στοὺς γύρω μας. Παρὰ ταῦτα ὀρισμένοι ὀργανισμοὶ ἢ Ἰδρύματα δὲν παραμελοῦν τίς ἀνθρωπιστικὲς ἐπιστῆμες καὶ ἐννοῶ, κυριότατα, τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζα τῆς ὁποίας ὁ ἰδρυτὴς, ὁ Γεώργιος Σταύρου, συνεργάτης τοῦ Καποδίστρια, ὑπῆρξε ἀπὸ τὰ πρῶτα μέλη τῆς Ἑταιρείας.

Τὰ τελευταῖα χρόνια εἶχε γίνε φανερό πὺς ἡ πολῦτιμη καὶ παλαιότατη βιβλιοθήκη μας θρῖσκόταν σὲ ὀπισθοδρόμηση. Ὁργανωμένη στὴν ἀρχὴ τοῦ 20οῦ αἰ. χρειαζόταν ἀναδιοργάνωση σύμφωνα μὲ τὴν ἠλεκτρονικὴ τεχνολογία καὶ τὴν πληροφορικὴ. Ἡ Ἑταιρεία δὲν μποροῦσε νὰ διαθέσει τὸ ἀναγκαῖο χρηματικὸ ποσό, τὸ Κράτος δὲν θεωροῦσε ὅτι τὸ ἔργο αὐτὸ τὸ ἀφοροῦσε. Ἀποταθήκαμε σὲ μεγάλους οἰκονομικοὺς Ὁργανισμοὺς ἀλλὰ συναντήσαμε τὴν ἄρνηση. Ἀποταθήκαμε στὴν Ἐθνικὴν Τράπεζα, στὸν Πρόεδρό της κ. Τάκη Ἀράπογλου, καὶ ἡ ἀνταπόκριση ὑπῆρξε ἄμεση. Χορηγήθηκε στὴν Ἑταιρεία ἓνα μεγάλο χρηματικὸ ποσὸν τὸ ὁποῖο θὰ ἀρκέσει γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ ἠλεκτρονικοῦ καταλόγου τῆς Βιβλιοθήκης σύμφωνα μὲ τὰ διεθνὴ δοκιμασμένα πρότυπα καὶ τὸ ἔργο αὐτὸ ἄρχισε ἀπὸ τὴν περασμένη χρονιά μὲ συνεργεῖο εἰδικῶν.

Ἡ νέα ὀργάνωση τῆς βιβλιοθήκης πὺ γίνεται χάρις στὴν Ἐθνικὴν Τράπεζα εἶναι τὸ πρῶτο βῆμα. Ἐφ' ὅσον ὑπάρξει καὶ ἄλλη βοήθεια ἢ βιβλιοθήκη θὰ ὀργανωθεῖ μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ γίνε προσιτὴ σὲ ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰδικὰ στὶς Ἐφορεῖες τῶν Ἀρχαιοτήτων πὺ θὰ μποροῦν νὰ τὴν συμβουλευόνται ἀπὸ μακριά. Αὐτὸ εἶναι ἔργο τοῦ κοντινοῦ, ἐλπίζουμε, μέλλοντος. Τώρα προέχει ἡ ὀλοκλήρωση τοῦ

μέρους ἐκείνου πὺ παρά τὰ ἐμπόδια τοῦ παρελθόντος γίνεται πραγματικότητα χάρις στήν Ἐθνική Τράπεζα καὶ τὸν τέως Πρόεδρό της κ. Τάκη Ἀράπογλου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ	7
ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ	11
1. Μαραθῶν. Τσέπι	11
2. Μπρεξίζα Μαραθῶνος	14
3. Ραμνοῦς	24
4. Σκάλα Ἰωρωποῦ	26
5. Μυκῆνες	29
6. Θουρία	33
7. Μεσσήνη	42
8. Ἴκλαινα Μεσσηνίας	50
9. ἼΑνδρος. Στρόφιλας	56
10. Σύρος. Χαλανδριανή	64
11. Ζώμινθος	68
ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ	74
Καλλιθέα Πατρῶν	74
Ντικιλὶ Τὰς	74
ἸΑκρωτήρι Θήρας	74
Σύμη Βιάννου	74
ἸΑμοργὸς	75
Ζάκρος	77
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ	79
ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ	92
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	95

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 2009
ΑΡ. ΤΟΜΟΥ 56
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 2010
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
«ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
ΑΝΤΩΝΗΣ ΕΥΑΓΓ. ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ & ΣΙΑ Ε.Ε.»
ΛΕΟΝΤΙΟΥ 9 - ΑΘΗΝΑ
ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ
ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΙΚΟΝΩΝ
ΕΦΗΣ ΑΧΛΑΔΗ
ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΓΧΡΩΜΩΝ ΤΟΞΟ Ο.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ ΕΥ. ΑΝΔΡΟΒΙΚ
Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΗΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΟΝΔΥΛΑΚΗ